

Univerzita Karlova

Právnická Fakulta

Rigorózní práce

Ochrana osobnosti fyzické osoby v občanském právu

Lukáš Vymazal

Březen 2006

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil
prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci
obvyklým.

A handwritten signature in cursive script, appearing to read 'Kouřil'.

OBSAH

1. Úvod a právní úprava ochrany osobnosti	1
1.1 Osobnost člověka a její právní ochrana	1
1.2 Ústavněprávní základy ochrany osobnosti	2
1.3 Mezinárodněprávní úprava ochrany osobnosti	5
1.4 Úprava v občanském zákoníku	6
2. Obecné otázky ochrany osobnosti	7
2.1 Předmět všeobecného osobnostního práva	7
2.2 Subjekty osobnostního práva	8
2.3 Charakter všeobecného osobnostního práva	11
2.4 Obsah subjektivního osobnostního práva	13
3. Dílčí osobnostní práva	14
3.1 Jednotlivé složky osobnosti člověka a jejich ochrana	14
3.2 Právo na život a zdraví	15
3.2.1 Obecné otázky práva na tělesnou integritu	15
3.2.2 Ochrana tělesné integrity při poskytování zdravotní péče	17
3.2.3 Umělé přerušování těhotenství	20
3.2.4 Lékařské pokusy	21
3.2.5 Transplantace tkání a orgánů	22
3.2.6 Jiné oblasti zásahů do tělesné integrity	26
3.2.7 Eutanázie	27
3.2.8 Problematika související s narozením těžce malformovaného jedince	30
3.3 Právo na čest a důstojnost	32
3.3.1 Obecné otázky práva na čest a důstojnost	32
3.3.2 Neoprávněné zásahy do práva na čest a důstojnost	34
3.3.2.1 Skutková tvrzení	35
3.3.2.2 Hodnotící úsudky	37
3.3.3 Ochrana důstojnosti	40
3.3.4 Právo na ochranu osobnosti a svoboda projevu	40
3.3.5 Ochrana osobnosti tzv. osob veřejného zájmu	43
3.3.6 Ochrana osobnosti v tiskovém zákoně a zákoně o provozování rozhlasového a televizního vysílání	45
3.4 Právo na soukromí	52

3.4.1	Obecné výklady	52
3.4.2	Obsah práva na soukromí	54
3.4.3	Právo na soukromí tzv. osob veřejného zájmu	55
3.4.4	Internet a sledování zaměstnanců kamerami	57
3.4.5	Odposlech telefonu	59
3.5	Právo na jméno	61
3.5.1	Obecné výklady	61
3.5.2	Ochrana osobnosti a umění	64
3.6	Právo na projevy osobní povahy	66
3.7	Právo na osobní svobodu	68
3.8	Právo na podobu	70
3.9	Další dílčí osobnostní práva	72
4.	Omezení všeobecného osobnostního práva	72
4.1	Obecné výklady	72
4.2	Omezení osobnostního práva z vůle dotčené osoby	73
4.2.1	Omezení osobnostního práva se svolením dotčené osoby	73
4.2.2	Problematika snímání veřejných prostor kamerami	75
4.2.3	Použitelnost nezákonně získaného důkazu	77
4.3	Omezení osobnostního práva bez ohledu na vůli dotčené osoby	78
4.3.1	Obecně	78
4.3.2	Licence pro úřední účely	79
4.3.3	Licence vědecká a umělecká, licence zpravodajská	80
5.	Občanskoprávní sankce za porušení osobnostního práva	82
5.1	Obecné předpoklady pro uplatnění sankcí	82
5.2	Subjekty odpovědnosti	84
5.3	Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti	86
5.3.1	Obecné prostředky	86
5.3.2	Speciální prostředky	86
5.3.2.1	Prostředky podle § 13 odst. 1 občanského zákoníku	86
5.3.2.2	Peněžité zadostiučinění	89
6.	Procesní aspekty ochrany osobnosti	100
6.1	Občanské soudní řízení	100
6.2	Ústavní stížnost	101

6.3 Stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva	102
7. Posmrtná ochrana osobnosti	102
8. Náhrada škody	103
9. Závěr a shrnutí současného stavu právní úpravy ochrany osobnosti	104
10. Právní úprava ochrany osobnosti v nově připravovaném občanském zákoníku	106

1. Úvod a právní úprava ochrany osobnosti

1.1 Osobnost člověka a její právní ochrana

Člověk je lidská bytost a pro svou existenci ve fyzickém i psychickém smyslu potřebuje určité podmínky. Tyto podmínky jsou vůbec předpokladem pro to, aby člověk mohl žít (fyzická integrita) a současně aby se jeho bytí realizovalo v souladu s určitými principy lidskosti (morální integrita). Pokud by základní složky podmiňující existenci člověka (jako je život, zdraví, důstojnost, soukromí apod.) nebyly intenzivně chráněny, tj. chráněny vynutitelnými pravidly chování, jež jsou společností uznána za právně závazná (tj. právem v objektivním smyslu), pak by sama existence lidské bytosti byla vážně ohrožena a zpochybněna. Podmínky existence lidského jedince jsou tedy zajišťovány různými právy v subjektivním smyslu (oprávněnými). Tato subjektivní práva jsou pak zakotvena v právu v objektivním smyslu, tj. v právním řádu, v právu jako souboru právních norem. Tím tato subjektivní práva získávají charakter právních norem a dosahují tedy formálně nejvyšší možné ochrany.

Právo na ochranu osobnosti neboli všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu je proto tvořeno souborem právních norem, které upravují práva, jejichž předmětem je osobnost fyzické osoby. Jde o osobnost jako celek, tvoří ji tedy veškeré složky a hodnoty podílející se na celkové integritě (morální i tělesné) fyzické osoby jako suverénní bytosti. Užší vymezení pojmu osobnost, ve kterém je někdy chápána pouze jako souhrn vlastností určitého jedince, není pro právní ochranu relevantní a právo správně pojímá vymezení osobnosti širším způsobem. Všeobecné osobnostní právo odvozuje svůj název od skutečnosti, že patří každé fyzické osobě (proto všeobecné) a že jeho předmět tvoří nehmotné stránky lidské osobnosti (proto osobnostní). Toto právo je nutno odlišit od tzv. zvláštních osobnostních práv, která vznikají v důsledku určité tvůrčí činnosti např. autora, vynálezce atd. I když se také týkají nehmotných hodnot, nenáleží každé fyzické osobě, nýbrž pouze osobě, která tvůrčí činnost vyvinula. U těchto práv navíc vystupují do popředí jejich majetkové prvky.

Právo na ochranu osobnosti se zabývá tím úplně nejzákladnějším – samotným člověkem, jeho osobností, tedy tím, co představuje podstatu a základnu veškerého lidského konání vůbec. Vždyť co jiného než člověk a jeho osobnost by mělo být smyslem jakékoli činnosti a výchozí hodnotou pro veškerou právní i morální úpravu. Z těchto důvodů zaujímá úprava všeobecného osobnostního práva jedno z nejvyšších míst na hodnotovém žebříčku

společnosti a v této úpravě vyjádřená zásada ochrany osobnosti je považována za stěžejní sociální, filozofickou a právní hodnotu. Právě všeobecná osobnostní práva zaručují lidem nerušený všestranný rozvoj jejich osobnosti a jejich plnou seberealizaci a tím i nepřímo podporují rozvíjení a prosperitu společnosti, neboť ta je podmíněna právě schopnostmi a kvalitami člověka. Z výše uvedeného vyplývá, že právním řádem je chráněna lidská osobnost jako nejvyšší hodnota, jako předpoklad veškerých dalších činností. V poslední době – zejména v souvislosti s připravovanou úpravou nového občanského zákoníku či s Chartou základních lidských práv Evropské unie vyzdvihující důstojnost lidské osobnosti jako stěžejní hodnotu – se hovoří o antropocentrickém charakteru celé soukromoprávní úpravy, člověk a jeho osobnost se dostává do samotného centra pozornosti a získává ústřední postavení mezi ostatní hodnotami a východisky.

1.2 Ústavněprávní základy ochrany osobnosti

Významu lidské osobnosti jako nejvyšší hodnoty odpovídá i její realizace v právním řádu. Ochranou osobnosti a jejím rozvojem se zabývají nejvýznamnější právní i mimoprávní dokumenty a prameny mezinárodní i tuzemské. Základem právní úpravy v České republice je Ústava, tj. ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava ve svém článku 1 stanoví, že Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana. Tato stěžejní zásada je blíže rozvedena zejména v Listině základních práv a svobod (ústavní zákon č. 2/1993 Sb.), tedy též v normě nejvyšší právní síly, jakož i v pro náš stát závazných - ratifikovaných a vyhlášených – mezinárodních úmluvách: v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, v Úmluvě o právech dítěte, v Úmluvě o lidských právech a biomedicině, v Dodatkovém protokolu k Úmluvě na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny a zákazu klonování lidských bytostí.

Ústavněprávní základy ochrany osobnosti obsahuje Listina základních práv a svobod. Listina zakotvuje právo na ochranu osobnosti jako základní lidské (přirozené) právo a tím vlastně určuje jeho status pro celý právní řád. Dalo by se říci, že Listina zakotvuje základní osobnostní práva, která jsou pak rozvedena a konkretizována zejména v občanském zákoníku (§ 11n.) jako obecné soukromoprávní úpravě. Pregnantně tuto skutečnost vyjádřilo jedno usnesení Ústavního soudu: „Jakkoli ochrana lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a jména nesporně spadá jako ústavně zaručené základní právo pod ústavní ochranu,

hmotněprávní podmínky pro ni jsou svěřeny právní normě nižší síly (občanskému zákoníku), jejíž výklad a aplikace přísluší především obecným soudům.“ Řečeno jinými slovy – zatímco hlavním posláním Listiny je *zaručit* určitá práva jako výsostná, jako nezadatelná, nezcizitelná, nezrušitelná a nepromlčitelná, tak účelem předpisů nižší právní síly je především *chránit* toto právo, stanovit konkrétní podmínky jeho uplatnění a ochrany.

Ústavní základ úpravy všeobecného osobnostního práva je položen v Listině. Část této ústavní úpravy obsahuje obecná ustanovení o právech a svobodách. Podle čl. 1 jsou lidé svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Podle čl. 3 odst. 1 se základní práva a svobody zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní či etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení. Podle odst. 3 téhož článku nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod. Podle článku 4 odst. 1 mohou být povinnosti ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod. Podle odst. 2 téhož článku mohou být meze základních práv a svobod za podmínek stanovených Listinou upraveny pouze zákonem. Podle odst. 3 tohoto článku zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky. Podle odst. 4 tohoto článku musí být při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena.

Další část materie v Listině se již týká jednotlivých dílčích práv. Podle čl. 6 odst. 1 má každý právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením. Podle odst. 2 tohoto článku nikdo nesmí být zbaven života. Podle odst. 3 se trest smrti nepřipouští. Podle odst. 4 porušením práv podle tohoto článku není, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné. Podle čl. 7 nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena. Omezena může být jen v případech stanovených zákonem. Podle čl. 8 odst. 1 je osobní svoboda zaručena. Podle odst. 2 téhož článku nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Nikdo nesmí být zbaven svobody pouze pro neschopnost dostát smluvnímu závazku. Podle čl. 10 odst. 1 každý občan má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno. Podle čl. 10 odst. 2 má každý právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života. Podle čl. 10 odst. 3 každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě.

Podle čl. 12 odst. 1 obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí. Podle odst. 2 téhož článku je domovní prohlídka přípustná jen pro účely trestního řízení, a to na písemný odůvodněný příkaz soudce. Způsob provedení domovní prohlídky stanoví zákon. Podle odst. 3 téhož článku jiné zásahy do nedotknutelnosti obydlí mohou být zákonem dovoleny, jen je-li to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu práv a svobod druhých anebo pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku. Pokud je obydlí užíváno také pro podnikání nebo provozování jiné hospodářské činnosti, mohou být takové zásahy zákonem dovoleny též, je-li to nezbytné pro plnění úkolů veřejné správy. Podle čl. 13 nesmí nikdo porušit listovní tajemství ani tajemství jiných písemností a záznamů, ať již uchovávaných v soukromí, nebo zasílaných poštou anebo jiným způsobem, s výjimkou případů a způsobem, které stanoví zákon. Stejně se zaručuje tajemství zpráv podávaných telefonem, telegrafem nebo jiným podobným zařízením.

Podle čl. 14 odst. 1 je svoboda pohybu a pobytu zaručena. Podle odst. 3 tohoto článku tyto svobody mohou být omezeny zákonem, jestliže je to nevyhnutelné pro bezpečnost státu, udržení veřejného pořádku, ochranu zdraví nebo ochranu práv a svobod druhých a na vymezených územích též z důvodu ochrany přírody. Podle čl. 15 odst. 1 je svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání. Podle čl. 15 odst. 2 je svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby zaručena. Podle čl. 17 odst. 1 jsou svoboda projevu a právo na informace zaručeny. Podle odst. 2 téhož článku má každý právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu. Podle odst. 3 téhož článku je cenzura nepřijatelná. Podle odst. 4 téhož článku lze svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti. Podle čl. 35 má každý právo na příznivé životní prostředí. K ochraně osobnosti se svým způsobem vztahují i další zde nezmíněné články Listiny (např. čl. 31, podle kterého má každý právo na ochranu zdraví apod.).

Jak je vidět, všechna vyjmenovaná práva zaručená Listinou nacházejí svůj odraz v občanském zákoníku, a to konkrétně v § 11: Každá osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života (viz. čl. 6 Listiny) a zdraví (viz. čl. 31), občanské cti (viz. čl. 10) a lidské důstojnosti (viz. čl. 10), jakož i soukromí (viz. čl. 7 a 8), svého jména (viz. čl. 10) a

projevů osobní povahy (viz. čl. 13 a 17). Některé aspekty ochrany dílčích práv jsou zaručeny i v dalších člancích Listiny (např. ochranu soukromí zajišťuje i čl. 12 atd.).

1.3 Mezinárodněprávní úprava ochrany osobnosti

Významná osobnostní práva zakotvují i některé mezinárodněprávní dokumenty v oblasti lidských práv, které jsou součástí českého právního řádu a v případě rozporu se zákonem požívají aplikační přednosti. Tyto dokumenty obsahují většinou podobná práva, která přijímá za svá i Listina. Mimo jiné i proto se dá konstatovat, že Listina je vcelku kvalitním ústavněprávním základem osobnostních práv. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech zaručuje např. právo na život, na svobodu, na ochranu před svévolným zasahováním do soukromého života a před útoky na svou čest a pověst. Úmluva o ochraně lidských práv a svobod představuje komplexní katalog lidských práv. Zajišťuje zejména právo na život (Protokol č. 6 k Úmluvě navíc zrušuje trest smrti), na svobodu a osobní bezpečnost, právo na spravedlivý proces (aby záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem), právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání, právo na svobodu projevu. Důležitý čl. 8 stanoví právo každého na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence; státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Obdobný souhrn práv, a to speciálně zaručených ve prospěch dítěte, obsahuje Úmluva o právech dítěte.

Moderní úpravu v oblasti zdravotní péče přinesla Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské osoby v souvislosti s aplikací biologie a medicíny. Tato úmluva zaručuje každému zejména úctu k integritě jeho bytosti. Jakýkoliv zákrok v oblasti péče o zdraví lze provést pouze za podmínky, že k němu osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas. To obnáší předchozí řádné informování o účelu a povaze, jakož i důsledcích a rizicích zákroku. Dále má každý právo na ochranu soukromí ve vztahu k informacím o svém zdraví. Úmluva také upravuje ochranu osob při odběru tkání nebo orgánů od žijící osoby pro účely transplantace (transplantaci lze provádět výlučně v zájmu léčebného přínosu pro příjemce a pokud není k dispozici vhodný orgán ze zemřelé osoby). Zakazuje se získávání finančního prospěchu z nakládání s lidským tělem. Dodatkový protokol k Úmluvě zakazuje klonování lidských bytostí.

1.4 Úprava v občanském zákoníku

Tato výše uvedená práva z ústavních i mezinárodních dokumentů nachází svůj odraz, respektive bližší provedení a konkretizování především v občanském zákoníku. Je tomu tak v první řadě proto, že občanský zákoník platí za obecnou (podpůrnou) soukromoprávní normu, která tvoří základ soukromého práva a upravuje esenciální soukromoprávní instituty a vztahy. Další důvod lze spatřovat v tom, že práva na ochranu osobnosti (myšleno přirozenoprávně, nikoli jako práva z konkrétního – ať už ústavního či občanskoprávního – předpisu) bývají zasahována a ohrožována především ve vztazích mezi samotnými občany, soukromoprávními subjekty, tedy ve vztazích upravených především právem občanským. Nutno ještě připomenout, že občanský zákoník neupravuje všechna osobnostní práva, nýbrž pouze ta, jejichž subjekty mají při nakládání s osobností rovné právní postavení. Na případy, kdy je subjekt osobnostního práva podřízen státu a nevystupuje v rovném postavení, se vztahují veřejnoprávní předpisy.

Úprava v občanském zákoníku je však, i přes svůj význam a využívání v praxi, jen součástí celkové komplexní ochrany osobnosti v českém právním řádu. Tedy působí vedle dalších předpisů, teprve s nimiž dohromady vytváří ucelenou a komplexní úpravu ochrany osobnosti. Ustanovení o ochraně osobnosti vyjadřují více než kde jinde soulad celospolečenského zájmu se zájmem jednotlivce. Porušování osobnostních práv vede nejenom k oslabení právní jistoty konkrétní osoby, ale zároveň intenzivně zasahuje do fungování společnosti a společenských vztahů. Proto je jistě namístě intenzivně osobnostní práva chránit. Zmíněné předpisy mají jak povahu veřejnoprávní (zejména trestní zákon a zákon o přestupcích), tak soukromoprávní – např. tiskový zákon, zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání, zákon o ochraně osobních údajů, zákoník práce, zákon o péči o zdraví lidu, zákon o rodině atd.

Občanský zákoník obsahuje danou úpravu v § 11 – 16 pod označením Ochrana osobnosti. Tato ustanovení představují obecnou občanskoprávní úpravu ochrany osobnosti. Úprava zakotvuje všeobecné osobnostní právo fyzické osoby, vyjmenovává některá dílčí osobnostní práva, stanoví určitá omezení a v neposlední řadě dává k dispozici prostředky ochrany proti neoprávněným zásahům.

2. Obecné otázky ochrany osobnosti

2.1 Předmět všeobecného osobnostního práva

Paragraf 11 občanského zákoníku stanoví, že fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy. V tomto základním ustanovení se všeobecné osobnostní právo jeví jako právo, které má za svůj předmět osobnost fyzických osob, respektive jednotlivé hodnoty osobnosti fyzických osob, tvořící celistvost jejich osobnosti v její tělesné i morální jednotě.¹⁾ Všeobecné osobnostní právo má tedy za svůj předmět integritu osobnosti v její fyzické a morální jednotě. Právní úprava se tak přiklání k jednotnému (monistickému) pojetí osobnostního práva, chápe ho jako právo jednotné a nikoli jen jako soubor dílčích osobnostních práv, která chrání jednotlivé hodnoty osobnosti (život, důstojnost apod.) – tzv. pluralitní pojetí. V jednotném pojetí je předmětem ochrany právě osobnost jako celek, osobnost ve své fyzické a morální jednotě, byť jednotlivé hodnoty osobnosti jsou předmětem dílčích osobnostních práv. Rozdíl oproti pluralitnímu pojetí tkví v tom, že dotčení jednotlivých dílčích práv automaticky neznamená porušení práva na ochranu osobnosti, ale že toto porušení se konstatuje až na základě poznání, že zasažena byla osobnost jako celek, osobnost ve své tělesné i morální jednotě. Za velkou přednost jednotného pojetí upřednostňovaného platným právem se považuje právě schopnost ochrany osobnosti jako úplného celku. Nelze tedy pouze jednotlivě hodnotit zásah do předmětu daného dílčího práva, nýbrž je nutno posoudit, jakým způsobem zásah porušil či ohrozil celkovou osobnost fyzické osoby. Osobnost se projevuje jako dynamický systém, jehož rysy se stále mění. Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu 30 Cdo 2304/99 je však „přes mnohost jednotlivých složek osobnosti nutno osobnost fyzické osoby vždy vnímat v její ucelenosti a nedělitelnosti“. Jednotlivá dílčí osobnostní práva jsou pouze neoddělitelnou součástí celkové fyzické a psychické integrity osobnosti. Proto také občanský zákoník upravuje právo na ochranu osobnosti jako jednotné právo.

Za charakteristický rys každé úpravy založené na monistickém pojetí osobnostních práv, tudíž i našeho občanského zákoníku, lze pokládat tzv. generální klauzuli („Fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti.“). Generální klauzule obecně stanoví právo na ochranu osobnosti a nepodává taxativní výčet dílčích práv, která pod ochranu osobnosti spadají. Ustanovení § 11 ve formě generální klauzule stanoví obecně právo na ochranu osobnosti. Nejde tu však o pouhou deklaraci práva bez pozitivněprávního obsahu, ale přímo o

jeho vytyčení. Ustanovení neuzavírá okruh chráněných práv a tím nezuzuje obsah osobnostního práva, které je hodno ochrany. Porušením § 11 může být i zásah do práva, které není v tomto ustanovení výslovně uvedeno. Výčet práv následující za generální klauzuli je zde totiž pouze příkladný (arg. „zejména“), konkretizující obsah obecného práva na ochranu osobnosti. Chráněna jsou tudíž i jiná práva zde výslovně neuvedená, pokud jejich porušení je způsobilé přivodit zásah do práva na ochranu osobnosti. Demonstrativní výčet v § 11 tak klade vyšší nároky na interpretaci v praxi, významně zvyšuje se úloha soudů „dotvářejících“ právo judikaturou. Na jedné straně tak absence přesného, příp. taxativního vymezení oslabuje právní jistotu účastníku, na druhou stranu však, a to je v tomto případě zásadní, odpovídá požadavku pružnosti právní úpravy. A právě v oblasti osobnostních práv je tato schopnost přizpůsobivosti vývoji a novým, zejména technickým možnostem zásahů do osobnostních práv, jedním z nejdůležitějších aspektů ochrany.

Generální klauzule tak umožňuje pružně uznávat za chráněné i hodnoty, které v zákoně uvedené nejsou, které je však nutno vzhledem k daným společenským podmínkám a rozvoji vědy či techniky chránit. Jedině tak se zajistí ochrana osobnosti i v případech, které nelze do budoucna předvídat. Lze tedy uzavřít, že soubor chráněných hodnot osobnosti a výčet dílčích práv je nutno považovat za neúplný a otevřený. Výčet chráněných hodnot v § 11 zahrnuje proto jen ty chráněné hodnoty a jim odpovídající práva, které se považují při současném stavu společnosti za typické a obvyklé. Občanskoprávní teorie a soudní praxe řadí k chráněným hodnotám spadajícím pod rámeček § 11 i zde výslovně neupravená práva jako např. právo na osobní svobodu, na podobu a na dobrou pověst. Někteří autoři sem řadí i právo na volbu zaměstnání a zaměstnavatele. Ke zpřesňování obsahu pojmu ochrana osobnosti a tím i generální klauzule může docházet nejen vědeckou teorií a soudní praxí, ale i legislativním rozšiřováním či zužováním zákonného demonstrativního výčtu v závislosti na vývoji (tak tomu bylo např. v roce 1991, kdy novela přidala do výčtu v § 11 ochranu soukromí).

2.2 Subjekty osobnostního práva

Z dikce § 11 vyplývá také, koho lze považovat za subjekty všeobecného osobnostního práva. Nositeli osobnostního práva mohou být pouze lidé (fyzické osoby). Naproti tomu povinným subjektem, tj. tím, kdo neoprávněně zasáhl do osobnostního práva, může být jak fyzická, tak právnická osoba.

Oprávněnými subjekty osobnostního práva jsou pouze fyzické osoby, a to všechny fyzické osoby. Nezáleží, zda se jedná o občany či osoby bez státní příslušnosti, zda osoba je či

není způsobilá k právním úkonům, zda dosáhla určitého věku apod. Tedy je právně zcela irrelevantní, pokud dotčená osoba není schopná např. pro svůj věk či duševní stav chápat újmu, která jí vznikla. Toto právo přísluší každé osobě bez rozdílu – vždyť už Listina základních práv a svobod stanoví, že každý je způsobilý mít práva. Právo nabývá osoba automaticky již narozením (příp. početím – viz. dále) bez potřeby dalších skutečností. Osobnostní právo není omezeno ani původem, pohlavím, rasou, vzděláním, smýšlením, postavením ani jinými skutečnostmi, v souladu s Listinou náleží všem („základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu“). Osobnostní práva z důvodu jejich přirozené povahy stát neposkytuje, nýbrž jen uznává a zaručuje.

Z právní úpravy a contrario vyplývá, že naopak právnické osoby subjektem osobnostních práv za žádných okolností být nemohou. Tato skutečnost je zřejmá i z povahy věci – osobnost může mít pouze lidská bytost (pak zároveň platí, že tuto osobnost má každá lidská bytost). Ochrana hodnot vztahujících se k právnické osobě je zajištěna v občanském zákoníku v jiných partiích (zejména §19b), úprava v § 11 a následujících se na právnické osoby nemůže vztáhnout ani analogicky – právnická osoba jednoduše osobnost postrádá. Subjektem nemohou být proto ani různá společenstva či kolektivy lidí – viz. i rozhodnutí 6 C 199/1966. V tomto soudním sporu se členové souboru „Černého divadla“ domáhali ochrany jména „Černé divadlo“ podle § 11 občanského zákoníku, neboť dle jejich názoru jméno „Černé divadlo“ představovalo uměleckou osobnost. Soud správně návrh odmítl s poukazem, že se nejedná o osobnost občana (fyzické osoby).

Subjektem osobnostního práva se fyzická osoba stává již okamžikem narození. V některých případech nabývá osoba subjektivity ještě před narozením. Tak je tomu u tzv. nascitura, tj. plodu v těle matky (dítě je již počaté, ale ještě nenarozené). Ovšem zde se stává počaté dítě subjektem osobnostního práva jen tehdy, jestliže se narodí živé. Jestliže se počaté dítě nenarodí nebo se narodí mrtvé, nahlíží se na situaci tak, že počaté dítě vůbec subjektivitu nemělo. Počaté dítě je tedy subjektem práv jen, narodí-li se živé. Naroznému dítěti tak vzniká subjektivita zpětně od početí. O problematice subjektivity plodu se vedou celosvětově diskuse. Nejde jen o stránku právní, ale i etickou, zdravotní apod. Jak usuzuje nejpřesvědčivější část odborné literatury, tak je to pouze matka, která má dispoziční právo k plodu. Plod je nedílnou součástí jejího těla a jejího života a je na matce plně závislý. Plod do narození není dítětem, není živou lidskou bytostí, matka má právo rozhodnout o dalším osudu plodu. Plod tudíž nemá zcela samostatnou subjektivitu, samostatnou právní způsobilost.

Podle mého názoru postrádá úprava vzniku subjektivity u osobnostních práv již počítím (pod podmínkou narození) logiku. Lidská bytost se stává osobností teprve narozením. Obsah osobnostního práva je natolik spojen s životem a jeho projevy (i postmortální ochrana vlastně pramení ze skutečnosti, že člověk žil a měl osobnost), že se jeví nadbytečným poskytovat tuto ochranu (byť je to v souladu s obecným vznikem subjektivity v občanském právu) plodu. Navíc je plod teorií (viz. výše) považován za nesamostatný subjekt vzhledem k sepětí se svou matkou-nositelkou, takže by bylo na místě ochranu osobnosti vztáhnout spíše na tuto matku, byť by útok směřoval proti plodu. Takové pojetí považuji za adekvátní již vzhledem k tomu, že plod tvoří integrální součást matčina těla a matka se může např. rozhodnout pro potrat, tedy matka s plodem disponuje jako s každou jinou složkou své osobnosti, osobnostní práva by se proto měla vztahovat jen k samotné matce.

Otázkou také je, jaké zásahy do osobnostních práv plodu by vůbec přicházely v úvahu. Zásahy do práva na projevy osobní povahy, práva na jméno (jméno je přiděleno až po narození), právo na občanskou čest a lidskou důstojnost, právo na osobní svobodu a právo na podobu jistě ne. Právo na soukromí (zveřejnění snímku plodu) či podobu čistě teoreticky. Ale na druhou stranu by to přece měl být právě postižený subjekt, který by měl újmu pocítovat, a to u plodu je zcela vyloučeno. Zveřejněním snímku mohou být dotčeni ve svých osobnostních právech především rodiče. Proto i tato varianta zásahu do osobnostních práv plodu se jeví velmi pochybnou. Právo na život také ne, protože život vzniká narozením (v opačném případě by potrat musel být považován za vraždu) a pokud by se počaté dítě nenarodilo, tak mu nevznikne ani subjektivita a tím ani osobnostní právo. Právo na zdraví je teoreticky uplatnitelné např. za předpokladu, že došlo k porušení plodu, dítě se narodilo živé, ale s trvalými následky způsobenými zásahem. Jako příklad může posloužit jistá soudní pře v Německu – matka dítěte byla před jeho narozením při krevní transfúzi nakažena syfilisem, což způsobilo poškození plodu. Nárokům dítěte z porušení práva na tělesnou integritu bylo po jeho narození vyhověno. I v tomto případě ale vyvstává otázka, zda porucha zdraví, která se tedy objektivně projevila až po narození, se dá považovat za poškození zdraví plodu (pro srovnání – současný trestní zákon např. u trestného činu ublížení na zdraví chrání pouze člověka, nikoli lidský plod²⁾). Odpověď se nabízí záporná. V tom případě by však subjektivita plodu nehrála roli a rozhodná by byla subjektivita narozeného dítěte. Na druhou stranu je nutno vyřešit, jak plod před poškozením ochránit při neakceptaci stávající občanskoprávní úpravy. Nabízí se jak existující ochrana trestněprávní (trestný čin nedovolené přerušování těhotenství), tak výše uvedené pojetí možné občanskoprávní úpravy, kdy by útok proti plodu byl považován za útok proti matce. Nechtěl jsem dané skutečnosti demonstrovat na

pluralitním pojetí, jen jsem hledal konkrétní dílčí práva v celkovém chápání osobnosti, které by přicházely v úvahu.

Jak už bylo řečeno, předpokladem pro to, aby se osoba stala subjektem osobnostněprávní ochrany, není způsobilost k právním úkonům, nýbrž postačí prostá způsobilost k právům. Jiné podmínky ovšem platí pro uplatnění práva na ochranu osobnosti. Osoba nezpůsobilá k právním úkonům nebude procesně schopná a též oprávněná domoci se svých práv, a proto za ni bude práva uplatňovat její zástupce. Obecně platí, že domáhat se ochrany pro porušení § 11 může jen sama dotčená osoba (výše zmíněné či jiné zastoupení tím není dotčeno) – výjimkou je ustanovení § 15, upravující tzv. postmortální ochranu. Tato skutečnost vyplývá z toho, že osobnostní právo je právem výlučně osobním, tedy neoddělitelně spjatým s danou osobou.

V důsledku této těsné spjatosti se omezuje trvání osobnostních práv pouze na dobu života dané fyzické osoby. Právo trvá nepřetržitě po dobu celého života a zaniká smrtí fyzické osoby. Při určení smrti se vychází z vědeckých kritérií. Východiskem při nich je smrt mozku jako orgánu, který řídí lidský organismus (zejména řídí funkce jako jsou krevní oběh a dýchání). Osobnostní právo nepřechází po smrti fyzické osoby na dědice.

V určité míře je však zajištěna i ochrana osobnosti po smrti osoby. Paragraf 15 stanoví, že po smrti fyzické osoby přísluší uplatňovat právo na ochranu její osobnosti manželu a dětem, a není-li jich, jejím rodičům. Tyto osoby se nestávají subjektem osobnostního práva, nepřechází na ně zemřelého osobnostní právo, nýbrž mají pouze právo k uplatnění ochrany osobnosti zemřelé osoby. Nejde tedy o nějaké právní nástupnictví do osobnostních práv zemřelého, ale o zvláštní původní osobnostní právo na ochranu osobnosti zemřelého. Z toho důvodu se tato práce věnuje dané problematice u výkladu o prostředcích ochrany a subjektech, které je mohou uplatnit.

2.3 Charakter všeobecného osobnostního práva

Zastavme se ještě u všeobecného osobnostního práva a jeho charakteru. Základním rysem tohoto subjektivního práva (oprávnění) je jeho ryze osobní obsah, tedy vázanost k osobnosti fyzické osoby. To ho odlišuje od subjektivních práv majetkových, která mají obsah majetkový, souvisí s hospodářskými zájmy subjektů a dají se ohodnotit v penězích. Oproti tomu osobnostní (osobní) právo chrání právě nemajetkové zájmy osoby. To znamená, že neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby se neprojevuje v majetkové sféře zasažené osoby. Vzniklá újma nemá majetkový charakter a nedá se přímo vyjádřit v penězích. Tento

nemajetkový rys však nevylučuje, aby v některých případech neoprávněných zásahů (viz. § 13 od. 2) došlo k nápravě formou peněžitého zadostiučinění. Peněžní satisfakce však v těchto případech ještě automaticky neznamená, že „cena“ zasažené nemajetkové hodnoty byla vyjádřena sumou přiznaného peněžitého zadostiučinění.

Osobnostní právo má absolutní povahu. To znamená, že působí vůči všem, a to bez rozdílu. Jakékoliv subjekty odlišné od dotyčné osoby (osoby fyzické i právnické, stát) proto musejí právo na ochranu osobnosti respektovat. Všeobecné osobnostní právo z důvodu své povahy působí absolutně, není tudíž závislé na existenci nějakého konkrétního právního vztahu mezi osobami. Nutno však poznamenat, že i v rámci absolutního všeobecného osobnostního práva mohou vznikat právní vztahy, které se postarají o to, že právo bude mít relativní povahu. V tom případě budou působit práva konkrétního subjektu jen vůči jinému konkrétnímu subjektu. To se týká zejména neoprávněného zásahu do osobnostního práva – zasáhne-li neoprávněně konkrétní osoba do osobnostního práva absolutní povahy jiné konkrétní osoby, vzniká mezi nimi odpovědnostní vztah a zasažená osoba se může dostupnými prostředky domáhat ochrany proti dané konkrétní osobě. Obsah odpovědnostně právního vztahu tvoří právo oprávněného žádat, aby byly uloženy sankce (§ 13), a povinnost rušitele sankce snášet. Toto právo zasažené osobě v daném případě přísluší právě jen proti tomuto konkrétnímu rušiteli, v tom spočívá ona relativní povaha práva.

Za další typický znak se považuje nepřevoditelnost všeobecného osobnostního práva. Tato vlastnost vyplývá z povahy hodnot, tvořících složky osobnostního práva. Hodnoty jsou tak neoddělitelně spjaty s individualitou každé osoby, že jejich převod na jinou osobu nepřichází v úvahu. Především tím se liší dané osobní právo od majetkových práv, která lze zcizovat na jiné subjekty. Fyzická osoba se tedy osobnostního práva nemůže vzdát (např. smlouvou), ale ani tohoto práva nemůže být zbavena (např. zákonem). Na tom nic nemění situace, kdy osoba povolí v rámci zákona zásah do svého osobnostního práva, např. někomu zpřístupní část svého soukromí. Takový zásah zásadně neznamená vzdání se dílčího osobnostního práva na ochranu soukromí.

Osobnostní právo dále vzhledem k úzkému sepětí s osobností člověka nepodléhá promlčení ani prekluzi. To znamená, že toto právo může být uplatněno bez časového omezení, aniž by hrozil jeho zánik. Při vynutitelnosti některých jednotlivých dílčích nároků vyplývajících z všeobecného osobnostního práva však běh času roli hrát může. Příkladem budiž nárok na peněžité zadostiučinění podle § 13, který se promlčuje v tříleté promlčecí době. Část literatury a judikatury však považuje i tento nárok za nepromlčitelný.

Ještě jeden rys všeobecného osobnostního práva je potřeba zmínit, a to je jeho nepostižitelnost výkonem rozhodnutí. Právo, které neoddělitelně patří k dané osobě (nedá se tedy od osoby odloučit, odpojit) a nelze ho převést (nemohl by ho tedy subjekt oprávněný z exekuce nabýt), nemůže být samozřejmě ani předmětem exekuce. Naproti tomu majetkové nároky, vyplývající z neoprávněného zásahu do osobnostního práva (např. právo na peněžité zadostiučinění), výkonem rozhodnutí v zásadě postižitelné jsou.

Zbývá ještě podotknout, že většina dílčích osobnostních práv vzniká osobě současně s narozením, případně početím (za předpokladu, že se dítě narodí živé), tedy současně se vznikem způsobilosti k právům. Některá dílčí práva vznikají však až přistoupením dalších právních skutečností – např. u práva k písemnosti až pořízením (vznikem) písemnosti. Všeobecné osobnostní právo zaniká s ohledem na vázanost k dané osobě její smrtí, na dědice nepřechází.

2.4 Obsah subjektivního osobnostního práva

Obsahem subjektivního osobnostního práva je především oprávnění fyzické osoby svou osobnost (či spíše její jednotlivé hodnoty) užívat, disponovat s ní a také bránit se neoprávněným zásahům do ní. Zatímco oprávnění užívat a oprávnění disponovat představuje pozitivní složku obsahu práva, oprávnění bránit se neoprávněným zásahům se považuje za složku negativní. Všechna tato oprávnění mohou být realizována zcela podle vůle dotčené fyzické osoby. Avšak realizace má i své meze, které představují jednak subjektivní práva jiných osob, jednak veřejný zájem. Takové pojetí odpovídá potřebě vyvažování zájmů osoby a ostatních osob, jakož i vyvažování zájmů osoby a veřejného zájmu. Omezení se děje na základě zákona (např. v trestním řízení, ve zdravotnickém právu apod.), na základě rozhodnutí orgánu nebo na základě rozhodnutí samotné oprávněné osoby.

K výše uvedenému je třeba dodat, že určitá oprávnění k zásahu (dispoziční oprávnění) do svého osobnostního práva může osoba převést na jiného. Nelze však samozřejmě převést celý obsah osobnostního práva ani dílčí osobnostní právo, protože osobnostních hodnot se osoba zbavit nemůže (např. podoby) či nesmí (např. právo na život, na důstojnost). Jde pouze o to, že osoba připustí zásah do práva, nejedná se o převod práva (ten je nemožný – viz. výše). Jako příklad přípuštění zásahu lze uvést situaci, kdy osoba povolí jinému dispozici s jejími projevy osobní povahy. Takovéto zásahy mohou být stanoveny i zákonem.

Dispoziční oprávnění realizuje subjekt formou právních úkonů. Platí zde tudíž všechny požadavky, které zákon klade na právní úkony. Projev vůle může být učiněn

výslovně nebo jiným způsobem nevzbuzujícím pochybnosti o tom, co chtěl účastník projevit (konkludentně). Právní úkon musí být pod sankcí neplatnosti učiněn svobodně a vážně, určitě a srozumitelně. Neplatný je dále právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přičí dobrým mravům. O takový případ by šlo, kdyby osoba svolila ke svému usmrcení (svolení by odporovalo zákonu) či kdyby souhlasila se svým zmrzačením (souhlas by odporoval dobrým mravům). Další náležitosti právních úkonů upravuje občanský zákoník v § 34n.

3. Dílčí osobnostní práva

3.1 Jednotlivé složky osobnosti člověka a jejich ochrana

Jak již bylo řečeno, § 11 občanského zákoníku stanoví, že fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy. Je zřejmé, že § 11 nepodává vyčerpávající výčet všech stránek lidské osobnosti hodných ochrany. Moderní zákon se nemůže spokojit s takovou úpravou, která by taxativně vyjmenovávala chráněné složky lidské osobnosti. Osobnost člověka je hodnotou tak významnou, širokou a rozmanitou, že ji nelze zaměnit za několik jejích výslovně zmíněných složek. Vymezení osobnosti a její ochrany do značné míry závisí na chápání přirozených práv v dané chvíli (lidská práva nejsou neměnná, jejich okruh není uzavřený, s rozvojem společnosti se rozšiřují a vyvíjejí a nedá se s definitivní platností podat jejich úplný výčet), na stupni společenského i technického vývoje atd., tudíž úprava musí nechat určitý prostor pro pružné chápání rozsahu a obsahu ochrany.

Takto chápané úpravě odpovídá generální klauzule v § 11, která umožňuje ochranu nejen dílčích práv tu uvedených, ale i všech dalších, jejichž ohrožení či porušení může negativně zasáhnout osobnost člověka. V paragrafu zmíněná dílčí práva představují pak jen určité základní a nejtypičtější stránky osobnosti. Jejich výslovná úprava tak slouží k objasnění obecného pojmu ochrany osobnosti. Na druhou stranu ale z generální klauzule zároveň vyplývá, že dotčení jednotlivých dílčích práv ještě neznamená porušení práva na ochranu osobnosti, tak jak jej chápe § 11, ale že o neoprávněný zásah se jedná pouze, byla-li zasažena osobnost jako celek (tedy ve své morální a tělesné jednotě). Shrneme-li, tak § 11 představuje všeobecnou občanskoprávní úpravu práva na ochranu osobnosti, a to formou generální klauzule. Jednotlivé hodnoty osobnosti uvádí pouze příkladmo, ochrana se může týkat i neuvedených hodnot, pokud tyto také spoluvytvářejí osobnost v jejím jednotném pojetí.

Ochrana osobnosti zahrnuje jednak ochranu jednotlivých stránek (hodnot) osobnosti fyzické osoby, jednak projevy osobnosti člověka. Mezi jednotlivými stránkami osobnosti člověka můžeme rozlišovat ty, které jsou lidské bytosti vlastní již od přírody – typicky půjde o život, zdraví, podobu. Od těchto daných stránek lze odlišovat ty, které vyplývají až z postavení člověka ve společnosti – zejména občanská čest a lidská důstojnost, jméno, soukromí, dobrá pověst. Do této skupiny by se dala přes svojí přirozenoprávní povahu zařadit i osobní svoboda.

Osobnost člověka a hodnoty ji tvořící představují předmět (objekt) všeobecných osobnostních práv. Tyto hodnoty vytvářejí integritu osobnosti v její fyzické a morální jednotě. Jsou to různé osobní (nehmotné) statky, které se neoddělitelně pojí k individualitě každé fyzické osoby. Hodnoty se vztahují jak k fyzické (tělesné) stránce osoby, tak k její stránce morální (mravní). Tyto hodnoty tvoří předmět jednotlivých dílčích práv, tedy práv, z nichž se skládá všeobecné osobnostní právo. Pojednávané hodnoty nemají neměnný obsah, nýbrž se vyvíjejí a mění v závislosti na mnoha faktorech – např. literatura³⁾ uvádí jako faktory průběh života a životní podmínky každé osoby včetně jejího postavení ve společnosti, přírodní a společenské změny, rozvoj vědy a techniky, rozvoj mravního klimatu, kultura, tradice. Například obsah a rozsah práva na čest se bude výrazně lišit na jedné straně u dítěte v předškolním věku a na druhé straně u osoby zastávající významnou státní funkci (zde bude nepoměrně širší). Oproti tomu například právem na důstojnost disponují všechny osoby bez jakýkoliv rozdílů ve stejném rozsahu již od narození. Rozborem jednotlivých hodnot lidské osobnosti a jim odpovídajícím dílčím osobnostním právům, které se řadí pod jednotné všeobecné osobnostní právo, se bude zabývat následující výklad.

3.2 Právo na život a zdraví

3.2.1 Obecné otázky práva na tělesnou integritu

Základní hodnotou lidské osobnosti je život a zdraví (a to jak zdraví fyzické, tak psychické – za zdraví se považuje normální stav tělesné a duševní pohody, tedy nejen normální fungování tělesných orgánů). Tomu odpovídá i uvedení na prvním místě v demonstrativním výčtu v § 11. Výsostná důležitost této složky osobnosti vyplývá z přirozené povahy věci – lidské tělo představuje fyzický substrát osobnosti a podmiňuje vůbec „holou“ existenci člověka. I když zákon výslovně uvádí jen ochranu života a zdraví, zahrnují v sobě tyto pojmy implicitně i lidské tělo. Tělo je totiž hmotným nositelem

(schránkou) obou hodnot – života a zdraví. Život, zdraví a tělo jsou předmětem práva označovaného jako právo na tělesnou integritu a její nedotknutelnost.

Úprava práva na tělesnou integritu v občanském právu nebyla dlouhou dobu aktuální. Nedotknutelnost těla zajišťovaly tradičně obory veřejnoprávní jako trestní a správní právo (to zajišťuje zejména náležité poskytování zdravotní péče). Teprve potřeba komplexnější a účinnější ochrany napříč právními odvětvími a také rozvoj všeobecného osobnostního práva přinesly změnu a prosazování ochrany tělesné integrity i do soukromoprávní úpravy. Významně k tomu přispělo moderní chápání pojmu osobnost, které pojalo tělo jako integrální součást osobnosti a nikoli jako jen hmotný substrát oddělitelný od osobnosti. Chápání těla jako pouhé věci, kterou je možno libovolně disponovat, se stalo příznačným pro starověké a středověké období, a vymizelo teprve během rozvoje novověkých civilizací v souvislosti s prosazením křesťanské morálky.

Právo na tělesnou integritu se týká nejen živého, ale i neživého těla (tj. mrtvého těla či počatého lidského plodu – budoucího těla). Pokud jde o počaté, dosud nenarozené dítě, platné české právo mu přiznává právní subjektivitu (a tím i právo na tělesnou integritu) pod podmínkou, že se narodí živé. Názory na ochranu mrtvého těla a jeho částí se různí. Podle jedněch představuje mrtvé tělo věc a lze s ním proto nakládat podle ustanovení o věcech v právním smyslu. K této teorii se přiklonil např. Dostál⁴⁾, který se domnívá, že živé tělo má status integrální součásti osobnosti právě proto, že je nerozlučně spojeno s tím, co osobnost definuje, tedy se schopností myšlení. Naproti tomu oddělenou část těla nebo mrtvolu nepovažuje za již nerozlučně spojenou s centrem osobnosti, jedná se podle něj o předmět bez duše. Mrtvé lidské tělo pokládá za věc, protože mrtvé tělo samo nemyslí ani nejedná a naopak je objektem nakládání ze strany živých osob.

Převažující mínění se však staví proti tomu, nepovažuje mrtvé tělo za věc a uznává mrtvé tělo nadále za součást osobnosti zemřelého. Takové pojetí je třeba považovat za přiměřené. Právní subjektivita fyzické osoby sice končí smrtí, ale § 15 občanského zákoníku zakotvuje posmrtnou ochranu osobnostních práv zemřelého, z čehož se dá usuzovat, že složky osobnosti zemřelého jsou chráněny i po jeho smrti (tedy i jeho tělo). Jak vyvozuje literatura⁵⁾, „i mrtvé lidské tělo je integrální součástí osobnosti, a to po celou dobu, pokud jsou tělesné pozůstatky fyzické osoby individualizovatelné“. V nově připravovaném občanském zákoníku je již zásada, že se ochrana osobnosti vztahuje i na tělo mrtvého člověka, výslovně formulována.

Obsahem dílčího práva na tělesnou integritu je právo svou tělesnou integritu užívat (např. využívat své tělo k různým životním činnostem), právo s ní disponovat (např. nechat si

odebrat krev za účelem dárcovství, podstoupit transplantaci orgánu nebo tkáně apod.) a právo bránit se protiprávním zásahům do své tělesné integrity (např. ochrana před zabitím, před způsobením zranění, před způsobením duševní choroby apod.). Dispozice osoby se svou tělesnou integritou však není neomezená, neboť v některých zákonem přesně určených případech převažuje veřejný zájem nad zájmem na svobodě rozhodování osob o svém zdraví (případně o životě – viz. trest smrti, eutanázie apod.). Nedotknutelnost osoby stanoví již Listina základních práv a svobod v článku 7 a případná omezení nedotknutelnosti osoby zákonem podmiňuje nezbytností v zájmu veřejné bezpečnosti, předcházení trestným činům, ochrany veřejného zdraví nebo ochrany práv a svobod jiných. Další partie textu budou zaměřeny právě na tato omezení, která vlastně vytyčují prostor stanovený pro jinak neomezené právo na tělesnou integritu.

3.2.2 Ochrana tělesné integrity při poskytování zdravotní péče

Oblastí, ve které dochází k zasahování do tělesné integrity ve značném rozsahu, je oblast poskytování zdravotní péče. Jelikož je fyzická osoba autonomní bytostí s osobnostními právy, náleží péče o vlastní život a zdraví mezi ryze její záležitosti a závisí jen na ní, jak s nimi naloží, tedy zda se mimo jiné rozhodne podstoupit lékařský zákrok, vyšetření, léčení apod., a strpí tak zásah do své tělesné integrity. I podle platné Úmluvy o lidských právech a biomedicíně lze jakýkoliv zákrok v oblasti péče o zdraví provést pouze za podmínky, že k němu poskytla dotčená fyzická osoba svobodný a informovaný souhlas. Z výše uvedeného vyplývá, že vztah mezi fyzickou osobou podstupující tělesný zásah a osobou provádějící daný zásah (lékařem nebo zdravotnickým zařízením) je vztahem rovnocenných subjektů, tedy vztahem soukromoprávním. Poskytování uvedené zdravotní péče upravuje v první řadě Úmluva o lidských právech a biomedicíně, která má v případě rozporu se zákonem aplikační přednost, a dále řada zdravotnických právních předpisů – zejména zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, zákon č. 285/2002 Sb. o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů, zákon 132/2000 Sb. o zdravotnických prostředcích, zákon 79/1997 Sb. o léčivech, dále množství vyhlášek a také profesní předpisy České lékařské komory. Celá úprava se působí jako celek poměrně složitě, částečně rozporně a zastarale, v současné době se také proto připravuje nový zákon o zdravotní péči.

Základní podmínkou pro oprávněný zdravotní výkon zasahující do tělesné integrity je souhlas dotčené osoby s výkonem. Souhlas musí být především svobodný, tj. učiněný bez jakéhokoliv nátlaku. Dále musí být informovaný, tj. pacient souhlasí se zdravotním výkonem

při potřebné znalosti věci. Pacient tedy v tomto případě vyjadřuje souhlas až poté, co mu jsou v základních obrysech pravdivě a srozumitelně vysvětleny účel a povaha výkonu, jakož i jeho důsledky a možná rizika. Literatura⁶⁾ v této souvislosti uvádí zajímavý jev z praxe dotýkající se otázky srozumitelného poučení – Veřejný ochránce práv prošetřoval stížnost několika romských žen, které podstoupily sterilizaci a po jejím provedení se ohrazovaly tvrzením, že nebyly dostatečně informovány o důsledcích (např. o nemožnosti mít po zákroku děti). Dotčené ženy uváděly, že slovu sterilizace nerozuměly, jelikož jim byl znám pouze termín podvaz.

Poučení pacienta provádí ošetřující lékař, příp. jiní zdravotničtí pracovníci. Poučení by mělo být poměrně komplexní a zahrnovat minimálně vylíčení charakteru onemocnění, diagnózu, průběh nemoci, prognózu, navrhované zákroky a způsob léčení, účel a riziko těchto zákroků. Na základě tohoto komplexního poučení by měl pacient být schopen se rozumně rozhodnout, zda zákrok či léčbu postoupí. Lékař má přitom povinnost pacienta informovat o všech uvedených skutečnostech vhodným způsobem. Proto musí poučení přizpůsobit zejména jeho věku, duševní vyspělosti, psychické mentalitě; informace je nutno sdělovat jazykem, kterému dotčená osoba rozumí. Informace mají být zásadně zcela pravdivé a úplné; pouze výjimečně je lékař oprávněn neposkytnout všechny údaje – je tomu tak tehdy, kdy by úplné poučení mohlo samo o sobě způsobit vážnou újmu na pacientově zdraví. Tento šetrný postup při poučení sleduje také cíl předejít případné rezignaci pacienta na další léčbu.

Dotčená osoba může k výkonu zdravotní péče udělit souhlas písemně (u některých zvláště závažných výkonů je dokonce písemný souhlas nutný) nebo ústně. Oproti těmto výslovným formám souhlasu bude někdy postačovat i svolení dané konkludentně. Tento mlčky projevený souhlas bude praktický zejména v běžných stycích pacienta se zdravotnickým zařízením. Pokud se osoba z vlastní vůle dostaví k lékaři k vyšetření a chová se způsobem směřujícím k provedení vyšetření, nelze u jednoduchých výkonů pochybovat o mlčky daném souhlasu. I tento konkludentní souhlas však v souladu s § 35 od. 1 občanského zákoníku nesmí vyvolávat žádnou pochybnost o tom, co dotčená osoba chtěla svým chováním projevit. Pro úplnost je třeba dodat, že poskytnutý souhlas lze samozřejmě odvolat, pokud ovšem již nebylo nezvratně započato s prováděním zákroků či léčení.

Jelikož je udělení souhlasu k provedení výkonu zdravotní péče právním úkonem, vztahují se na něj ustanovení o způsobilosti osob k právním úkonům. Z toho důvodu se předpokladem platnosti úkonu stává způsobilost k právním úkonům dotčené osoby. Pokud má osoba plnou způsobilost k právním úkonům, nikdo jiný nemůže za ní udělit daný souhlas. Za osoby nezletilé udělují souhlas jejich zákonní zástupci, názor nezletilého nicméně musí být

brán v potaz. Jestliže však nezletilý vzhledem ke své rozumové vyspělosti oplývá schopností posoudit konkrétní zdravotní výkon, udělení souhlasu závisí jen na něm. Za osobu zbavenou či omezenou ve způsobilosti k právním úkonům uděluje či odpírá souhlas její zákonný zástupce (opatrovník). Obdobně se postupuje v případech, ve kterých osoba není zbavena způsobilosti, ač trpí duševní poruchou, nebo není dočasně při vědomí (např. narkóza). I zde se uplatní souhlas zákonného zástupce. I přes výše uvedené se uplatňuje jedna výjimka: lékař může provést vyšetřovací nebo léčebný výkon i přes odpor zákonného zástupce osoby nezletilé nebo zbavené způsobilosti k právním úkonům, pokud je neodkladné provedení výkonu nezbytné k záchraně života nebo ve prospěch zdraví nezletilé nebo nesvéprávné osoby. V zájmu ochrany dotčené osoby tak ztrácí zákonný zástupce v případě svého nesouhlasu oprávnění rozhodnout, oprávnění se přesouvá na lékaře.

Zvláštní situace nastává, pokud pacient i přes náležité poučení odmítne provedení zdravotního výkonu, který se jeví potřebným. Odmítnutí je samozřejmě právem pacienta, na druhou stranu tu existuje zájem na ochraně ošetřujícího lékaře. Právní řád lékaře a jeho profesní postupy chrání institutem písemného prohlášení pacienta o tom, že odmítl po řádném poučení potřebnou péči. Tento tzv. negativní reverz si lékař od pacienta vyžádá, význam písemného prohlášení je především důkazní. Problémem však zůstává, že lékař si nemůže reverz od pacienta vynutit a je v tomto odkázán na vůli pacienta, což zhoršuje lékařovo postavení v eventuálním sporu.

Mimo těchto případů, kdy dotčená osoba svobodně uděluje souhlas k zásahu do své tělesné integrity, existují ještě situace, při kterých zákon ve veřejném zájmu nutí osobu podstoupit určitý zdravotní výkon, aniž by se přihlíželo k vůli dotčené osoby. Půjde např. o povinné léčení toxikomanů a alkoholiků, prevenci před závažnými přenosnými chorobami (povinné očkování) či jejich léčení, nucené držení ve zdravotnickém ústavu apod. Ačkoli zde hraje hlavní roli veřejný zájem na ochraně tělesné integrity ostatních osob, kterým hrozí zasažení od „původce“ např. nákazy, nelze přehlížet ani směřování k ochraně „původce“. Ten je sice na jednu stranu ve svém právu na tělesnou integritu omezen, na druhou stranu ale nucené opatření sleduje i cíl zachování jeho fyzické integrity a tím její rozměr rozšiřuje. Pokud tedy dochází např. k povinnému léčení osoby, která vzhledem ke své závislosti na návykových látkách ohrožuje svým chováním zdraví jiných osob, je docíleno jednak ochrany tělesné integrity těchto ostatních osob, jednak se zabezpečuje zdraví závislé osoby. I pokud bychom odhlédli od veřejného zájmu na ochraně zdraví populace, tak přesto podobná omezení nejsou v rozporu s právem každého na tělesnou integritu, neboť i ony sledují

zprostředkovaně zajištění fyzické integrity dotčené osoby, a tím i objektu tohoto práva, byť nutně paternalistickým přístupem.

Mezi povinné výkony zdravotní péče stanovené právními předpisy patří zejména různé zdravotnické prohlídky a dále léčení společensky zvláště závažných nemocí. Ještě výraznějším zásahem do práv pacienta (a to i do jeho osobní svobody) je jeho převzetí do ústavní péče za účelem léčení. Bez jeho souhlasu může k převzetí dojít pouze, trpí-li některými nemocemi výslovně uvedenými ve zvláštním předpise, dále ohrožuje-li osoba (jevící známky duševní poruchy nebo intoxikace) své okolí nebo sebe sama, a také není-li možné vyžádat si souhlas osoby vzhledem k jejímu zdravotnímu stavu a jde o neodkladné a nezbytné léčebné výkony nutné k záchraně života či zdraví, které je třeba provést okamžitě. Nutnou ústavní léčebnou péči zakotvují právní předpisy za určitých podmínek i pro osoby závislé na alkoholu nebo jiné návykové látce. Jestliže se tyto osoby dobrovolně nepodrobí preventivní péči, může být nařízena ambulantní péče a pokud by se tato ukázala být neúčinnou nebo by se jí osoba odmítla podrobit, může se nařídit ústavní léčba. Omezení práva na tělesnou integritu představuje také ochranné léčení nařizované podle § 72 trestního zákona. Ochranné léčení uloží soud v trestním řízení např. pachateli, který spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti a soud má za to, že ochranné léčení zajistí nápravu pachatele lépe než trest. Dále lze ochranné léčení např. uložit pachateli činu jinak trestného, pokud není pro nepřičetnost trestně odpovědný a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný.

3.2.3 Umělé přerušování těhotenství

Problematikou svého druhu související s tělesnou integritou je umělé přerušování těhotenství. Je tomu tak především proto, že jde nejen o tělesnou integritu matky, ale i o integritu počatého, dosud nenarozeného dítěte, které je umělým přerušováním těhotenství zlikvidováno. Proto dané etické, zdravotnické, náboženské i právní téma dráždí zastánce různých názorových proudů. Na jednu stranu tu působí přirozené právo počatého dítěte na život; podle přívrženců tohoto směru nemá nikdo právo ukončit život již počatého dítěte. V otázce, jak interpretovat související článek Listiny hovořící o tom, že lidský život je hoděn ochrany již před narozením, se vedou spory. Příléhavým se jeví výklad zdůrazňující právo těhotné ženy na příznivé podmínky, které jí mají být zajištěny při nošení plodu tak, aby se narodilo zdravé a živé dítě. Nejde tedy patrně o zajištění práva plodu na život. Pokud se plod nepřemění v živou lidskou bytost (např. rozhodne-li se tak matka), ochrana jako člověku mu nepřísluší právě proto, že se nestal lidským životem. Právě sem směřují zastánci tohoto

názorového proudu – plod je součástí života a těla matky, tvoří jeho integrální součást, matka jej počala a také jen ona sama se může rozhodnout, jak s ním naloží.⁷⁾ Bylo by správné vyslovit, že není žádný důvod dávat přednost právu plodu na existenci (nejde o „život“ člověka) před právem na tělesnou integritu živé lidské bytosti – matky. Nelze zapomenout ani na aspekty sociální (nechtěné dítě se rodí do nepříznivého prostředí), odborně-zdravotnické (kdy po oplodnění se podle zastánců teorie plodu jako živé bytosti stává plod „životem“?) či na současný rapidní pokles počtu potratů související zejména s vývojem a dostupností antikoncepčních prostředků.

Některé zahraniční úpravy umělé přerušování těhotenství zakazují. Česká úprava oproti tomu respektuje právo ženy rozhodnout o svém těhotenství. Jde o osobnostní právo ženy vztahující se k její tělesné integritě, které zahrnuje jak oprávnění bránit se jakémukoliv nucenému přerušování těhotenství (nikdo nemůže bez jejího svolení přerušit její těhotenství, dokonce ani nezletilá žena nemůže být bez své vůle zákonnými zástupci přinucena k interrupci), tak oprávnění nechat si v souladu se zákonem těhotenství ukončit. Zásadně platí, že ženě (u žen do šestnácti let požaduje zákon souhlas zákonného zástupce) je na její písemnou žádost přerušeno těhotenství, pokud těhotenství nepřesahuje dvanáct týdnů a nebrání tomu na straně ženy zdravotní důvody. Žena nemusí důvod, z něhož chce těhotenství přerušit, vůbec uvádět. Taktéž po dvanácti týdnech těhotenství může dojít se souhlasem ženy k legálnímu potratu, ovšem přerušování se již váže na podmínku ohrožení života či zdraví ženy, či podmínku těžkého poškození plodu, anebo je-li plod neschopen života.

3.2.4 Lékařské pokusy

Jinou oblastí významně související s právem na tělesnou integritu jsou vědecké pokusy prováděné na živých lidech. Výzkumné lékařské experimenty na živých lidech představují důležitou součást vývoje vědy a medicíny, neboť jen skutečnou aplikací se dá často ověřit účinek různých metod či přípravků. Tímto způsobem se sice přispívá k většímu rozvoji ochrany zdraví člověka, zároveň ale pokusy znamenají značné riziko pro tělesnou integritu člověka, potažmo pro další osobnostní hodnoty. Z lidských dějin známe mnoho výstražných příkladů, kdy docházelo na lidech k svévolným pokusům, které končily často drastickým způsobem. Z důvodu zvláště vysoké míry rizika pro tělesnou integritu člověka je proto třeba pečlivě stanovit podmínky, za nichž se lékařské pokusy mohou uskutečňovat.

Za lékařský pokus se podle literatury a legislativy považuje ověřování nových poznatků na živém člověku použitím metod dosud nezavedených v klinické praxi s cílem

příspěť k rozvoji zdraví lidí. Lékařský pokus je možno provést pouze s písemným souhlasem osoby, na které má být pokus realizován, a na základě písemného souhlasu ministerstva zdravotnictví. Úprava tak respektuje osobnostní právo každého lidského jedince, jehož souhlas s provedením pokusu je základním a nezbytným předpokladem. Naopak úprava u některých skupin lidí (osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, osoby ve vazbě) přímo zakazuje provádění pokusů na nich, byť by poskytli svůj souhlas. Jedná se totiž o fyzické osoby, jejichž osobní svoboda je omezena a v souvislosti s prostředím, kde jsou internováni, hrozí, že jejich souhlas nebude dán svobodně.

Nezbytností podobně jako u výkonů zdravotní péče zůstává náležité poučení dotčené osoby tak, aby se mohla zasvěceně rozhodnout, zda lékařský pokus podstoupí. Poučení musí být poskytnuto před udělením souhlasu a obsahuje informace o všech aspektech aplikace metody, včetně možného nebezpečí pro zdraví a život člověka. Úprava v Úmluvě o lidských právech a biomedicíně pak na rozdíl od české zákonné úpravy poskytuje další záruky tělesné integrity člověka. V první řadě nesmí být rizika vyplývající z pokusu neúměrně vysoká vzhledem k možnému prospěchu z pokusu. Pokud tedy přínos pokusu je nepatrný v poměru k následku, který může nastat u pokusem dotčené osoby, pokus nelze provést, ani kdyby dotčená osoba projevila souhlas. Další podmínkou uskutečnitelnosti pokusu je neexistence alternativního způsobu výzkumu – pokud se dá účinku pokusu dosáhnout i jinak než aplikací na živém člověku, nelze k pokusu na živém člověku přistoupit. U osob, které nejsou schopny dát souhlas, lze přikročit k lékařskému pouze za podmínek stejných jako u osob schopných souhlasu, navíc však za podmínek, že pokus nelze provádět na žádných jedincích schopných souhlasu, dále že výsledky výzkumu (a na něj navazujícího pokusu) mohou přinést skutečný a přímý prospěch pro zdraví dotčené osoby, a také že dotčená osoba neprojevila nesouhlas.

3.2.5 Transplantace tkání a orgánů

Významnou a s rozvojem vědy a techniky stále aktuálnější zdravotnickou a právní otázkou se stává transplantace tkání a orgánů. Transplantace znamená přenos části tkáně nebo orgánu z jednoho místa organismu na jiné místo (např. kůže; zde se uplatní pravidla pro výkony zdravotní péče) nebo z jednoho organismu (člověka) na jiný organismus (působnost zákona č. 285/2002 Sb.). Transplantace v druhém zmíněném případě představuje citelný zásah do tělesné integrity jak dárce tkáně či orgánu, tak jejich příjemce. V těchto případech se nelze spokojit jen s obecnou úpravou výkonů zdravotní péče, ale je třeba tuto materii speciálně vymezit s ohledem na její specifika. V českém právním řádu se tak děje zákonem č.

285/2002 Sb. o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů. Zákon vychází z obsahu Úmluvy o lidských právech a biomedicině a ve vztahu k občanskému zákoníku je zvláštním zákonem, který vymezuje detailněji ochranu života a zdraví při určitém dílčím zásahu (transplantace), čímž vlastně „provádí“ v tomto aspektu ochranu (její meze, podmínky apod.) zakotvenou v § 11 občanského zákoníku. U transplantací se rozlišuje, zda k odběru tkáně či orgánu dochází od žijící nebo zemřelé osoby.

Pro možnost transplantace tkáně nebo orgánu z žijící osoby stanoví právo poměrně přísné podmínky, respektující skutečnost, že i přes přínos transplantace pro příjemce a jeho tělesnou integritu představuje transplantace výrazné narušení tělesné integrity dárce. Snaží se proto najít řešení sledující vyváženost zájmů příjemce i dárce s jistou preferencí dárce, který je subjektem dobrovolně vzdávajícím se části svého těla (nemůže být v žádném případě k transplantaci nucen). Odběr od žijícího dárce lze proto uskutečnit pouze, nedá-li se zajistit tkáň nebo orgán ze zemřelého dárce a neexistuje-li jiná léčebná metoda, kterou by se dosáhlo kýženého účinku, aniž by byla nutná transplantace. Pokud by však odběr z žijící osoby měl přinést výrazně příznivější výsledek pro příjemce než odběr ze zemřelého, lze takový odběr po pečlivém zvážení okolností připustit.

Předmětem odběru z žijící osoby může být jen obnovitelná tkáň nebo jeden z funkčních párových orgánů. Stejně jako u výše uvedených předpokladů ani zde nehraje případný souhlas dárce roli – neobnovitelnou tkáň nebo nepárový orgán (případně párový orgán, v němž jedna část nefunguje) nelze za účelem transplantace odebrat, ani kdyby dárce chtěl. Další podmínky se týkají zdravotního stavu obou zúčastněných osob. Na straně dárce nesmí existovat důvodný předpoklad, že odběr může vážným způsobem ohrozit jeho život nebo zdraví. Pro příjemce naopak musí plynout z transplantace léčebný přínos. Zdravotnické zařízení provádějící odběr je nadto s ohledem na možnou škodu na zdraví dárce povinno uzavřít ve prospěch dárce pojištění. Tělesná integrita příjemce je dále zajišťována tím, že k darování nemůže dojít, jestliže na straně dárce existuje důvodné podezření, že trpí nemocí, které by mohla ohrozit život nebo zdraví příjemce. Posuzování tohoto předpokladu se děje v rámci lékařského vyšetření uskutečněného před odběrem tkáně nebo orgánu. Vyšetřením se zároveň zjišťuje i rizikovost a zdravotní důsledky odběru pro integritu dárce.

Dárce může být pouze osoba schopná vyslovit souhlas s odběrem. Mezi dárce tak s určitými výjimkami nelze zařadit osoby s omezenou způsobilostí k právním úkonům, nezletilce a některé další osoby. Dárce se dále stát nemohou osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, ve vazbě nebo v ochranném léčení. Děje se tak z důvodu jejich ochrany – osobní svoboda těchto osob je omezena a vzhledem k jejich postavení hrozí nebezpečí, že souhlas

bude získán nátlakem. Avšak i tyto osoby, jakož i osoby nezpůsobilé dát souhlas, se mohou stát v zákonem vymezených případech dárce – typicky zejména pokud jde o darování ve prospěch jejich sourozence.

Souhlas žijícího dárce s odběrem musí být svobodný, informovaný (tj. předchází mu poučení o všech aspektech dárcovství včetně možných rizik) a v písemné formě. Okruh subjektů, kterým lze materiál získaný odběrem darovat, se liší podle toho, zda se odebírá orgán či tkáň. Darovat orgán lze pouze příjemci, kterého dárce určil. Zatímco u osoby blízké ve smyslu občanského zákoníku jako příjemci postačí dárce udělený souhlas směrem ke konkrétní osobě blízké, pro případ, že se má stát příjemcem jiná osoba než blízká, platí pravidla přísnější. Souhlas tu musí být notářsky ověřen a darování schválit etická komise (tj. pětičlenný orgán ustanovený zdravotnickým zařízením provádějícím odběr). Darování tkáně se liší od darování orgánu tím, že může být uskutečněno obecně, tj. není nutné ho adresovat konkrétnímu příjemci. Jedná se ale jen o možnost, nikoli povinnost dárce – proto pokud se dárce rozhodne uskutečnit odběr jen ve prospěch konkrétní osoby, lze tkáň poskytnout pouze této dárce vymíněné osobě.

Celý transplantační proces ovládá zásada bezúplatnosti. Lidské tělo a jeho části nesmějí být zdrojem finančního prospěchu nebo jiných výhod a tkáň nebo orgány odebrané za účelem transplantace se nesmějí stát předmětem obchodování. Čelí se tak zejména nežádoucí komercializaci nakládání s lidským tělem a jeho částmi. Zápověď finančního prospěchu zasahuje obě strany – dárce nemůže za odběr orgánu či tkáň vyžadovat od příjemce finanční odměnu ani jinou výhodu, příjemci se zakazuje nabízet odměnu či jinou výhodu směrem k dárci. Zákaz se pochopitelně nevztahuje na úhradu některých nákladů vzniklých v souvislosti s transplantací; tyto výlohy hradí zdravotní pojišťovna. Výzvy směřované k potenciálním dárce prostřednictvím masmédií nejsou tímto zakázány⁸⁾, v praxi se s nimi naopak lze setkat často.

Jak již bylo zmíněno, odběr tkání a orgánů je možno uskutečnit také ze zemřelé osoby. Jelikož právo na tělesnou integritu osoby trvá i po její smrti (byť z povahy věci se nemůže jednat o ochranu života a zdraví), nelze provádět ničím neomezené transplantace a bez jakýchkoliv podmínek odebírat části mrtvého těla. Na druhou stranu existuje zájem společnosti na zdraví žijících osob a transplantace tkáně nebo orgánu tomuto cíli často napomáhá; bylo by neúčelné, kdyby se z mrtvého těla nedaly tkáň a orgány odebírat a přenášet na živou osobu, která je ke svému fungování na rozdíl od mrtvého potřebuje.

Základním předpokladem transplantace ze zemřelého je podle českého právního řádu skutečnost, že zemřelý za svého života nevyjádřil prokazatelně nesouhlas. Uplatňuje se tedy

zásada presumovaného souhlasu – pokud osoba nevysloví za svého života nesouhlas s odběrem, lze odběr provádět. Tento princip umožňuje transplantace v široké míře, neboť lidé za svého života většinou nevyvíjí ohledně souhlasu či nesouhlasu žádnou činnost a presumuje se tak jejich souhlas. Při opačném postupu (tzn. souhlas s odběrem by za života osoby musel být výslovně dán) by možnost odběru ze zemřelých byla vzhledem k obvyklé nečinnosti a nezájmu lidí patrně více omezená. Zapravdu tomu dává statistické srovnání⁹⁾ počtu dostupných orgánů na určitý počet obyvatel v zemích, jejichž úprava se zakládá na principu předpokládaného nesouhlasu (Německo, Nizozemí, Velká Británie) a zemích, uznávajících zásadu presumpce souhlasu (Francie, Belgie, Rakousko). V zemích uznávajících předpokládaný souhlas byl počet některých dostupných orgánů (srdce, plíce, játra) zhruba dvojnásobný než v zemích stavících na předpokládaném nesouhlasu, taktéž počet dalších dostupných orgánů (ledviny) byl znatelně vyšší. Vzhledem k tomu, že údaje z této statistiky jsou několik let staré a vzhledem k rostoucím možnostem transplantologie lze předpokládat, že se tento rozdíl bude nadále zvětšovat. Jen v letech 1986-1990 rostl počet dostupných orgánů v zemích se zakotveným předpokládaným souhlasem více než dvakrát rychleji než v zemích s opačným přístupem.

Při stávající úpravě se objevuje jedna otázka: jsou lidé dostatečně informováni o tom, že platí zásada předpokládaného souhlasu? I při argumentaci zásadou *ignorantia legis non excusat* aplikovanou v tomto případě na transplantační zákon je třeba si uvědomit, jak významný zásah do tělesné integrity odběr tkáně či orgánu představuje. Proto by se mohla jevit velmi nevyváženou nutnost souhlasu s odběrem u žijící osoby a nutnost nesouhlasu u zemřelé. Jakkoli je transplantace prospěšná pro žijící osobu a její tělesnou integritu (tím pro celé její osobnostní právo), tak zároveň dochází vlastně k presumovanému zásahu do tělesné integrity zemřelého, i když u něj již o ochranu života a zdraví z povahy věci jít nemůže a jedná se o kvalitativně jinou ochranu. Z těchto důvodů by bylo například vhodné zakotvit poučující povinnost lékaře o možnosti vyslovit s posmrtným odběrem nesouhlas (poučení by se např. mohlo uskutečňovat při zdravotní prohlídce při dosažení zletilosti) nebo zmínit princip předpokládaného souhlasu v Listině nebo třeba v občanském zákoníku (nová úprava v rámci rekodifikace s tím již počítá).

Načevová¹⁰⁾ upozorňuje, že problémovým se jeví vztah transplantační legislativy (princip předpokládaného souhlasu zemřelého) a znění § 15 občanského zákoníku, který přisuzuje po smrti osoby právo na její ochranu jejím pozůstalým – manželu a dětem, případně i rodičům. Podle § 15 by se tedy mohlo zdát, že pokud osoba neprojeví za života svou vůli, mohou tak po její smrti učinit pozůstalí dle § 15 a princip presumpce souhlasu tak zcela

neplatí. Podle mého názoru tomu tak úplně není. V případech, kdy osoba projeví za svého života kvalifikovaný nesouhlas, není pochyb o tom, že osoby podle § 15 nemohou projevit vůli opačnou. Dispoziční projev vůle zemřelé osoby nemůže být změněn.¹¹⁾ Obdobně se mi jeví i druhá možnost, tj. pokud osoba za svého života neprojeví nesouhlas s odběrem. I tento dispoziční projev, byť presumovaný, je nutno považovat za projev vůle budoucí zemřelé osoby. Vzhledem k tomu, že transplantační zákon neupravuje projevení souhlasu s posmrtným odběrem tkáně nebo orgánu jinak než neprojevením kvalifikovaného nesouhlasu, je potřeba mlčení osoby považovat za projev souhlasu s posmrtným odběrem. Ani zde nebude vůle osob vyjmenovaných v § 15 hrát roli.

Nesouhlas s posmrtným odběrem je prokazatelně dán podle současné úpravy pouze tehdy, je-li nesouhlasící osoba evidována v Národním registru osob nesouhlasících s posmrtným odběrem tkání a orgánů nebo učinila-li nesouhlasné prohlášení do zdravotnické dokumentace ve zdravotnickém zařízení (zdravotnické zařízení pak kopii prohlášení zasílá do Národního registru). Presumovaný souhlas není jedinou podmínkou možnosti uskutečnění odběru. Dále musí být zejména vyloučeno, že zemřelý trpěl nemocí, která by ohrožovala zdraví příjemce. Odběr nelze uskutečnit, pokud se nedá osoba zemřelého identifikovat nebo pokud se jedná o cizince, který na území České republiky zemřel.

Jiné nakládání s tělem zemřelé osoby než odběry tkání a orgánů pro transplantaci podle transplantačního zákona právní řád až na jisté výjimky nepřipouští. Jakékoliv jiné úkony na mrtvém těle být prováděny nesmí. Výjimky zákon stanoví pouze pro vědecké, lékařské nebo výukové účely, pro výrobu zdravotnických prostředků nebo léčiv apod. Tyto výjimky se však uplatní jen, pokud s tím projevil zemřelý za svého života písemný souhlas, nejedná se o zemřelého ve výkonu trestu odnětí svobody, příčinou smrti nebyla přenosná nemoc a nebude zmařen účel pitvy.

3.2.6 Jiné oblasti zásahů do tělesné integrity

Další výjimku ze zákazu nakládání s tělem mrtvého představují pitvy. Jednak jde o tzv. soudní pitvy, které jsou povinné a jejich předpokladem není souhlas zemřelé osoby nebo pozůstalých. Uskutečňují se v případech podezření, že ke smrti došlo následkem trestného činu. Dále jde o tzv. zdravotní pitvu, která se provádí na základě rozhodnutí lékaře nebo vedoucího zdravotnického zařízení pro vědecké nebo výukové účely (zjištění příčin úmrtí, ověření léčebného postupu apod.). Zákon výslovně stanoví, že u zemřelých osob se zpravidla provádí zdravotní pitva. Taktéž tato pitva nepředpokládá souhlas zemřelého nebo

pozůstalých, lékař k jejich vůli sice může přihlídnout, ale konečné rozhodnutí o provedení pitvy závisí jen na něm. I zdravotní pitva se v některých případech provede obligatorně – např. u dětí zemřelých do 15 let věku, u žen, které zemřely v souvislosti s těhotenstvím, porodem, atd.

Další oblastí, ve které dochází k zásahům do tělesné integrity, je trestní právo, a to zejména jeho nejvyšší sankce – trest smrti. Výkon trestu smrti představuje zásadní omezení osobnostních práv, jelikož zbavuje člověka jeho základní osobnostní hodnoty – života. Český právní řád trest smrti nepřipouští. Trestní řád povoluje určité zásahy do tělesné integrity člověka. Tak např. každý je povinen se podrobit prohlídce těla, je-li třeba zjistit, zda jsou na jeho těle stopy nebo následky trestného činu. Dále je-li k důkazu třeba provést zkoušku krve nebo jiný obdobný úkon, je ten, jehož se tento úkon týká, povinen strpět, aby mu byla lékařem či odborným zdravotnickým pracovníkem odebrána krev nebo proveden jiný potřebný úkon, není-li to spojeno s nebezpečím pro jeho zdraví. Zásahem je i nucené pozorování obviněného ve zdravotnickém ústavu za účelem vyšetření duševního stavu. Podobná ustanovení povolující zásah do práva na tělesnou integritu obsahuje také občanský soudní řád (např. soud může osobě uložit, aby se podrobila lékařskému vyšetření, jestliže je toho třeba k podání znaleckého posudku).

3.2.7 Eutanázie

Současnému pojetí osobnostního práva a v něm zahrnutého práva na tělesnou integritu se příčí projevy vůle, kterými fyzická osoba dává svolení jinému, aby její tělesnou integritu poškodil nebo dokonce osobu usmrtil. V této souvislosti je třeba zmínit problematiku eutanázie. Eutanázii (přeloženo doslovně z řečtiny znamená „dobrou smrt“) lze definovat jako úmyslné usmrcení nemocného na jeho žádost. Nemocný se musí nacházet v takovém stadiu, ve kterém již nemá naději na život, musí trpět nesnesitelnými bolestmi a o usmrcení musí při plném vědomí sám svobodně požádat. České právo eutanázii nepovoluje (nečiní tak výslovně, ale lze to dovodit z obecných ustanovení zejména ústavněprávních, občanskoprávních a trestněprávních) a klasifikuje ji zejména jako vraždu. Naproti tomu právní řád nestanoví trestnost sebevraždy ani sebepoškození, jde tedy o dovolené, sic společensky vysoce nevíтанé dispozice s vlastní tělesnou integritou.

Eutanázie představuje tak zásadní průlom dílčího osobnostního práva na život, že přitahuje pozornost nejen odborníků, ale i laické veřejnosti, podobně jako problematika trestu smrti či umělého přerušování těhotenství. Na jedné straně tu existuje nárok nevyléčitelně

nemocných a nesnesitelně trpících na úlevu od těchto bolestí a klidnou bezbolestnou smrt, na druhé straně přirozené právo každého na život a tomu odpovídající povinnost ostatních tento život neukončit. Zastánci eutanázie argumentují právem člověka na respektování osobní autonomie a tedy i právem na osvobození od nelidsky nízké kvality života. Odpůrci legalizace eutanázie se obávají zneužívání možnosti usmrcovat, poukazují na možný negativní vliv na rozvoj lékařské vědy (místo hledání řešení v boji s nemocí se jednoduše problém odstraní zabitím), na ztrátu důvěry nemocného k lékaři a v neposlední řadě i na oslabení sociální role lékaře. Odpůrci také považují z etického hlediska eutanázii za projev určité neúcty k životu jako takovému.

České právo tedy respektuje ve všech případech (tedy i těchto extrémních, kdy smrt už je neodvratitelná a život už nebude mít delšího trvání) osobnostní právo na život a nedovoluje vědomě přivodit smrt nemocného ani na jeho žádost. Podobná úprava je v současném vyspělém světě obvyklá. Pojetí osobnostního práva na život neumožňuje takovou dispozici s hodnotou (životem), která by byla provedena na základě neplatného právního úkonu (svolení k usmrcení). Mitlöchner¹²⁾ v této souvislosti uvádí, že právu na život, jako širšímu dispozičnímu právu, odpovídá právo rozhodovat o svém životě a smrti nejen vlastními skutky, ale i projevy vážně míněné vůle vůči druhým osobám. S tímto názorem se nemohu ztotožnit. Ústavní ustanovení o právu každého na život nelze podle mě vykládat v rozporu s celým právním řádem, v němž se považuje projevená vůle osoby směřující k právem nedovolenému cíli (svolení či pokyn k usmrcení) za právně neplatný úkon. Souhlasím s tímto autorem, že právo na život nelze vykládat jako povinnost žít, ale zároveň se domnívám, že dispoziční právo k vlastnímu životu nelze převést a že toto dispoziční právo (tedy i dobrovolné skoncování se životem) musí realizovat pouze samotná osoba. Proti povolení eutanázie do budoucna pak hovoří zejména obava ze zneužití tohoto institutu, kdy by se v praxi mohla stírat hranice mezi dobrovolnou a nedobrovolnou smrtí. Jiné významné memento v tomto ohledu představují nacistické praktiky, které zaštitěné eutanazií usmrcovaly nepohodlné a „méněcenné“ (duševně choré) osoby.

Řešení nespočívá v legalizaci eutanázie, ale v zlepšování paliativní péče s účinným potlačováním bolesti a rozvojem hospicového hnutí¹³⁾. Lékař by měl i nadále být vázán zásadou Hippokratovy přísahy: „Ani prosbami se nedám pohnout k podání smrtícího léku ani sám k tomu nedám nikdy podnět.“ Za úvahu by však stálo zavedení zvláštních privilegovaných skutkových podstat do trestního zákona, jako např. usmrcení nemocného lékařem na žádost (tak je tomu v Rakousku, Polsku a dalších zemích). Tyto trestné činy by svou sankcí odrážely menší nebezpečnost činu pro společnost, než je tomu např. u vraždy.

V současné době je podle českého trestního zákona eutanázie postižitelná především jako trestný čin vraždy, ublížení na zdraví s následkem smrti, účasti na sebevraždě či neposkytnutí pomoci.

Obecně lze soudit, že jedna z forem eutanázie je nejspíše společensky i právně akceptovatelná. Jde o nepřímou eutanázii, při které lékař podává nemocnému stále vyšší dávky léků tišících nesnesitelnou bolest, přičemž tyto léky současně jako vedlejší účinek zkracují život nemocného. I zde ale bude záležet na konkrétních okolnostech případu a skutečnostech, které spadají do lékařské odborné problematiky. Jeví se tu však rozumným neprodłużovat čistě biologickou existenci na úkor nelidské bolesti a utrpení. Kratší, ale utrpení zbavený život lépe odpovídá právu na život než delší život plný bolesti. Bezpodmínečná ochrana života za každou cenu by se protivila svému vlastnímu smyslu. Jak řekl Mahatma Gandhi, fatalismus má své hranice a není třeba se smířovat s velkým fyzickým utrpením.

Podobně se nazírá i na situace (označované jako pasivní eutanázie), kdy se u nemocného, jehož život se již nedá zachránit, upustí od mimořádných a obtížných zákroků, které by k záchraně života stejně nevedly a jen by zatěžovaly a násobily utrpení nemocného. Jedná se např. o složité operační výkony nebo o použití resuscitačních přístrojů, které uměle udržují pacienta již beznadějně živořícího při životě. Také tyto postupy lékaře právo považuje za dovolené; nemocnému se dostává při vědomí neodvratitelného konce alespoň péče zajišťující klidný konec života. Někteří autoři výše zmíněné postupy ani nepovažují za eutanázii. I z toho důvodu bude vhodné hovořit o eutanázii pouze v případech, které jsou neslučitelné s lékařskou péčí a výše zmíněné dovolené postupy lékařů označovat jako běžnou lékařskou metodu. Ostatně i Etický kodex České lékařské komory stanoví, že lékař u nevléčitelně nemocných a umírajících účinně tiší bolest, šetří lidskou důstojnost a mírní utrpení vůči neodvratitelné a bezprostředně očekávané smrti; cílem lékařova jednání však není prodlužovat život za každou cenu.

Z popsané problematiky si dovoluji vyvodit jeden závěr, a to že pokud pasivní a nepřímou formu eutanázie nepovažujeme za eutanázii, ale za právem dovolený a z lékařského hlediska dokonce žádaný postup (samozřejmě za dodržení podmínek jako je nevléčitelnost nemoci, nesnesitelné utrpení), pak diskuse o legalizaci eutanázie nemusí znamenat tak ožehavý problém, jak by se mohlo zdát. Pasivní či nepřímou eutanázii (pokud se dají vůbec eutanázií nazvat) právo správně dovoluje a aktivní eutanázie, která se tedy omezuje na případy zbytkové, je přirozenoprávně nepřipustitelná, neboť dovoluje aktivně usmrtit člověka, byť na jeho žádost. Otázkou by navíc bylo, jak se vypořádat s žádostí o uspíšení smrti u osob,

kteří nejsou způsobilí k právním úkonům. Představa, že by o jejich životě rozhodovali jejich zákonní zástupci, boří i argumenty zastánců eutanázie, neboť za tohoto stavu by došlo ke zpochybnění zásady, že každý má právo na život. Veřejné mínění formy eutanázie často nerozlišuje, a tak nevešlo patrně ve známost (čímž by ubylo planých diskusí), že pasivní a nepřímá „eutanázie“ jsou právem tolerovány.

Někteří autoři v odborné literatuře (Mitlöchner¹⁴⁾) poukazují na rozpornost stanoviska odmítajícího aktivní eutanázii a připouštějícího pasivní eutanázii. Podle nich neexistuje morální ani právní rozdíl mezi usmrcením spáchaným konáním či nekonáním. Rozdíl tu však podle mého názoru existuje a to zásadní. Při nepřímé (podávání bolest tlumících léků, které zároveň zkracují život) nebo pasivní eutanázii (neprovedení náročných zákroků, které už nemohou zachránit život) není usmrcení přímým cílem, nýbrž účelem těchto forem je odlehčit umírajícímu od bolesti a utrpení a uspišení života tu je jen vedlejším účinkem; u aktivní eutanázie naopak postup směřuje k okamžitému usmrcení a ztlumení bolesti je jen vedlejším produktem tohoto přímého zabití. Pasivní a nepřímá forma na rozdíl od té aktivní respektují lidský život a v jeho závěrečné fázi se mu snaží vytvořit snesitelné podmínky pro důstojné skonání. Otázkou však je, zda autoři argumentující výše uvedenou rozporností mylně nezařazují pod pasivní eutanázii i jednání, které je svou podstatou aktivní eutanázií (např. lékař nepodá pacientovi lék, který potřebuje pro přežití) – výsledek i úmysl u tohoto jednání (opominutí) zůstává stejný, jako kdyby lékař jednal konáním, jde o aktivní eutanázii.

3.2.8 Problematika související s narozením těžce malformovaného jedince

Ochrana lidského života vyvstává také v souvislosti s narozením těžce malformovaného jedince. Za takového se označuje jedinec, který je těžce postižený, neschopný jakýchkoliv lidských interakcí a jehož život je pouhým biologickým vegetováním. Mitlöchner¹⁵⁾ hovoří o „jedinci s natolik výraznými fyzickými anomáliemi, že vylučují splnit ty role, které charakterizují každého člověka jako lidskou osobnost v její somatické, fyzické, psychické a filozofické struktuře a schopnosti reflektovat na svůj život a existenci“. Před společností leží otázka, jak na život takového jedince nahlížet. I tento jedinec má samozřejmě plné právo na život, byť v jeho případě se jedná jen o holou existenci. Takovéto bezesporu humánní a přiměřené pojetí respektuje i současná právní úprava, která nahlíží při ochraně práva na život na těžce malformovaného jedince jako na lidskou bytost a poskytuje jí stejnou ochranu jako všem ostatním lidským bytostem.

Na druhou stranu zaznívají názory, že prodlužování čistě biologické existence ztrácí praktické opodstatnění, přináší jen bolest svému okolí a dosahuje se ho často jen nákladnou lékařskou péčí. Přívrženci těchto názorů zpochybňují i to, zda se v případě těchto jedinců jedná o lidský život, když jedinec není schopen žádné sociologické a psychologické aktivity (je to vůbec život, když si není schopen svůj život uvědomit?). Domnívají se, že nelze na tyto jedince pohlížet jen jako na těžce nemocné osoby a tak udržovat jejich život za každou cenu. Řešení spatřují v rozhodnutí lékaře či rodičů o neposkytnutí péče směřující k udržování života, popřípadě o usmrcení takové osoby, a to jak v průběhu pokročilého těhotenství, tak i po narození.

Problematika týkající se těžce malformovaných jedinců je mimořádně složitá. Osobně za velký problém považuji už samotné určení, že se jedná o jedince těžce malformovaného a ne o jedince s méně závažným postižením, který má schopnost určitých psychických nebo sociálních funkcí. Dále je otázkou, zda právo chrání život člověka jako biofyzické bytosti nebo jako společenské bytosti. Nejspíše půjde o ochranu obou typů zároveň; to znamená, že by měl být chráněn i lidský život, který je pouhou biologickou existencí. Pokud bychom akceptovali možnost legálního usmrcování již narozených těžce malformovaných jedinců, vrátili bychom se právní úpravou kamsi do středověku či starověku, kde zrudným bytostem nebyla poskytována ochrana a jejich zabití bylo beztrestné. Takové řešení je morálně a humánně nepřijatelné. Na druhou stranu nelze přehlížet traumatické těžkosti, které může spolužití s těžce malformovaným jedincem přinášet pro jeho rodiče nebo rodinu a může pro ně znamenat zásah do kvalit jejich života naprosto srovnatelný se zásahem, jaký by pro jedince znamenalo jeho odstranění.

Řešení by mělo proto spočívat především v předejití tomu, aby se jedinec s tak závažným postižením, odkazujícím ho na pouhou biologickou bytost, narodil. To by mělo obnášet jak snahu o rozvíjení lékařské vědy a poznatků o vlivech na plození zdravých dětí, tak pro dítě zdravotně nezávadné chování matek během těhotenství. Umělé přerušení těhotenství by mělo být upraveno pro tyto případy tak, aby šlo přerušit bez ohledu na délku trvání těhotenství. Samozřejmě za předpokladu, že rodiče chtějí. Vůle rodičů by měla být (podobně jako u „klasického“ umělého přerušení těhotenství vůle těhotné ženy) jediným směrodatným vodítkem. Pokud by došlo k narození těžce malformovaného jedince, pak za předpokladu takové vůle rodičů a dále předpokladů nutných pro pasivní eutanázii, by se naskýkala též možnost neprodlužovat umírající život pomocí pasivní eutanázie.

3.3 Právo na čest a důstojnost

3.3.1 Obecné otázky práva na čest a důstojnost

Od úvah nad právem na tělesnou integritu přejdeme k další hodnotě lidské osobnosti, a to ke cti a důstojnosti. Občanský zákoník v § 11 hovoří o občanské cti a lidské důstojnosti a v demonstrativním výčtu klade tyto hodnoty hned za život a zdraví. Právo na čest a důstojnost se považuje za jedno z nejvýznamnějších osobnostních práv; porušením tohoto práva často vzniká tíživě pocíťovaná újma, která může výrazně ovlivnit psychický život jedince. Listina základních práv a svobod zaručuje v čl. 10 právo na lidskou důstojnost, osobní čest a dobrou pověst. Ačkoliv termíny užitě v Listině a v občanském zákoníku nejsou shodné, jejich obsah je v zásadě stejný. Jak osobní, tak občanskou ctí se shodně rozumí čest osoby, kterou pro své chování a postoje získala a požívá ve společnosti. Slovník spisovné češtiny¹⁶⁾ definuje čest jako mravní stav budící kladné společenské hodnocení, úctu. Prvorepublikové rozhodnutí Nejvyššího soudu Rt 3518 označilo čest za „výraz úcty, které někdo požívá v kruhu svých bližních“. Listinou zmíněný pojem „dobrá pověst“ se svým obsahem kryje s obsahem pojmu cti (s výjimkou pro právnické osoby, které mohou mít dobrou pověst, nikoliv však čest; právnickým osobám poskytuje ochranu zejména § 19b, nikoli § 11), proto ochrana dobré pověsti nebude oddělitelná od ochrany cti. Lidskou důstojnost lze pojímat jako morální a etickou kategorii, která vystihuje vědomí člověka o své hodnotě a vážnosti.

Jelikož čest a důstojnost jsou určité spojitě nádoby, zákony je uvádí v těsném sepětí, jejich vymezení se do jisté míry překrývá a neoprávněný zásah do jedné z těchto hodnot představuje většinou také zásah do druhé z těchto hodnot, pojmu výklad o obou hodnotách společně, podobně jako u práva na život a zdraví. Zbývá ještě dodat, že zatímco důstojnost mají všechny fyzické osoby stejnou, tj. nabytou v plné míře narozením a nezávislou na jakýchkoliv okolnostem týkajících se např. postavení ve společnosti, tak rozsah a obsah cti se u jednotlivých osob liší, stejně jako se liší v průběhu života konkrétního jedince od jeho narození (podle prvorepublikového rozhodnutí Rt 5840 „zločinec pozbývá cti, pokud jde o jeho zločin, leč v jiných směrech není vyloučeno, aby i on utrpěl újmu na své společenské hodnotě“). Mimo cti, kterou osoba požívá ve společnosti (osobní čest) se chrání i čest, kterou daná osoba požívá ve své profesi pro výsledky své odborné práce (profesní čest).

I při útocích na čest a důstojnost nelze ztrácet ze zřetele povahu osobnostního práva jako celku. K poskytnutí ochrany na základě § 11 tedy nepostačí samotný útok, který zasahuje pouze čest nebo důstojnost, nýbrž jen útok, jenž objektivně ohrožuje nebo zasahuje integritu celé osobnosti. Tudíž podle § 11 se poskytuje ochrana pouze proti jednání, které může

přivodit újmu osobnosti dotčené osoby tím, že snižuje její čest u ostatních osob a vůbec ve společnosti. Např. urážka na cti pronesená jen mezi čtyřma očima bez přítomnosti dalších osob není způsobilá ohrozit vážnost uražené osoby ve společnosti. V tom spočívá specifikum občanskoprávní úpravy, na rozdíl od trestněprávní úpravy, ve které se chrání jak čest v objektivním smyslu¹⁷⁾, tj. vážnost, které člověk požívá v představě ostatních lidí, tak čest ve smyslu subjektivním neboli vědomí vlastní hodnoty. Trestní právo tedy může postihnout i urážku pronesenou mezi čtyřma očima, tj. útok zasahující pouze čest v subjektivním smyslu. Podobně ochranu koncipuje i správní právo – podle § 49 odst. 1 písm. a) platného přestupkového zákona se přestupku dopustí ten, kdo jinému ublíží na cti tím, že ho urazí nebo vydá v posměch. Jako zajímavost za zmínku ještě stojí, že u nás až do roku 1950 platil zvláštní zákon č. 8/1933 Sb. o ochraně cti.

Občanskoprávní úprava ochrany cti a důstojnosti nabývá významu tím, že se zakládá na objektivní odpovědnosti, tedy odpovědnosti bez ohledu na zavinění, zatímco daná trestněprávní úprava spočívá na odpovědnosti za zavinění. Nehledě na to, ochrana cti je v trestním zákoně upravena jen v jediném ustanovení zakotvujícím trestný čin pomluvy, což neodpovídá rozsahu, jaký věnuje ochraně cti trestní právo cizích států. Taktéž výše zmíněná úprava správněprávní je založena na subjektivní odpovědnosti. Díky občanskoprávní ochraně tak lze napravovat i zásahy do cti, které výrazně poškodily dotčenou osobu a jeví se potřebné je postihnout, třebaže byly způsobeny nezaviněně. Nezáleží ani na tom, že zásah byl učiněn v dobré víře nebo dokonce, že k zásahu došlo nedopatřením, kupříkladu pouhou tiskovou chybou; všechny tyto situace mohou znamenat i přesto porušení či ohrožení osobnostního práva.

Jako příklad může posloužit následující tuzemský případ¹⁸⁾ z poloviny devadesátých let: jistý deník uveřejnil inzerát, ve kterém osoba jménem „Emanuela“ nabízela erotické služby. Místo kontaktního telefonu na tuto dámu však u inzerátu bylo omylem uvedeno telefonní číslo na rodinu s třemi nezletilými dětmi. Tento omyl zapříčinil jednak dočasné obtěžování oné rodiny telefonáty ze strany zájemců o erotické služby (včetně způsobení psychického šoku pro jedenáctiletou dceru, která se zájemci hovořila), jednak zapříčinil zesměšnění oné rodiny v očích jejích známých, sousedů apod. Ačkoliv text inzerátu byl z redakce do tiskárny zaslán v pořádku a až v tiskárně došlo k záměně telefonních čísel, vydavatel deníku odpovídá bez ohledu na zavinění za porušení osobnostních práv na čest a důstojnost (podle tiskového zákona by však vydavatel neodpovídal, neboť vydavatel nemůže být odpovědný za obsah šířené reklamy – nelze na něm požadovat, aby pravdivost údajů kontroloval; právo na odpověď podle tiskového zákona tedy nelze uplatnit).

3.3.2 Neoprávněné zásahy do práva na čest a důstojnost

Právo na čest a důstojnost zahrnuje jednak právo tyto hodnoty užívat, zejména však právo bránit se neoprávněným zásahům do cti a důstojnosti, což bude v praxi jednoznačně převažující případ. Jednání, které neoprávněně zasahuje do práva na čest a důstojnost, může mít rozličnou formu – písemnou, ústní i neverbální. Neoprávněného zásahu se tedy lze dopustit mluveným či psaným slovem, obrazem, gestem, fyzickým násilím (typické u zásahů do lidské důstojnosti) apod., případně i kombinací těchto jednání.

Všeobecné osobnostní právo narušuje pouze takový zásah do cti nebo důstojnosti, který je právem nedovolený. Za neoprávněný nelze v první řadě považovat zásah, kterým někdo zasáhl čest nebo důstojnost jiné osoby v rámci uplatňování zákonem připuštěného subjektivního práva nebo uložené povinnosti. Takový zásah se může dít jak ve veřejném, tak v soukromém zájmu, přitom v obou případech je nutné dodržet zásadu přiměřenosti zásahu, zásadu nezbytnosti zásahu a zásadu dobré víry. Jako příklad takových oprávněných zásahů lze uvést např. vyřčení pravdivých dehonestujících tvrzení v rámci nutné obrany, podání trestního oznámení či svědecké výpovědi nebo poskytnutí úřední odpovědi. Např. rozsudek Vrchního soudu v Praze č.j. 5 Co 4/93, byť jeho meritem je jiná otázka (posouzení pasivní věcné legitimace žalovaných), přinesl ten závěr, že „skutečnost, že charakteristika, jejímž obsahem se žalobce cítí dotčen ve svých osobnostních právech, byla vyžádána podle ustanovení § 8 trestního řádu, zpracována a podána jako úřední odpověď obecního úřadu, vylučuje odpovědnost žalovaných jako občanů za případný zásah do osobnostní sféry žalobce. Skutečnost, že sporná charakteristika byla vyžádána v souladu se zákonem (§ 8 trestního řádu) a že byla na základě této žádosti, nikoli tedy z vlastní iniciativy žalovaných, zpracována a podána jako úřední odpověď, odůvodňuje závěr o tom, že přímá odpovědnost žalovaných za případný zásah do osobnostní sféry žalobce je vyloučena.“ Naproti tomu o oprávněný zásah nejde tam, kde zásah do cti či důstojnosti se děje v zájmu zpravodajství (tisk, rozhlas, televize apod.) či zájmu vědeckého, uměleckého apod. Tyto zájmy neospravedlňují neoprávněný zásah a ani licence podle § 12 odst. 3 občanského zákoníku se nevztahuje zásahy do cti a důstojnosti osob.

V druhé řadě nelze zpravidla za neoprávněný považovat takový zásah, jehož podstatou jsou pravdivá tvrzení. I taková tvrzení sice mohou zasáhnout čest nebo důstojnost člověka, ale na druhou stranu je nutné poskytnout určitou ochranu i osobám, které tato pravdivá tvrzení pronášejí, a vůbec ochranu svobodě projevu. Důkazní břemeno, tj. povinnost dokázat, že tvrzení se zakládají na pravdě, nese v případném soudním sporu ten, kdo do cti zasáhl, nikoli

ten, jehož se napadené tvrzení týká. Dokazovat, že pravdivé jsou všechny součásti tvrzení, zejména ty okrajové a nevýznamné, by znamenalo nepřiměřené zatížení pro žalovaného a v důsledku by to znamenalo zásadní omezení svobody projevu, neboť by prakticky nebylo možné cokoli pronášet, aniž by se předtím do detailů neprověřila pravdivost všech složek tvrzení (ověřování by často navíc bylo nerealizovatelné).

Proto současná praxe správně trvá pouze na požadavku, aby byla pravdivá podstatná část tvrzení čili aby celkové vyznění tvrzení odpovídalo pravdě. Stejný názor, konkretizovaný pro oblast tisku, je vyjádřen i v nálezů Ústavního soudu č. 156/99: „Je nutné respektovat určitá specifika běžného periodického tisku, určeného pro informování nejširší veřejnosti, který v určitých případech musí – především s ohledem na rozsah jednotlivých příspěvků a čtenářský zájem – přistupovat k určitým zjednodušením. Lze tedy stěží trvat na naprosté přesnosti skutkových tvrzení a klást tak na novináře nesplnitelné nároky. Významné proto musí být vždy to, aby celkové vyznění určité informace odpovídalo pravdě.“ K výše uvedenému ohledně pravdivých údajů se váže jedna výjimka - vzhledem k tomu, že fyzická osoba má zaručené též právo na své soukromí, není možné uvádět tvrzení týkající se soukromého života, ani kdyby byla pravdivá. Tedy nejen nepravdivé, ale i pravdivé skutečnosti ze soukromého života představují neoprávněný zásah do osobnostního práva (dílčího práva na čest, důstojnost, soukromí, případně více těchto práv současně).

Nejčastěji dochází k neoprávněným zásahům do cti (důstojnosti) slovem, ať už mluveným nebo psaným. Slovní projev je široce vnímatelný, v současném multimediálním světě navíc lehce rozšiřitelný. Tím se intenzita neoprávněného zásahu a jeho nepříznivé důsledky násobí. Neoprávněný zásah způsobený prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků (zvláště novin a televize, v poslední době zejména sítí internet) může znamenat pro postiženou osobu velice citelnou újmu způsobitou výrazně ovlivnit její postavení ve společnosti a její další život. Nejvýznamnější formou verbálních zásahů jsou pak jednak skutková tvrzení, jednak hodnotící úsudky.

3.3.2.1 Skutková tvrzení

Skutková tvrzení (faktická sdělení) mohou způsobit porušení práva na čest (důstojnost), pokud jsou nepravdivá. Podle právního názoru vyjádřeného v rozhodnutí Nejvyššího soudu Cdon 24/95 „samo uveřejnění nepravdivého údaje, dotýkajícího se osobnosti fyzické osoby, zakládá zpravidla neoprávněný zásah do práva na ochranu její osobnosti“. Pokud se skutková tvrzení zakládají na pravdě, nepředstavují zpravidla

neoprávněný zásah do osobnostního práva (s výjimkou skutkových tvrzení o skutečnostech soukromého života). Ale to neplatí bezvýjimečně, pravdivé tvrzení může také znamenat neoprávněný zásah do práva na čest. Na pravdivé tvrzení je totiž potřeba nazírat jako na celek a nesledovat jen jeho obsah, zda je pravdivý či nikoliv, nýbrž se jeví nezbytným přihlížet i k formě sdělení, jeho účelu a dalším okolnostem, za nichž bylo tvrzení projevováno. Např. u novinové zprávy se vezme v úvahu nejen samotné znění textu, ale i umístění v rubrice, nadpis, grafika apod. Pokud tedy k pravdivému tvrzení došlo takovou formou a v takových souvislostech, že celkový dojem tvrzení pravdu zkresluje, dá se považovat toto tvrzení za difamující.¹⁹⁾ Takové pojetí je logické a tradiční – již podle prvorepublikového rozhodnutí Rt 2735 je třeba přihlížet „nejen k doslovnému znění výroku, nýbrž i vykládat jeho vnitřní smysl a účel jím sledovaný“. Řada sdělení v masmédiích může být totiž založena na tzv. podtextu. Podpora kontextového chápání skutkového tvrzení se objevila také v rozhodnutí Rt 4215: „Tvrzení je nutno zkoumat jako celek a nelze se spokojit jen se zkoumáním toho, zda urážlivou povahu mají jednotlivé úseky nebo věty tvrzení, nebo i jen jednotlivá slova, vždyť slova nebo věty na první pohled urážlivé mohou, hledíc k obsahu a smyslu celého tvrzení, této urážlivé povahy pozbyti, a naopak mohou slova nebo věty, jež samy o sobě urážlivé nejsou, hledíc k souvislosti s obsahem a smyslem celého tvrzení zakládat nejtěžší a nejcitelnější urážky.“ Taktéž některé zahraniční úpravy poskytují ochranu i proti do cti zasahujícím pravdivým tvrzením (např. pokud nejsou tvrzení použita s dobrými úmysly, závadná je forma apod.).

Přihlížet se přitom u pravdivých tvrzení musí i k oprávněným zájmům toho, jehož se pravdivé tvrzení týká. Jestliže tento zájem dotčené osoby je důležitější než zájem jiné osoby např. na zpravodajství, lze také zásah formou pravdivého tvrzení za těchto okolností považovat za porušení cti. Prakticky se tyto případy vyskytují v souvislosti s trestnými činy – zájem pachatele, který si již trest odpykal, byl měl v době po odpykání trestu převyšovat zpravodajský zájem a tím i publikaci zpráv o daném trestném činu.

Ať už se jedná o tvrzení pravdivá či nepravdivá, pro vznik odpovědnosti za porušení osobnostního práva se požaduje, aby tvrzení byla objektivně způsobilá přivodit újmu na cti či důstojnosti dotyčné osoby v očích ostatních fyzických osob.²⁰⁾ Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu 30 Cdo 2094/99 z roku 2000 je nerozhodný okruh osob, do jejichž sféry se dostalo tvrzení, kterým je občanovi podsouváno nečestné jednání. Jde totiž o tvrzení, které je objektivně způsobilé přivodit újmu na právech občana, a to pokud jde o jeho čest. Není rozhodné, zda občanovi vznikla skutečná újmu, protože postačí, že došlo k zásahu do práva na

ochranu osobnosti objektivně způsobilému narušit práva chráněná ustanovením § 11 a n. občanského zákoníku.

Pro porušení práva na čest není rozhodné, zda dané skutkové tvrzení vnímá jako urážející celá zainteresovaná společnost či jen někteří její členové. Ovšem tvrzení nelze považovat za difamující ve smyslu § 11, jestliže se nedonese k jiným osobám než k poškozenému, nebo jestliže se sice do vědomí jiných osob dostane, ale je objektivně způsobilé přivodit újmu na cti pouze v cítění samotné uražené osoby, nikoliv ale v očích žádných jiných osob. Na úvaze soudu pak zůstává i samotné posouzení toho, zda tvrzení je či není difamující povahy; toto posouzení se bude odvíjet mimo jiné i od konkrétních osobních poměrů poškozeného (včetně jeho zařazení do určité společenské skupiny – judikatura Evropského soudu pro lidská práva např. uznává, že v případě politika jsou z důvodu jeho postavení veřejné osobnosti dány širší limity přípustné kritiky než v případě soukromé osoby), od kulturní tradice země, od stupně vývoje či od historické etapy (např. tvrzení, že je někdo „komunista“, bude vnímáno jinak dnes a jinak se vnímalo před padesáti lety).

3.3.2.2 Hodnotící úsudky

Druhou zásadní formu verbálních zásahů mohou představovat hodnotící úsudky neboli kritiky. Podle soudního rozhodnutí 23 C 96/95 lze do občanské cti neoprávněně zasáhnout nejen zveřejněním difamujících skutkových tvrzení týkajících se fyzické osoby, ale též publikací nepřipustných hodnotících úsudků o této osobě (nepřipustnou kritikou občana či jeho jednání). Úsudky lze projevovat mluveným či psaným slovem, obrazem, jakož i jinými představitelnými způsoby vyjádření. Specifikum úsudku spočívá v jeho subjektivitě – na rozdíl od skutkového tvrzení, u něhož se dá zjistit jeho pravdivost, úsudek je vždy vyjádřením subjektivního postoje autora a nelze ho konfrontovat s žádným objektivně platným úsudkem. Kritika se považuje za žádoucí jev, neboť poukazuje na nedostatky kritizované skutečnosti a umožňuje i původci kritizovaného jevu sebereflexi.

Historické zkušenosti ukazují, že jen prostředí, které respektuje pluralitu názorů, je schopné zdravého vývoje. Svoboda slova a přípustnost kritiky proto patří neodmyslitelně ke znakům demokratické společnosti. Vrchní soud v Praze správně konstatoval ve věci 3 Co 16/94, že předběžné opatření, jímž bylo žalovanému uloženo zdržet se v jím vydávaném deníku uveřejňování jakýchkoli komentářů a informací týkajících se osoby žalobce, s výjimkou přetiskování zpráv převzatých od oficiálních tiskových agentur, znamená restrikci svobody projevu. Na druhou stranu nelze připustit kritiku ničím neomezenou, která by byla na

škodu kritizovaných osob, potažmo celé společnosti, a tím by se stala kontraproduktivní. Ústavní soud ve věci č. 359/96 vyslovil názor, že „ústavně zaručené právo vyjadřovat své názory (čl. 17 odst. 2 Listiny) bez ohledu na případné možné omezení zákonem, je již obsahově omezeno právy jiných, ať již tato práva plynou jako ústavňě zaručená z ústavního pořádku či z jiných zábran daných zákonem chránících celospolečenské zájmy či hodnoty; nejen tato obsahová omezení mohou právo vyjadřovat názory zbavit jeho ústavní ochrany, neboť i forma, jíž se názory navenek vyjadřují, je úzce spjata s ústavňě zaručeným právem, k němuž se upíná. Vybočí-li publikovaný názor z mezí v demokratické společnosti obecně uznávaných pravidel slušnosti, ztrácí charakter konkrétního úsudku a jako takový se zpravidla ocitá již mimo meze ústavní ochrany.“ Podle jiného rozhodnutí Ústavního soudu (č. 156/99) je v konkrétním případě vždy nezbytné zkoumat míru tvrzeného porušení základního práva na ochranu osobnosti (osobní cti a dobré pověsti), a to právě v kontextu se svobodou projevu a se zřetelem na požadavek proporcionality uplatňování těchto práv.

Z těchto důvodů právo toleruje pouze kritiku oprávněnou, přípustnou, zatímco nepřipustná kritika se považuje za právem postižitelnou, zejména pak podle § 11 občanského zákoníku v rámci ochrany dílčího osobnostního práva na čest (důstojnost). Za této situace významná role připadá soudní judikatuře a též vědecké teorii, neboť vymezení znaků, které odlišují přípustnou kritiku od nepřipustné bude v konkrétních případech spočívat především na nich. Již starší judikatura (např. rozhodnutí Krajského soudu v Banské Bystrici 10 Co 21/67) výstižně usuzovala, že není neoprávněnou kritika, v níž nejsou překročeny meze kritiky věcné (opírající se o pravdivé skutečnosti a z nich vyplývající závěry, které tyto skutečnosti odůvodňují) a která je přiměřená obsahem a formou.

V první řadě je tedy třeba, aby kritika splňovala požadavek věcnosti. Kritika se považuje za věcnou, jestliže vychází z pravdivých skutečností jako základu pro danou kritiku. Pokud se hodnotící úsudky kritiky opírají o nepravdivé skutečnosti nebo údaje, jedná se o tzv. extenzivní exces (viz. rozhodnutí 23 C 96/95). O ten půjde i v případě, kdy sice kritika vychází z pravdivých faktů, ale její úsudky nemají s ohledem na pravidla logického myšlení oporu v těchto pravdivých faktech. Tyto případy nepředstavují věcnou kritiku a mohou proto znamenat neoprávněný zásah do osobnostního práva. Nejvyšší soud reflektoval toto pojetí např. v rozhodnutí Cdon 24/95, když prohlásil, že „použití kritiky, ironizování, odsuzování a zavrhování jednání nebo činnosti fyzické osoby, opírající se o okolnosti, o nichž je sdělován nepravdivý údaj, představuje zpravidla citelný neoprávněný zásah do práva fyzické osoby na ochranu její osobnosti“ a naopak že „kritiku, počínání fyzické osoby, opírající se o okolnosti, o nichž je sdělován pravdivý údaj (nejde-li o tvrzení, které se dotýká intimní sféry života

fyzické osoby), nelze zpravidla pokládat za odporující ustanovení § 11 občanského zákoníku, a to i když v kritice bylo použito v odpovídající míře ironizování, odsuzování a zavrhování kritizovaného počínání fyzické osoby“.

S požadavkem věcnosti kritiky souvisí i požadavek konkrétnosti. Hodnotící úsudek, pokud má být oprávněnou kritikou, musí být dostatečně konkrétní, tj. musí se opírat o konkrétní skutečnosti a nikoliv jen obecně kritizovat bez vázanosti na konkrétnosti daného kritizovaného jevu. Za další atribut přípustné kritiky se považuje její přiměřenost co do obsahu (již zahrnuto ve výkladech výše) a formy. Podle literatury²¹⁾ nesmí forma kritiky vybočit z mezí nutných k dosažení sledovaného a zároveň společensky uznávaného účelu (cíle). Tato zásada je uznávána také soudy. Např. ve velmi pregnantním rozhodnutí 23 C 96/95 se vyjadřuje mínění, že „co se týče formy kritiky (zejména použitých výrazů a formulací), nelze ji posuzovat izolovaně od obsahu kritického útvaru, ale z hlediska přiměřenosti kritiky je nutno zkoumat proporce mezi formálními vyjádřeními v ní obsaženými (prostředky kritiky) a cílem kritiky (společensky aprobovatelným záměrem, kterého chce kritizující svým hodnocením dosáhnout). Někdy je totiž k dosažení účelu kritiky (např. k vzbuzení zájmu veřejnosti o určitý závažný společenský jev) namísto použití i relativně ‘ostřejších’ výrazů, které by za jiných okolností např. v běžném rozhovoru mohly být považovány až za urážlivé (požadavek, aby veškeré výrazy k označení konkrétních fenoménů či osoby měly umírněnou podobu, by ke škodě věci zbavoval kritiku určité emociální nálože, která má začasť své opodstatnění). Jsou-li však v kritice k charakterizaci určitých jevů a osob použity výrazy, jejichž míra expresivity je ve značném nepoměru k cíli kritiky (tohoto cíle by bylo lze dosáhnout i bez takových výrazů) a z nichž vyplývá úmysl kritizovanou osobu urazit (někdy se hovoří o tzv. intenzivním excesu), jde o kritiku nepřiměřenou.“

V tomto konkrétním sporu pak krajský soud dále konstatoval, že „v daném případě formu kritiky jednání a osoby žalobce nelze považovat za formu cíli přiměřenou. Silně emotivně zabarvených výrazů v článku („absurdní“, „nehorázné“, „ostudné“, „zvrácenost“, „nejapná“, „hulvátsky“) vázaných k osobě žalobce nebylo nijak zapotřebí k tomu, aby žalovaní dostatečně zřetelně dali na vědomí veřejnosti, že tvrzení žalobce o poškození orloje německou armádou podle jejich názoru neodpovídá historické skutečnosti, a že požadavky žalobce vznesené na mluvčího Sudetoněmeckého krajanského sdružení jsou podle nich nemístné. Citované výrazy použité žalovanými na adresu žalobce se natolik vymykají z vlastního obsahu a účelu recenze, že nepůsobí dojem určité přiměřené emociální nálože kritiky, ale dojem samoučelně urážlivým.“ Již prvorepubliková judikatura (Rt 2735) uznávala tuto přípustnou „emociální nálož“ při respektování určitých mezí: „trochu attacké

soli štiplavosti, ironie, sarkasmu, jak ve mluvě tak ve psaní, musí však být dovoleno a musí každý snášeti, pokud to ovšem nejde tak daleko, že by tím člověk trpěl na své cti, na úsudku jiných o jeho hodnotě jako člověka.“ Tolik tedy k atributům přípustné kritiky, která neznamená zásah do osobnostního práva.

3.3.3 Ochrana důstojnosti

Ačkoliv se předchozí výklady týkaly společně cti i důstojnosti (porušení cti znamenalo většinou i porušení důstojnosti), považují za potřebné se ještě krátce samostatně zmínit o důstojnosti, tedy hodnotě, která přece jen v předchozím výkladu stála v pozadí za ctí. Lidskou důstojnost chrání především trestní právo, v trestním zákoně existuje dokonce samostatná hlava trestných činů proti lidské důstojnosti. Kupříkladu trestný čin znásilnění znamená typický zásah do důstojnosti poškozené osoby. Ochrana důstojnosti podle § 11 občanského zákoníku je obdobně jako u cti poskytována na rozdíl od trestního práva jen v případech, kdy zásah do důstojnosti je objektivně způsobilý přivodit újmu na důstojnosti dotyčné osoby v očích ostatních fyzických osob. Proto se ochrany důstojnosti podle § 11 občanského zákoníku nelze dovolat v případech znásilnění, o kterém se mimo oběti a pachatele nikdo jiný nedozví. Naproti tomu podle § 11 může být postižitelné jednání člena určitého kolektivu, který před zraky ostatních členů nemístnými poznámkami zesměšní jiného člena. U důstojnosti na rozdíl od cti vystupuje výrazněji do popředí fyzická forma možného zásahu. Snížení důstojnosti bude často způsobeno fyzickým šikanózním jednáním. Fyzická i psychická šikana představují jednání, které se váže více k porušování práva na důstojnost než práva na čest. Občanskoprávní úprava umožňuje postihnout tyto nežádoucí zásahy, což je přínosné zejména v případech, kdy zásah nedosahuje intenzity, aby mohl být kvalifikován podle ustanovení trestního práva.

3.3.4 Právo na ochranu osobnosti a svoboda projevu

Žaloby na ochranu osobnosti poukazující na neoprávněný zásah do cti jsou v současné době velmi četné. Denní tisk pravidelně informuje o podávaných žalobách veřejně známými osobami nebo alespoň o tom, jak tyto osoby žalobou hrozí. Je zajímavé sledovat, jak se soudy vypořádávají s konfliktem mezi svobodou projevu na jedné a ochranou osobnosti na druhé straně. Pozornost médií v poslední době poutal např. spor hudebního kritika a publicisty Jana Rejžka se zpěvačkou Helenou Vondráčkovou. Vyjádření, které bylo předmětem žaloby Vondráčkové, zveřejnil Rejžek v roce 2000 v Lidových novinách. Rejžek zde prohlásil, že

zpěvačka za svůj polistopadový profesionální návrat zřejmě vděčí kontaktům s mafiány, kteří ji v sedmdesátých a osmdesátých letech prosazovali v médiích. Na tuto kritiku si oba ještě několikrát vyměnili své názory v médiích a Vondráčková podala na Rejžka žalobu na ochranu osobnosti. Ve sporu u městského soudu Vondráčková neuspěla, odvolala se však a pražský vrchní soud její žalobě vyhověl. Rejžek použitím termínu mafiáni podle verdiktu soudu zasáhl do osobnostních práv žalobkyně. Kritik nato podal dovolání k Nejvyššímu soudu. Nejvyšší soud rozhodl v červnu 2003 ve prospěch Vondráčkové a potvrdil, že se jí Rejžek musí za napadené tvrzení omluvit. Publicista to učinil osobním dopisem a omluvou v denících.

Rejžek pak ale podal ústavní stížnost. Na rozdíl od Vrchního a Nejvyššího soudu Ústavní soud dovodil, že publicista neměl na mysli italskou mafii páchající vraždy a únosy, ale český význam slova mafie pro využívání konexí a neprůhledných vazeb. Podle Ústavního soudu musí ten, kdo je na očích veřejnosti, snést větší míru veřejné kritiky, než obyčejní občané. Soud má také za to, že odvolací soudy nedostatečně posoudily Rejžkovo právo na svobodu projevu. „Každý občan má podle Listiny a také podle Ústavy právo vyslovit svůj názor veřejně či v médiích, aniž by mu hrozil postih. Státní moc nesmí zasahovat do práva na svobodu projevu a může veřejnou diskusi omezit jen v nejnútnejším případě, protože jde o diskusi prohlubující demokracii,“ zdůvodnil rozsudek Ústavní soud. Podle Ústavního soudu při posuzování konfliktu práva na svobodu projevu a práva na ochranu osobnosti je třeba přihlídnout na hodnotový soud každého výroku. V tomto případě se vrchní i Nejvyšší soud zabývali tím, že prokazovali pravdivost výroků hudebního kritika Rejžka. Přitom měli hledat hodnotové ukazatele, protože ve zveřejněných článcích šlo pouze o kritiku, která byla řečena s nadsázkou.

Ústavní soud konstatoval, že šlo o výměnu názorů v médiích a tedy o veřejnou diskusi, kdy měli oba stejný přístup v médiích. Vrchní i nejvyšší soud špatně vyhodnotily situaci a nadřadily právo na ochranu osobnosti nad právo na svobodu projevu. Navíc veřejně známé osobnosti musejí více snášet kritiku v médiích, protože mají lepší přístup ke sdělovacím prostředkům, aby se bránily. Ústavní soud se tedy přiklonil k názoru, že by stát neměl zasahovat do výměny názorů osobností hudebního či politického světa v médiích, protože jde o veřejnou diskusi, která podporuje demokracii. Na každou kritiku se je třeba dívat v kontextu doby, v níž vzniká a kritika je ústavně přípustná.

Taktéž Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku formuluje některé významné právní názory týkající se ochrany osobnosti a svobody projevu. Např. ve věci Feldek vs. Slovensko z roku 2001 se vyjádřil k přípustnosti kritiky a k osobám veřejného zájmu. Dušan Slobodník, v době, kdy byl slovenským ministrem kultury a školství, se dostal do sporu

s básníkem a publicistou Lubomírem Feldekem. Slobodníka, který v době druhé světové války byl členem Hlinkovy mládeže, prošel teroristickým kurzem vedeným SS a po válce byl za to vězněn v sovětských gulazích, nazval Feldek v novinách mužem „s fašistickou minulostí“ a v jedné jeho básni se objevily verše „esesák sa objal s eštébákom“. Slobodník podal žalobu na ochranu osobnosti podle § 11. Prvoistanční rozhodnutí dalo za pravdu Feldekovi. Soud konstatoval, že prohlášení se týkalo osobnosti veřejného života, která je nevyhnutelně vystavena podrobnému dohledu a někdy také kritice ostatními členy společnosti. Prohlášením podle soudu Feldek vykonával své právo na svobodu projevu a nezasáhl neoprávněně do osobnostního práva žalobce.

Soud v odvolacím řízení však zastával opačný názor a domníval se, že výraz „fašistická minulost“ byl ekvivalentní tvrzení, že daná osoba byla v minulosti fašistou. Odvolací soud prostudoval dokumenty vztahující se k Norimberskému procesu a neshledal v nich žádný odkaz na Hlinkovu mládež ve spojení s fašistickými organizacemi. Proto podle jeho názoru nemůže být Slobodníkova minulost hodnocena jako fašistická. Feldekovi byla uložena povinnost nést náklady na otištění textu označujícího jeho prohlášení za pomlouvačné. Feldek podal dovolání, ve kterém mj. uvedl, že byla porušena jeho práva podle čl. 10 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Dovolací soud se vyslovil, že určitá osoba by mohla být pokládána za osobu s fašistickou minulostí pouze tehdy, kdyby aktivně šířila nebo uskutečňovala fašismus. Pouhé členství v organizaci a účast na teroristickém kurzu, které nebyly následovány žádnými praktickými činy, nemohly být charakterizovány jako fašistická minulost. Feldek se obrátil na Evropský soud pro lidská práva se stížností, že bylo porušeno jeho právo na svobodu projevu. Se svou stížností uspěl.

Evropský soud pro lidská práva konstatoval, že čl. 10 odst. 2 Úmluvy neponechává příliš prostoru pro omezení politických projevů nebo diskusí o otázkách veřejného zájmu. Navíc jsou hranice přípustné kritiky širší vůči politikovi jako takovému než vůči soukromé osobě. Na rozdíl od té se politik nevyhnutelně a vědomě vystavuje podrobnému zkoumání svých slov a činů novináři i širokou veřejností, a musí proto projevovat větší míru tolerance.

Soud ve své judikatuře provedl rozlišení mezi tvrzenými skutečностями a hodnotovými soudy. Zatímco existence skutečností může být prokázána, pravdivost hodnotových soudů není dokazatelná. Požadavek dokázat pravdivost hodnotového soudu nelze splnit a sám o sobě porušuje svobodu názoru. Tam, kde je nějaké vyjádření hodnotovým soudem, může přiměřenost zasahování záviset na tom, zda pro napadené vyjádření existuje dostatečný faktický podklad, protože i hodnotový soud bez jakéhokoli faktického podkladu může být přehnaný. Soud přisuzuje svobodě projevu v politické diskusi nejvyšší význam a má za to, že

k ospravedlnění omezení politického projevu jsou nutné velmi závažné důvody. Feldekovo prohlášení bylo zjevně učiněno v silně politickém kontextu. Obsahovalo ostrá slova, ale nepostrádalo faktický podklad. Evropský soud pro lidská práva měl za to, že Feldekovo prohlášení bylo hodnotovým soudem, jehož pravdivost není způsobilá k dokazování. Bylo učiněno v kontextu svobodné diskuse o otázce obecného zájmu, totiž otázky politického vývoje Slovenska ve světle historie země. Prohlášení se týkalo veřejně činné osoby, člena vlády, vůči němuž jsou meze přijatelné kritiky širší než u soukromé osoby. Hodnotový soud učiněný Feldekem vycházel z informace, která již byla známa širší veřejnosti, jednak proto, že byl znám politický život Slobodníka, jednak proto, že informace o jeho minulosti byla zveřejněna jím samým v jeho knize a otištěna v tisku ještě před inkriminovaným prohlášením.

Soud se také vyjádřil k obsahu daného hodnotícího úsudku a konstatoval, že nemůže souhlasit s omezující definicí výrazu fašistická minulost. Tento výraz je široký a může vyvolávat v těch, kteří ho čtou, různé představy, pokud jde o jeho obsah a význam. Jednou z nich může být to, že určitá osoba byla účastníkem fašistické organizace jako člen, i když účast nebyla spojena s aktivitami šířícími fašistické ideály.

3.3.5 Ochrana osobnosti tzv. osob veřejného zájmu

Výše uvedené případy nás přivádějí k úvahám o specifickém obsahu některých dílčích osobnostních práv u veřejně známých osob. Výstižné vymezení těchto osob podala literatura²²⁾, podle níž se osobami veřejného zájmu rozumějí „nejen osoby veřejného života v užším smyslu, tj. osoby, které vystupují při řešení různých otázek na veřejnosti, neboli jsou veřejně činny a tím na veřejnost vykonávají svůj vliv v oblasti politické, hospodářské, kulturní, sportovní aj. (např. ministři, poslanci, známí herci, zpěváci, sportovci aj.), nýbrž vůbec osoby, které na sebe upoutávají zájem veřejnosti a tak se ocitají v zorném úhlu zpravodajství hromadných sdělovacích prostředků“. U těchto osob má veřejnost právo být informována o skutečnostech, které se dotýkají veřejného života a tím zprostředkovaně každé osoby ve společnosti. Právo na ochranu osobnosti v těchto případech ustupuje právu na informace. Podmínkou však je, že se tak děje ve veřejném zájmu, jiný zájem zásahy do osobnostního práva veřejných osob neospravedlňuje.

Osoba veřejného zájmu musí respektovat, že zvýšený zájem o ní je důsledkem kontroly, kterou vykonává veřejnost. Daná osoba disponuje jistou veřejnou mocí (např. faktickou – ministři, morální – známý umělec atd.) a rubem této moci je její kontrola veřejností. Vzhledem k tomu, že kontrolu vykonávají především média, skrze něž se

k informacím dostává veřejnost, ochrana osobnosti je omezována zejména v dílčích právech na jméno, podobu, projevy osobní povahy a soukromí. Jak ukázaly výše citované judikáty, i v oblasti ochrany cti musí osoba veřejného zájmu strpět širší kritiku než běžný občan. Toto omezení osobnostního práva není stanoveno nějakým speciálním ustanovením zákona, ale vyplývá z povahy věci a uplatňuje se při aplikaci práva. V případě nepřipuštění této snížené ochrany a trvání na plné ochraně, jaké se dostává osobám „soukromým“, by v podstatě nemohlo existovat jakékoliv zpravodajství a tím by nebylo možno vykonávat dohled nad veřejným děním.

U některých z osob pak omezení jejich osobnostního práva představuje i jakousi nutnost v jejich zájmu – např. pro umělce, sportovce či postavy z oblasti show businessu znamenají média možnost zviditelnit se. V těchto specifických sférách lidských činností je jen ten, kdo má punc popularity nebo nevšednosti, též atraktivní pro sponzory. To má svou důležitost v odvětvích, která jsou na sponzoringu (potažmo reklamě) převážně závislá, např. profesionální sport (příjmy ze vstupného tvoří jen malý podíl). Proto lidé z těchto odvětví média „potřebují“ a musí počítat se zvýšeným zájmem o svou osobu, a to i co se týká soukromí.

Mezi veřejně známými osobami ale existují rozdíly. Jinak je nutno nazírat osobnostní ochranu u předního veřejného činitele, dobrovolně zastávajícího odpovědný státní úřad, a jinak ochranu ženy, která se do centra pozornosti médií a veřejnosti dostala kvůli tomu, že její dítě kdosi brutálně zavraždil. Zásadní rozdíly mezi naznačenými situacemi spatřuji dva. Zatímco veřejný činitel vstoupil do veřejného života dobrovolně a při plném vědomí toho, že bude vystaven zvýšené kontrole veřejnosti, ona žena se stala středem pozornosti nechtěně, proti své vůli. Ona sama nepodnikla nic za účelem, aby se stala veřejně známou. Navíc činitel má díky svému vystupování na veřejnosti a přístupu k médiím nepoměrně větší možnosti, jak se sám proti zásahům bránit.

Druhý rozdíl vidím v tom, že zatímco na skutečnostech ze života onoho veřejného činitele je veřejný oprávněný zájem (např. při volbách má právo volič vědět, jakého vzdělání budoucí veřejný činitel dosáhl, jaká je jeho politická minulost apod.), u jmenované ženy tomu tak není – společensky potřebné údaje se omezí na minimum (např. údaje potřebné k pátrání po vrahovi), zbytek už není oprávněným zájmem veřejnosti, ale senzaktivou lačností. Z toho se dá vyvodit, že hlavním kritériem při posuzování rozsahu osobnostního práva u osob veřejného zájmu musí být oprávněnost veřejného zájmu na informaci, která by jinak zasáhla do osobnostního práva veřejné osoby. Ať už jde tedy o veřejného činitele či jinou osobu veřejného zájmu, bude se při úvaze, zda bylo zasaženo její osobnostní právo, vycházet

z posouzení, jestli daný zásah byl podmíněn oprávněným veřejným zájmem. I u osob veřejného zájmu je ale třeba respektovat určité meze jejich soukromí či cti a zásah do těchto hodnot nesmí být urážlivým, zostuzujícím apod.

3.3.6 Ochrana osobnosti v tiskovém zákoně a zákoně o provozování rozhlasového a televizního vysílání

V souvislosti s výklady o cti a důstojnosti se jeví potřebným zmínit se i o ochraně těchto významných hodnot v jiné právní materii, která představuje důležitý a účinný doplněk ochrany podle občanského zákoníku (je tomu tak již z důvodu, že neoprávněné zásahy do zmíněných dílčích osobnostních práv chráněných § 11 občanského zákoníku se velice často uskutečňují právě v médiích). Jedná se o ochranu poskytovanou podle zákona č. 46/2000 Sb. (tiskový zákon) a podle zákona č. 231/2001 Sb. (zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání). Tyto zákony poskytují ochranu před neoprávněnými zásahy do cti, důstojnosti a soukromí jména fyzické osoby (dále pak i jménu a dobré pověsti právnických osob), čímž doplňují a posilují občanskoprávní úpravu a sluší se proto o nich zmínit v rámci občanskoprávních výkladů, k nimž těsně přiléhají. Zvláštností této doplňkové ochrany je její omezená působnost – zatímco občanský zákoník chrání veškeré neoprávněné zásahy do cti, důstojnosti atd., tyto zvláštní zákony chrání jmenované hodnoty pouze v oblasti tisku, rozhlasu a televize. Úprava se tedy netýká všech médií (např. zpravodajství na internetových stránkách, nýbrž pouze těchto tří hromadných sdělovacích prostředků).

Smyslem úpravy je „rozšiřovat vějíř právních forem nápravy dotčené osobnosti fyzických osob a tak v souladu s obecně uznávanou zásadou o rovnosti zbraní vyvažovat ‘privilegované’ faktické postavení tisku i rozhlasového a televizního vysílání ve vztazích k fakticky ‘slabším’ dotčeným fyzickým osobám“.²³⁾ Tato masmédií oplývají velkou mocí a jejich možné zásahy znamenají často pro fyzické osoby citelnou a těžko odstranitelnou újmu. Úprava směřuje k vyvažování obou základních práv – práva na ochranu osobnosti fyzické osoby na straně jedné a práva na svobodu slova, názorů a informací na straně druhé (v poslední době trend směřuje k posilování ochrany osobnosti s ohledem na technické možnosti a uvolnění etických konvencí, které moderní doba přináší). Prostředkem ochrany fyzických osob v obou zvláštních zákonech je jednak institut odpovědi, jednak institut dodatečného sdělení.

První prostředek, tj. právo na uveřejnění odpovědi vůči vydavateli, se uplatní v případech, kdy bylo v periodickém tisku vydávaném či šířeném na území České republiky

uveřejněno sdělení obsahující skutkové tvrzení (a to jen nepravdivé, neúplné nebo pravdu zkreslující tvrzení; proti pravdivému tvrzení, které nadto musí zasahovat do práva na soukromí, se lze bránit jen podle § 11 a n. občanského zákoníku), které se dotýká cti, důstojnosti nebo soukromí určité fyzické osoby. Pod pojem periodický tisk spadá každá tiskovina vydávaná nejméně dvakrát v kalendářním roce. Zákon sem podle svého výslovného ustanovení nezahrnuje úřední tiskoviny vydávané na základě zvláštního právního předpisu (např. Obchodní věstník) nebo periodické tiskoviny vydávané výlučně pro potřeby vydavatele.

Z výše uvedeného je patrné, že právem na odpověď se lze bránit pouze proti skutkovým tvrzením – faktům, nikoliv však proti hodnotícím úsudkům. Za skutková tvrzení je třeba považovat vyjádření o skutkové podstatě nebo postupu, která se vyznačují objektivním vztahem mezi projevem a realitou a jejichž pravdivost, úplnost a přesnost lze prověřit dokazováním.²⁴⁾ Fakta se na rozdíl od hodnotících úsudků dají ověřit a s jistým zjednodušením se dělí jen na dvě kategorie – pravdivá či nepravdivá (případně zkreslená, neúplná apod.), tudíž institut odpovědi zde má své opodstatnění (reakce pravdivým údajem na nepravdivý údaj). U hodnotících úsudků jako subjektivní kritiky je odpověď vyloučena již z povahy samotné kritiky – kritika vždy představuje jisté subjektivní mínění autora a hlavní problém by při vztáhnutí práva na odpověď i na hodnotící úsudky nastal při dokazování „pravdivosti“ kritiky, což není možné. Navíc by hrozilo neúměrné omezení vlastního zpravodajství na úkor odpovědí, což by znamenalo, že zpravodajství přestalo plnit svou společenskou úlohu. V případě, že by se uveřejněný text skládal jak ze skutkového tvrzení, tak z hodnotícího úsudku, lze taktéž právo na odpověď uplatnit pouze ohledně části týkající se skutkového tvrzení. Pokud by však byl text natolik konzistentní a jeho části se nedaly od sebe oddělit, patrně by právo na odpověď nevzniklo.

Podle výslovného znění zákona nemá dotčená osoba právo na odpověď ani pokud se jedná o uveřejněnou fotografii (viz. i judikatura, např. rozhodnutí Nejvyššího soudu C 1715, podle něhož „sdělením obsahujícím skutkové tvrzení, ve vztahu k němuž má dotčená osoba právo požadovat na vydavateli uveřejnění odpovědi, není fotografie publikovaná v periodickém tisku“). To považuji za nedostatek mediální úpravy. Samozřejmě by bylo obtížné u fotografie realizovat odpověď – vyvstává otázka, zda by odpověď byla technicky proveditelná a pokud ano, zda by se uskutečnila formou textu nebo „správné“ fotografie.

Na druhou stranu si lze představit tento případ: noviny uveřejní skutkové tvrzení, jehož obsah je zcela pravdivý a nijak se nedotýká např. cti určité osoby. K textu je však přiložena fotografie, která vůbec neodpovídá obsahu článku a zasahuje do cti nebo obzvláště

do soukromí určité osoby. Např. text pravdivě popisuje účast známé osoby na charitativní akci, k textu přiložená fotografie zachycuje tutéž známou osobu, nicméně fotografie nepochází z oné charitativní akce, ale zvětšuje známou osobu v intimní situaci ze soukromého života, čímž celý článek vyvolává dojem, že charitativní akce probíhala ve stylu fotografie. Jak bylo uvedeno výše ve výkladech o skutkových tvrzeních v souvislosti se ctí a důstojností, skutková tvrzení musejí být vykládána kontextově a ne jen podle svého doslovného znění. V uvedeném příkladu s fotografií by se proto dalo domáhat ochrany podle § 11 a n. občanského zákoníku; náprava podle mediálních zákonů by však patrně nepřicházela v úvahu, protože sice podle chápání ve smyslu občanského zákoníku tvoří fotografie součást skutkového tvrzení (podobně jako grafika, nadpis, umístění v rubrice apod.), jenže mediální úprava právo na odpověď v případě fotografie (byť i ilustrační fotografie tvořící součást slovního tvrzení) výslovně vylučuje - § 12 odst. 3 občanského zákoníku tím není dotčen. Nemožnost uplatnění práva na odpověď v případě fotografie oslabuje ochranu poskytovanou mediálními zákony, neboť právě prostřednictvím fotografií bulvární média často manipulují s jinak pravdivými fakty.

Smyslem odpovědi je uvést skutkové tvrzení na pravou míru a dokázat na veřejnosti, jak se věci ve skutečnosti mají a tím se „očistit“. Přitom záleží jen na dotčené osobě, co v odpovědi chce uvést, nikdo jiný není oprávněn určovat obsah odpovědi. Dotčená osoba většinou vyličí dané tvrzení ze svého pohledu, může se i omezit jen na to, že nepravdivé tvrzení popře nebo označí za nepravdivé. Dotčená osoba může tedy odpovědět na skutkové tvrzení opět jen skutkovým tvrzením, užití hodnotících úsudků není přípustné. Pokud by odpověď obsahovala úsudky, může vydavatel uveřejnění odpovědi odmítnout. Dále musí odpověď splňovat požadavek přiměřenosti. To znamená, že odpověď by jak formou, tak obsahem měla být přiměřená skutkovému tvrzení, na které reaguje. Pokud je tedy nepravdivou jen část tvrzení, lze se vyjádřit jen k této části. Není ale nutné, aby odpověď měla zcela totožný rozsah jako původní nepravdivé tvrzení; odpověď může být kratší, popř. i delší, pokud je toho třeba k naplnění účelu odpovědi.

Osobně se domnívám, že pokud se odpověď musí omezit jen na skutkové tvrzení, nelze tím dosáhnout úplné nápravy, neboť text obsahující nepravdivá tvrzení upoutá čtenáře nebo posluchače především jako celek a vyvolá v nich jakýsi plastický dojem o dané skutečnosti. I když je nepravdivou např. jen jedna věta (a zbytek je chytře naaranžován, jak to dokládá praxe zejména bulvárních médií) a odpovědí je tato část tvrzení uvedena na pravou míru, v lidech to stejně nevyvolá zásadní změnu v postoji k danému jevu, konotace způsobené celým sdělením to stejně nevymaže. Nehledě na to (což však už není problémem právním), že

se posluchači či čtenáři s odpovědí často neseznámí, protože zrovna si např. tiskovinu s uveřejněnou odpovědí nepořídí, a také mnoho lidí si se senzativním zájmem přečte nebo vyslechne pikantní nepravdivou skutečnost, zatímco uvedení této skutečnosti na pravou míru už takový rozruch nevzbudí. Žádné komplexní řešení problému se nenabízí. Za úvahu by možná stála odpověď formou přetisku původního sdělení, do kterého by se barevně označila ta tvrzení (a na ně navazující úsudky), která jsou nepravdivá. To by umožnilo zdiskreditovat celý článek a na celkový vjem čtenářstva nebo posluchačstva by to zapůsobilo výrazněji než strohá, bez původního sdělení otištěná odpověď vyvracející pouze několik suchých fakt. Odvrácenou stranou práva na odpověď může být dále i to, že část veřejnosti se o zásahu dozví až právě z odpovědi (což zejména u zásahu do soukromí může být nežádoucím rozšiřováním bolestných skutečností).

Uplatnit právo na odpověď může sama dotčená osoba – odpověď je uveřejňována s uvedením jména a příjmení osoby, která odpověď činí. Po smrti dotčené osoby přísluší právo na odpověď manželů a dětem, není-li jich, tak rodičům. Osobou odpovědnou, vůči níž se právo na odpověď realizuje, je vydavatel periodického tisku nebo provozovatel rozhlasového a televizního vysílání (nikoliv tedy šéfredaktor, popř. vedoucí vysílání). Vydavatel a provozovatel odpovídají za obsah svých médií bez ohledu na to, zda určité tvrzení je jejich vlastní či zda ho převzali nebo získali z jiného zdroje. V nedávné době došlo např. k situaci, kdy český celostátní deník otiskl informaci, že známý český fotbalový trenér byl uvolněn z výkonu své trenérské funkce, jelikož bral drogy. Ačkoliv tuto nepravdivou informaci získal deník podle svého vyjádření z jiného zdroje, odpovídal stejně, jako by se jednalo o jeho informaci vlastní. Odpovědným byl pouze ten, kdo informaci otiskl.

Podmínkou uplatnění práva je, že dané nepravdivé nebo zkreslené tvrzení se dotklo cti, důstojnosti nebo soukromí fyzické osoby. Samotné nepravdivé tvrzení nezpůsobí zasáhnout do těchto chráněných hodnot nepostačuje k úspěšnému uplatnění práva na odpověď. Způsobnost tvrzení dotknout se hodnot osobnosti se přitom vykládá objektivně, tj. nezáleží, zda dotčená osoba vnímá tvrzení jako zásah do svých osobnostních složek, ale zda by to tak vnímala každá jiná osoba nacházející se v postavení této dotčené osoby. Osobně mi přijde, že zatímco u zvláštních mediálních zákonů postačí, je-li tvrzení způsobilé zasáhnout např. do cti osoby, občanskoprávní úprava požaduje pro svou aplikaci zásah do celé osobnosti, přičemž zásah např. do cti osobnosti je jen zasažením dílčího práva v rámci celkového jednotného osobnostního práva.

Jakým způsobem se právo na odpověď uplatňuje? Osoba dotčená sdělením uveřejněným v tisku nebo ve vysílání zašle vydavateli nebo provozovateli písemnou žádost o

uveřejnění odpovědi; v žádosti uvede, v čem spatřuje zásah do své cti, důstojnosti nebo soukromí, a dále přiloží i znění odpovědi. Žádost musí být doručena v zákonné lhůtě (viz. níže). Vydavatel je povinen uveřejnit na své náklady takto navrženou odpověď do osmi dnů od obdržení žádosti. Není-li to možné např. vzhledem k periodicitě dané tiskoviny, musí odpověď uveřejnit v nejbližším vydání. Odpověď musí vyjít ve stejném tisku nebo být odvyšlána ve stejném pořadu jako napadené sdělení. Pokud dané noviny, stanice atd. již neexistují, stanoví zákon povinnost vydavatele zajistit uveřejnění odpovědi v jiných novinách, stanici atd., na kterých se dohodne s dotčenou osobou.

Vyvážené by mělo být i umístění odpovědi – není např. přiměřené, aby se napadené sdělení skvělo na titulní straně tiskoviny a odpověď byla uveřejněna skryta na zadní straně v rubrice dopisy čtenářů, stejně jako není přípustné uveřejnit odpověď v nejméně sledovaných hodinách vysílání, když napadené sdělení bylo do éteru vypuštěno v hlavním vysílacím čase. Výrazně lišit by se neměly ani grafická úprava a další formální náležitosti. Odpověď je potřeba uvést označením „odpověď“. Do dotčenou osobou navrženého znění nelze jakkoli zasahovat. Jestliže vydavatel nebo provozovatel odpovědi neuveřejní, může se dotčená osoba obrátit na soud, aby o uveřejnění rozhodl. Soud je jejím návrhem odpovědi vázán a může ho buď jako celek odmítnout nebo schválit.

Jaký je vztah občanskoprávní úpravy a této zvláštní mediální úpravy a čím se od sebe liší? Předně je třeba uvést, že obě úpravy existují nezávisle na sobě a ochranu lze uplatnit třeba i souběžně podle obou úprav. Pokud ale dojde k plnému uspokojení osoby podle jedné z úprav, nelze se úspěšně domoci uspokojení podle druhé z úprav. To by se přičilo zásadě věci již jednou rozhodnuté. Podle mého názoru není však vyloučeno paralelní uspokojení, pokud nárok dotčené osoby je jednou z úprav uspokojen jen částečně a zbylá část nároku se realizuje v rámci druhé úpravy. Např. pokud by neoprávněný zásah natolik snížil vážnost osoby ve společnosti, že by se jevilo patřičným poskytnout osobě i náhradu nemajetkové újmy v penězích, a osoba úspěšně uplatnila své nároky jak podle občanského zákoníku, tak podle např. tiskového zákona, soudy by mohly rozhodnout o realizaci práva na odpověď podle tiskového zákona a zároveň přiznat peněžitou náhradu podle § 13 odst. 2 občanského zákoníku. Nárok na peněžité zadostiučinění by totiž nebyl nápravou podle tiskového zákona konzumován.

Nemožnost takového postupu by podle mě znamenala výrazné oslabení účinnosti mediální úpravy. Dotčená osoba by patrně ve většině případů zvolila rovnou nápravu podle občanského zákoníku, neboť ten nabízí více prostředků nápravy, včetně uveřejnění textu (odpovědi) v tisku či televizi (na což se omezuje úprava v mediálních zákonech). Při uplatnění

ochrany pouze podle mediálních zákonů by dotčená osoba riskovala, že se její nárok vyčerpá uveřejněním odpovědi, a to i kdyby obsah nároku byl širší. Na druhou stranu postup podle mediálních zákonů je rychlejší a přímější, neboť dotčená osoba se s žádostí o nápravu obrací nejprve na vydavatele, resp. provozovatele, a teprve jestliže vydavatel nápravu nesjedná, dostává se věc k soudu.

Vyjma odlišných prostředků nápravy se obě úpravy liší také procesním uplatněním – zatímco občanskoprávní úprava nestanoví časově žádná omezení co se týče uplatnění práva, zvláštní mediální zákony váží uplatnění práva na odpověď na lhůty. Po uplynutí lhůty již není možno se práva na odpověď domoci, právo se prekluduje. Lhůta činí třicet dní – do této doby, počítané od uveřejnění napadeného sdělení, musí dotčená osoba doručit vydavateli žádost o uveřejnění odpovědi. Pokud k doručení žádosti nedojde do třiceti dnů od uveřejnění (přitom je nerozhodné, že se dotčená osoba dozvěděla o sdělení až později), právo na odpověď zaniká.

Pokud vydavatel nebo provozovatel odpověď neuveřejní, dotčená osoba se může ve lhůtě patnácti dnů, počítané od uplynutí lhůty stanovené pro uveřejnění odpovědi (tj. lhůty osmi dnů od doručení žádosti o uveřejnění odpovědi), domáhat u soudu, aby rozhodl o povinnosti vydavatele nebo provozovatele uveřejnit odpověď. Jestliže dotčená osoba návrh k soudu nepodá do uvedených patnácti dnů, její právo na odpověď se rovněž prekluduje. Krátké lhůty mají své opodstatnění – jen díky nim se daří udržet souvislost mezi sdělením a odpovědí na toto sdělení v myslích čtenářů, diváků či posluchačů a tím naplnit smysl institutu odpovědi.

Druhým zvláštním prostředkem ochrany zakotveným v tiskovém zákoně a v zákoně o rozhlasovém a televizním vysílání se stalo právo na dodatečné sdělení. Pokud byla v tisku nebo ve vysílání uveřejněna informace o probíhající trestní řízení nebo o řízení ve věcech přestupků nebo správních deliktů, které se týkalo určité osoby, má tato osoba později právo požadovat uveřejnění informace o tom, jak řízení skončilo. Vydavatel je povinen dodatečné sdělení o pravomocném rozhodnutí uveřejnit za obdobných podmínek jako odpověď u institutu práva na odpověď.

Smyslem práva na dodatečné sdělení je ochrana osoby, vůči níž státní orgány vedly zmíněné řízení. Média často přináší informace jen o probíhajících řízeních, v očích veřejnosti pak obviněný dostává negativní nálepku bez ohledu na to, zda byl nakonec skutečně uznán vinným (přitom podle zásady presumpce nevinny by se na něj mělo hledět jako na nevinného po celou dobu řízení až do případného negativního rozhodnutí). Zbavit se této nálepky mu může pomoci právě dodatečné sdělení, přinášející informaci o konečném výsledku řízení.

Jinak u práva na dodatečné sdělení platí obdobně to, co bylo předmětem výkladů u práva na odpověď.

Závěrem zbývá ještě dodat, že existují případy, kdy i přes naplnění zákonných předpokladů není vydavatel nebo provozovatel povinen odpověď nebo dodatečné sdělení uveřejnit. Je tomu tak tehdy, kdy by uveřejněním byl spáchán trestný čin, uveřejnění by odporovalo dobrým mravům, odpověď směřuje proti sdělení, které je obsaženo v reklamě nebo inzerci (pokud ovšem nejde o inzerci samotného vydavatele – jedině u ní může totiž vydavatel kontrolovat pravdivost tvrzení) nebo se odpověď vztahuje ke sdělení, které bylo uveřejněno na základě předchozího souhlasu osoby domáhající se odpovědi. Uveřejnění dodatečného sdělení je dále vyloučeno, když vydavatel sám z vlastní vůle ještě před doručením žádosti o dodatečné sdělení uveřejní sdělení o konečném rozhodnutí v řízení. Další a poslední případ vylučující uveřejnění odpovědi představuje situace, kdy napadené tvrzení je citací třetí osoby určené pro veřejnost (případně je pravdivou reprodukcí citace) a jako takové bylo v tisku či vysílání označeno.

Posledně uvedená výjimka však nezprošťuje vydavatele odpovědnosti absolutně. Jak judikatura ústavní, tak judikatura Nejvyššího soudu totiž uznala, že vydavatel se citací třetí osoby určené pro veřejnost zbavuje pouze povinnosti uveřejnit odpověď podle tiskového zákona, nikoli však odpovědnosti podle § 11 a n. občanského zákoníku. I výrok třetí osoby totiž nelze vnímat izolovaně, ale je potřeba ho nahlížet v kontextu např. rozhovoru. Bez součinnosti redaktora by totiž třeba k určitému tvrzení třetí osoby vůbec nedošlo a nelze proto uplatňovat prostředky podle § 13 jen proti třetí osobě. Přesně to vyjádřilo rozhodnutí Nejvyššího soudu 30 Cdo 214/2000: „Je třeba uvážit, že interview jako forma rozhovoru mezi dvěma nebo více osobami zaměřený na získání informací, argumentů a názorů a určený k publikaci, se liší od běžného rozhovoru tím, že v zájmu publicistického zájmu vydavatele vedením tohoto rozhovoru tazatelem, jsou cíleně kladeny otázky vyplývající z tématu, ze záměru a z konkrétní situace. Nelze proto mít za to, že bez dalšího v takových případech jde pouze o reprodukci tvrzení určité osoby, ale je nutno současně přihlížet i k faktu publicistické součinnosti vydavatele (respektive jeho pracovníků) a tím i jeho podílu na obsahu a vyznění rozhovoru, respektive vlivu na to, zda interview bude uveřejněn.“

Nelze přeci úplně zbavit vydavatele odpovědnosti za zásahy do chráněných osobnostních hodnot, jestliže odpovědnost podle § 11 a n. je založena na objektivním principu. Podle soudního rozhodnutí 23 C 102/96 se vydavatel nemůže zprostit své odpovědnosti za zásah do práva na ochranu osobnosti poukazem na to, že autorem difamujících výroků je osoba odlišná od vydavatele a jeho redaktora. Vydavatel odpovídá za

obsah tisku a je vždy jeho věcí, aby před publikací údaje o fyzické osobě posoudil, zda zveřejnění těchto údajů může zasáhnout do práva na ochranu osobnosti. Jestliže někdo tedy uvede redaktorovi difamující údaj o jiné osobě a redaktor tento údaj zveřejní, nelze tvrdit, že za tento zásah do osobnostních práv nese odpovědnost jen autor výroku a nikoli vydavatel, byť ten by svůj odstup od difamujícího výroku náležitě vyjádřil. Podle zmíněného soudního rozhodnutí je třeba vzít v úvahu, že sdělením difamujícího údaje autorem redaktorovi může dojít jen ke snížení vážnosti osoby v očích tohoto redaktora, ovšem publikací daného údaje v tisku již ke stejnému následku dochází ve vztahu k značnému množství čtenářů. Z výše uvedeného je tedy patrné, že i s citací třetí osoby určené pro veřejnost je potřeba nakládat citlivě a posoudit oprávněnost a přiměřenost těchto výroků.

3.4 Právo na soukromí

3.4.1 Obecné výklady

Stále více ohroženější hodnotou lidské osobnosti je soukromí fyzické osoby. Toto dílčí právo zmiňuje od novely z roku 1991 výslovně i § 11 ve svém demonstrativním výčtu. Někdy se toto právo označuje jako právo třetí nebo čtvrté generace, jelikož potřeba jeho intenzivní ochrany vyvstala až v moderní době v souvislosti s technickým pokrokem, zkušenostmi s totalitními paternalistickými režimy atd. Právo na soukromí pokrývá částečně i některé další složky osobnostního práva, neboť např. zásah do práva na podobu, na jméno, na projevy osobní povahy či třeba tělesnou integritu bývá často současně i zásahem do práva na soukromí. Osobní soukromí každého člověka je zároveň předpokladem jeho svobody. Osobní soukromí tvoří vnitřní sféra života fyzické osoby.

Pojem soukromí není zákonně vymezen, a proto je především určován judikaturou a právní doktrínou. Co všechno se tedy dá pod pojem soukromí zahrnout? Literatura²⁵⁾ uvádí, že judikatura Evropského soudu pro lidská práva zahrnuje pod soukromý život i ochranu obydlí, respektování listovního tajemství, ochranu před shromažďováním a šířením osobních údajů, právo na homosexuální styky v soukromí, právo transsexuální osoby změnit své pohlaví nebo právo na ochranu před značným hlukem, který zasahuje do soukromého života jedince. Soukromí tedy zahrnuje skutečnosti soukromého a rodinného života. Trend moderní doby směřuje k rozšiřování ochrany soukromí i na dříve nemyslitelné statky. Např. judikatura Evropského soudu pro lidská práva uznává, že zásah způsobený na životním prostředí může negativně ovlivnit i blaho určité fyzické osoby a tím poškodit její soukromý život. Jako příklad může posloužit rozhodnutí ve věci *Guerra vs. Itálie*, kde soud shledal, že imise

z chemické továrny narušují právo na soukromý život stěžovatele; v jiných případech byl zásahem do soukromého života nadměrný hluk (obdobně i tuzemská judikatura – např. v rozhodnutí 30 Ca 58/2001 byl vysloven názor, že do působnosti stavebních úřadů náleží posuzovat, zda nebudou sousedé v důsledku stavebních změn nadměrně obtěžováni na svém soukromí, pokud jde o výhled, kouř, prašnost apod.).

Obsah pojmu soukromí se tedy vykládá velmi široce, spadá pod něj nejen prostor člověka, ve kterém je uzavřen před okolím a do kterého mu nikdo nesmí zasahovat („prostor čtyř stěn“), nýbrž i vnější orientace člověka, jeho prostor, kde rozvíjí vztahy s osobami jemu blízkými. V tomto pojetí se sem zahrnuje i profesní a obchodní činnost dané osoby, protože právě skrze profesní aktivity si osoba formuje vztahy ke svému okolí. Podle Evropského soudu pro lidská práva má být soukromí chápáno nejen jako právo spojené výhradně s osobou jednotlivce, ale jako vše co přispívá k jeho vývoji, veškeré aspekty jeho duševní a tělesné integrity. Soud se ve věci *Niemitz vs. SRN* vyslovil tak, že „není vždy dost dobře možné rozlišovat, která činnost jednotlivce je součástí jeho profesního nebo obchodního života a která nikoli“.

I české soudy vykládají pojem práva na soukromí poměrně široce. To znamená na jednu stranu kvalitní záruky pro fyzickou osobu a její intimní sféru, tedy správnou reakci na rizika plynoucí z pokročilého technického vývoje a z rozmachu masmédií a též reakci na význam intimního života, který vystupuje do popředí v současné materiálně orientované době jako jedna z posledních hodnot, do jejíž ulity se člověk může uschovat a realizovat v ní své citové a osobní jádro. Jak bylo řečeno výše, bez osobního soukromí není svobody a bez svobody není ani člověka jako osobnosti. Na druhou stranu široký výklad skýtá nebezpečí, že téměř každý úkon nebo slovo osoby bude potenciálním zásahem do soukromí jiné osoby, a tím vlastně se široká ochrana mine účinkem, neboť zároveň omezí práva na projev, na informace apod. jiné osoby. Bude tedy záležet především na soudech, aby dbaly na vyváženost obou práv a zvážily, zda jednomu právu nebyla bezdůvodně dána přednost před druhým.

Jaké zásahy lze také řadit mezi neoprávněné zásahy do práva na soukromí naznačilo např. rozhodnutí krajského soudu 23 C 52/96. Podle něj pokud mezi fyzickými osobami existují sociální, morální, citové a kulturní vztahy vytvořené v rámci jejich soukromého rodinného života, může porušením práva na život jedné z nich dojít k neoprávněnému zásahu do práva na soukromí druhé z nich. Právo na soukromí podle názoru soudu totiž zahrnuje i právo osoby vytvořit a udržovat vztahy s jinými lidskými bytostmi, zejména v citové oblasti, aby tak osoba mohla rozvíjet a naplňovat vlastní osobnost. Právo na soukromí tak nelze

omezovat jen na vnitřní kruh, v jehož rámci může jednotlivec žít svůj vlastní život podle libosti a zcela z něho vyloučit vnější svět nezahrnutý do tohoto kruhu. Smrtí blízké osoby pozůstali pozbývají možnosti citových a dalších vztahů se zemřelým a jejich soukromý a rodinný život je tím od doby smrti ochuzen. Ústavní soud dokonce vyjádřil názor (č. 517/99), že součástí rodinného života jsou nejen sociální a morální vztahy, ale také zájmy materiální povahy (např. vyživovací povinnost). Na základě výše uvedených poznatků lze shrnout, že soukromí je tvořeno vlastní intimní sférou jedince a jeho sociálními, citovými, milostnými, morálními a materiálními vztahy v rodině či jiném obdobném společenství (druh a družka, přátelé, zaměstnání apod.).

3.4.2 Obsah práva na soukromí

Pokud se zaměříme na obsah práva na soukromí, zjistíme, že i toto dílčí osobnostní právo se skládá ze dvou složek – pozitivní a negativní. Obsahem práva je tedy především oprávnění dané osoby mít své soukromí a využívat skutečnosti svého soukromého života, tj. zejména tyto skutečnosti rozšiřovat nebo jinému dovolit skutečnosti využívat (pozitivní složka), a dále pak oprávnění bránit se proti neoprávněným využíváním skutečností soukromého života (negativní složka). Neoprávněnými zásahy nejsou ty, které právo dovoluje ať už mocenským orgánům (typicky zajištění či prohlídky osob policií, sledování podezřelých zásilek, vstup pracovníků stavebního úřadu na pozemek ze zákonných důvodů apod.) nebo jiným jednotlivcům (např. oprávněný zásah do soukromí v rámci nutné obrany).

Zatímco pozitivní složka práva na soukromí nebude činit v praxi velkých potíží při svém výkladu, tak u neoprávněných zásahů do soukromí je třeba podat podrobnější výklad. Neoprávněné zásahy se mimo jiné dají také rozdělit jednak na neoprávněné získávání informací o soukromí fyzické osoby, jednak na neoprávněné rozšiřování (využívání) těchto informací. Neoprávněným získáváním údajů týkajících se soukromí je zejména různé sledování soukromého života jiné osoby (včetně odposlouchávání, čtení soukromých písemností atd.), pořizování záznamů ohledně těchto soukromých skutečností, vstupování do soukromých prostor apod. Pro druhý typ zásahů, tj. neoprávněné využívání (rozšiřování) skutečností, je charakteristické, že rušitel o skutečnosti ze soukromí ví (nehraje pak roli, zda k ní přišel legálním způsobem – o své vůli mu jí sdělila dotčená osoba, nebo zda ji získal nelegálně – např. sledováním dotčené osoby) a neoprávněně ji dále využívá nebo rozšiřuje.

3.4.3 Právo na soukromí tzv. osob veřejného zájmu

Soukromí je natolik citlivou složkou, že (jak již bylo řečeno ve výkladech o cti) i pravdivý údaj týkající se soukromí může být způsobilý stát se neoprávněným zásahem do cti či důstojnosti. Intimní sféra je totiž základem rozvoje osobnosti a ohniskem jejího duševního života, a proto je chráněna i před některými zásahy založenými na pravdivých údajích. Skutečnosti týkající se soukromí nejsou ani na rozdíl od např. podobizen nebo obrazových či zvukových záznamů předmětem licencí podle § 12. Tyto skutečnosti totiž nemohou být věci oprávněného veřejného zájmu. Malou výjimku lze učinit u osob veřejného zájmu – skutečnosti týkající se jejich soukromého života se však mohou stát předmětem oprávněného veřejného zájmu pouze tehdy, jestliže přímo souvisejí s činností této osoby jako veřejně činné osoby. O takový případ se rozhodně nejednalo v nedávné době, kdy jedny bulvární noviny otiskly fotografie ministryně (tehdy známé poslankyně) Petry Buzkové z její dovolené u moře, zachycující jí bez horního dílu plavek. Tyto snímky zasahující do jejího soukromí neměly žádný vztah k výkonu veřejné funkce, kterou zastávala.

Tento případ zároveň dokládá, jak výraznou újmou s neodstranitelnými následky může zásah do soukromí být. Zatímco např. čest se dá očistit uveřejněním pravdivého údaje jako ohrazení se proti nepravdivému difamujícímu údaji, podobu polonahé ministryně už z myslí veřejnosti žádný nápravný prostředek nevymaže. Někdo může namítnout, že snímky obnažené političky mohou být předmětem veřejného zájmu, protože souvisí s její veřejnou funkcí členky zákonodárního sboru (tj. jakým způsobem reprezentuje v zahraničí) a nadto byly pořízeny na veřejnosti (na veřejné pláži), mohlo jít tedy o porušení jiných dílčích práv, nikoliv však soukromí. Oba argumenty lze vyvrátit za pomoci příléhavého příkladu z judikatury německých soudů (použito z literatury²⁶): ochrana soukromí osob veřejného zájmu se neomezuje jen na oblast vlastního domu, ale poskytuje se i mimo něj, jestliže daná osoba veřejného zájmu dá najevo, že ono místo mimo vlastní dům je místem, které za veřejné místo nepovažuje a podle toho se tak chová. Proto v tomto případě, kdy osobu mohou pozorovat pouze náhodně přítomní, někdo pořídí tajně snímek za účelem jeho veřejného šíření, přičemž informační hodnota této fotografie je převážena pouhou senzativostí, jde o neoprávněný zásah do soukromí.

Spolkový soudní dvůr se v rozhodnutí VI ZR 373/02 – KG dále vyjádřil k této problematice a přinesl několik podnětných názorů. Předně podle názoru soudu soukromí není omezeno jen na vnitřní část domu uzavřenou před pohledy třetích osob. Soukromí zahrnuje všechny části nemovitosti, které celkově vytvářejí prostorové centrum života osoby, jestliže

jsou tato místa stavebními či krajinnými okolnostmi chráněna před pohledy třetích osob, neboť nejen uvnitř domu, ale i v ostatních prostorách nemovitosti se může zobrazovat osobnost jejího majitele. Uveřejnění fotografií nemovitosti s uvedením jména jejího vlastníka tak zasahuje do práva na ochranu osobnosti, pokud takto získané pohledy do soukromí nejsou třetím osobám přístupné. Nikdo nemusí strpět (ani osoby veřejného zájmu), aby bylo jeho soukromí proslíděno za překonání stávajících překážek s příslušnými pomůckami (např. za pomoci teleobjektivu, žebříku, letadla). Soukromí podle soudu nekončí u domovních dveří, i když předně zahrnuje vnitřní části domu. Ochrany hodné soukromí je dáno mimo vnitřní prostory domu stejným způsobem např. i tehdy, pokud se někdo stáhl do ústraní, ve kterém chce zůstat nepoznán. Dle toho je nutné do pojmu soukromí zahrnout zdi obehnaný pozemek, dává-li tento uživateli možnost zůstat prost veřejného pozorování. Ochrana osobnosti dále podle soudu neodpadá již proto, že kolemjdoucí na základě krajinných daností mohou nahlédnout do částí nemovitosti.

Dále však soud uvádí, že prostor, který se stane soukromím pouze proto, že se někdo uchýlí do ústraní na místo, jež je sice přístupné omezenému okruhu veřejnosti, ale v konkrétní situaci se stane místem ústraní, ztrácí tento prostor vlastnost soukromí, pokud např. osoba dovolí přístup veřejnosti. Jinak je ale naproti tomu třeba posuzovat prostor uvnitř domu, který má vždy zaručovat možnost ústupu. Daný případ z německé praxe se týkal oprávnění uveřejňovat letecké snímky prázdninových sídel prominentů bez jejich souhlasu. Šlo zde o střet práva na informace a svobodu tisku (zpravodajství o nemovitostech osob veřejného zájmu uspokojuje sice především potřebu čtenářů po povrchní zábavě, ale i takovéto zprávy patří do práva na svobodu tisku, jelikož svoboda tisku platí pro všechny tiskové zprávy bez ohledu na jejich hodnotu) a práva na ochranu osobnosti, konkrétně práva na osobní soukromí. K vyváženosti obou základních práv se pak soud vyjádřil tak, že čím větší je informační hodnota zprávy pro veřejnost, tím více musí ustoupit zájem na ochranu soukromí u toho, o kom je informace podávána, a naopak.

Pro ilustraci, jak je zahraniční praxí vykládáno právo na soukromí, uvedme několik případů, týkajících se střetu práva známé osoby na ochranu své osobnosti a práva médií na svobodu tisku. V červnu 2004 Evropský soud pro lidská práva rozhodl ve sporu monacké princezny Caroline se Spolkovou republikou Německo tak, že konstatoval porušení čl. 8 Úmluvy, zaručujícího právo na respektování soukromého a rodinného života. Předmětem sporu bylo několik sérií fotografií, které pořídily německé bulvární časopisy v letech 1993-1997. Snímky princeznu zachycovaly v každodenních životních situacích - při vyzvedávání dětí ze školy, při sportování, nakupování, setkávání s jejími partnery apod. Zatímco německý

soud rozhodl, že princezna je „veřejná osoba se vším všudy“ a veřejnost má proto právo zajímat se, jak se Caroline chová na veřejnosti, a to i mimo výkon oficiální funkce, evropský soud se přiklonil k názoru, že veřejnost „nemá oprávněný zájem vědět, kde je Caroline a jak se chová ve svém soukromém životě, a to i když se objevuje na místech, která nemohou vždy být popsána jako odloučená“.

S žalobou týkající se neoprávněného narušení soukromí uspěla u britských soudů i topmodelka Naomi Campbell. Britský bulvární deník The Mirror totiž uveřejnil fotografie, na nichž modelka odchází ze sezení anonymních narkomanů. Deník se neúspěšně obhajoval, že fotografie sloužily jako důkaz, že Campbellová lhala veřejnosti, když tvrdila, že nikdy nebyla drogově závislá. I poslední případ pochází z britských ostrovů. Moderátor BBC Jamie Theakston se pokusil soudně zabránit novinám Sunday People, aby uveřejnily fotografie, na nichž je zachycen polonahý a opilý ve společnosti prostitutky. Soud konstatoval, že fotografie byly pořízeny ve veřejném striptýzovém klubu, a tak nelze jejich zveřejnění považovat za narušení soukromí. Zatímco v prvních dvou případech tisk nerespektoval soukromou sféru dotčených celebrit (sezení anonymních narkomanů, nakupování – tj. místa, z jejichž samotné povahy vyplývá, že je osoba nepovažuje za veřejná a pokládá je za součást svého soukromí), ve třetím případě si osoba musela být vědoma toho, že vzhledem k veřejnosti daného místa by měla určitým způsobem regulovat své chování (ale i tak se zdá rozhodnutí soudu v tomto případě jako ne zcela přesvědčivé).

Sportovní deníky v dubnu 2005 přinesly informaci o tom, že trenér anglického fotbalového týmu José Mourinho byl potrestán (za určité výroky na adresu rozhodčích) Evropskou fotbalovou asociací tak, že v jistém zápase nesměl být v jakémkoli kontaktu se svým mužstvem (účast na lavičce, v šatně apod). Speciální strážci Evropské fotbalové asociace dohlíželi dokonce i na to, aby trenér nemohl komunikovat s týmem prostřednictvím telefonu nebo vysílačky. Pozornosti médií v tomto případě uniklo, že jakkoli je Evropská fotbalová asociace subjektem, jejíž dobrovolní členové se podřizují jejím pravidlům, nemůže stanovovat tresty, které jsou v rozporu s právním řádem. Tak tomu bylo právě v případě kontroly, zda Mourinho během zápasu nepoužívá telefon. Právo na trenérovo soukromí bylo tímto dohledem porušeno.

3.4.4 Internet a sledování zaměstnanců kamerami

V souvislosti s právem na soukromí se sluší zmínit o několika souvisejících aktuálních otázkách. Nový rozměr do ochrany soukromí (ale i dalších hodnot osobnosti) vnesl internet

jako celosvětová počítačová síť a to zejména vzhledem ke dvěma faktorům – široké, téměř neomezené dostupnosti a poměrně vysoké anonymitě příspěvatelů i čtenářů. V moderní době není patrně jednodušší způsob zásahu do práva na soukromí než představuje rozšiřování skutečností soukromého života prostřednictvím internetu. Stačí si jen vytvořit webovou stránku a patřičně na ni upozornit, popř. údaje umístit na již existující web, a informace se mohou dostat do celého světa. Provozovatelé některých známých serverů jsou sice identifikovatelní a tím i postihnutelní, nicméně většina nelegálních útoků proti soukromí se uskuteční prostřednictvím jiných, skrytých uživatelů. Pro ochranu soukromí fyzických osob v souvislosti se sítí internet je zapotřebí zvýšené prevence vycházející od osob samých – více si střežit informace o soukromí, neposkytovat bezdůvodně své texty, podobizny, údaje apod.

Někteří zaměstnavatelé v současné době používají ke sledování svých zaměstnanců kamery. Při instalaci kamer na pracovišti dochází ke střetu dvou zájmů – zájmu zaměstnavatele na ochraně vlastního majetku a na kontrole plnění pracovních úkolů zaměstnanci a zájmu zaměstnanců na ochraně jejich osobnostního práva, zejména práva na soukromí. Jak už bylo uvedeno výše, sféru soukromí netvoří jen prostor bytu nebo domu dané osoby, nýbrž i prostory, v nichž se uskutečňuje profesní činnost fyzické osoby (profesní aktivity taktéž tvoří součást soukromého života). Proto i na pracovišti by mělo být respektováno soukromí dané osoby.

Hansel²⁷⁾ uvádí, že ochrana by se měla týkat např. nezbytných soukromých telefonických hovorů, elektronické korespondence, činnosti v průběhu přestávek v práci, osobních věcí, které má zaměstnanec na pracovišti apod. Osobně se domnívám, že soukromí jako hodnota zahrnující celou osobní sféru jedince je podstatně širší jev a víceméně zásah do soukromí tvoří každé sledování kamerou, byť se týká pracovních aktivit. Vždyť i způsob výkonu práce představuje složku soukromí dané osoby – to, jak osoba pracovně komunikuje s kolegy, jak vypadá a je oblečena, jak gestikuluje apod. není jen rysem profesním, ale zejména osobním (viz. i výše zmíněná nerozlišitelnost osobního a profesního života). Proto jakékoli sledování zaměstnance kamerami je neoprávněným zásahem do jeho soukromí. Takový zásah by byl přípustný, kdyby zaměstnanec k sledování udělal souhlas. O takový souhlas (ani konkludentní) však nepůjde, jestliže zaměstnanec o instalovaných kamerách neví a jen z toho důvodu neprojevuje nesouhlas. Ani při souhlasu zaměstnance není možné kamery nainstalovat do prostor, které slouží čistě soukromým účelům a se zaměstnáním nijak nesouvisí (např. toalety). Zde už žádný zájem zaměstnavatele, který by mohl ospravedlnit instalaci kamer, neexistuje.

Zásahem do soukromí zaměstnance jsou i další úkony – typicky kontrolování emailové korespondence a telefonních hovorů. Zaměstnavatel není oprávněn číst emaily, které přijdou nebo jsou odeslány ze zaměstnancovy emailové schránky, protože by tím porušil listovní tajemství. Pokud má zaměstnavatel na základě slabších výsledků práce zaměstnance podezření, že si zaměstnanec během pracovní doby vyřizuje formou emailů své osobní záležitosti, musí to řešit formou pracovněprávních sankcí, nikoliv však kontrolováním elektronické pošty a zasahováním do osobnostních práv. Totéž se týká telefonování či sledování zaměstnancem navštívených adres na internetu. Studie některých velkých organizací (např. American Management Association) přinesly v červnu 2005 zneklidňující zjištění, že kolem 55 procent společností zkoumá odchozí e-maily svých zaměstnanců. Tento počet se téměř o 10 procent zvýšil oproti roku 2001. Asi jedna čtvrtina pracovníků byla dokonce propuštěna kvůli tomu, že si v elektronických zprávách stěžovala či nadávala.

3.4.5 Odposlech telefonu

Právě odposlech telefonu je v současné době velmi diskutabilní. Na jednu stranu umožňuje tajný odposlech telefonu (nyní zejména mobilního) účinné předcházení a objasňování zejména trestné činnosti, na druhou stranu odposlech zasahuje do práva na respektování soukromého života. U odposlechu je potřeba rozlišit dvě odlišné situace, a to kdy odposlech provádí státní orgán a kdy odposlech realizuje jiný subjekt než státní orgán. Jestliže jde o odposlech prováděný státem, uplatní se čl. 8 odst. 2 Evropské úmluvy o lidských právech stanovící omezení práva jednotlivce na respektování soukromého života zásahem ze strany státu. V případě odposlechu prováděného „soukromou“ osobou (např. médii, agenturami, občany) se zmíněný čl. 8 odst. 2 neuplatní a hranice práva na soukromí v souvislosti s odposlechy jsou vymezeny občanským či trestním právem. Repík²⁸⁾ uvádí, že odpovědnost státu za odposlech provedený soukromou osobou bez účasti státu by byla dána patrně jen tehdy, kdyby vnitrostátní právní řád neposkytoval žádnou ochranu proti takovým to zásahům.

Jelikož odposlech prováděný soukromou osobou spadá pod obecné výklady o zásazích do soukromí a je v zásadě nepřipustný (vyjma svolení odposlouchávané osoby atd. – viz. výše), budu se dále věnovat jen státnímu odposlouchávání, které je za určitých podmínek přípustné. Podle čl. 8 odst. 2 Úmluvy státní orgán nemůže do výkonu práva na soukromí zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu

země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Bývalý soudce Evropského soudu pro lidské práva B. Repík vyslovil v tomto ohledu podnětnou myšlenku²⁹⁾, že na rozdíl od Evropské úmluvy, která sama a vyčerpávajícím způsobem stanoví podmínky zásahů do práva na soukromí, česká Listina základních práv a svobod odkazuje jen na zákon, aniž stanoví nějaké hranice, v nichž zákon může právo na soukromí omezit. Proto pokud připouští český zákon omezení práva na soukromí nad rámec stanovený v Úmluvě, nelze v souladu se zásadou aplikační přednosti dané ustanovení českého zákona použít a musí se aplikovat Úmluva.

Podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva musí zákonná úprava stanovící zásahy do práva na soukromí prostřednictvím odposlechu obsahovat alespoň minimální záruky proti zneužití. V rozsudcích *Kruslin vs. Francie*, *Huvig vs. Francie* a *Valenzuela Contreras vs. Španělsko* soud uznal za minimální tyto záruky v zákoně: definice kategorií osob, které lze odposlouchávat; definice trestných činů, u kterých je to možné; určení doby, po kterou lze odposlech provádět; podmínky vyhotovení protokolu o provedených odposleších; opatření nutná pro zachování úplnosti a neporušenosti záznamů pro účely případné kontroly ze strany soudů a obhajoby; okolnosti za nichž lze nebo se musí záznamy smazat nebo zničit, zejména v případě zastavení trestního stíhání nebo zproštění obžalovaného.

V českém právním řádu upravuje odposlechy trestní řád. Podle jeho § 88 odst. 1 je-li vedeno trestní řízení pro zvlášť závažný úmyslný trestný čin (nebo pro jiný úmyslný trestný čin, k jehož stíhání zavazuje mezinárodní smlouva), může nařídít odposlech a záznam telekomunikačního provozu jen předseda senátu a v přípravném řízení soudce na návrh státního zástupce. Podle odst. 3 téhož paragrafu může nařídít tento odposlech a záznam nebo jej i sám provést orgán činný v trestním řízení i bez příkazu soudce, pokud s tím účastník odposlouchávané stanice souhlasí, a to i pro trestný čin neuvedený v odst. 1.

Je třeba souhlasit s B. Repíkem, že tento § 88 odst. 3 trestního řádu je v rozporu s Úmluvou. Trestní řád bere totiž v úvahu jen souhlas účastníka (uživatele) odposlouchávané stanice a zapomíná na ochranu toho, kdo na odposlouchávanou stanici volá nebo je z ní volán, popř. i na toho, kdo z odposlouchávané stanice volá jako osoba odlišná od účastníka stanice (např. třetí osoba si telefon od uživatele půjčí, viz. i rozsudek *Lambert vs. Francie*). Uživatel stanice se totiž může vzdát svého práva na soukromí a souhlasit s odposlechem jen za sebe, nikoli ale i za druhého účastníka hovoru. Z uvedeného se dá vyvodit závěr, že tato česká zákonná úprava v tomto smyslu nevyhovuje požadavkům Úmluvy a v případě její aplikace půjde o porušení práva na soukromí ve smyslu čl. 8 Úmluvy. Závěrem lze dodat, že i

odposlechy prováděné státním orgánem by měly být až řešením krajním, nastupujícím v případě, kdy jiné metody vyšetřování nemohou přinést potřebný výsledek. Legitimita odposlechu je garantována nezávislou osobou – soudcem, jehož příkaz k odposlechu není z jeho strany pouhým formálním úkonem, ale aktem založeným na odůvodněných skutečnostech.

3.5 Právo na jméno

3.5.1 Obecné výklady

Další hodnotou zmíněnou výčtem v § 11 je jméno. Jméno znamená označení živé bytosti jedním nebo více slovy.³⁰⁾ Jméno slouží k individualizaci fyzických osob a jako takové je významnou složkou osobnosti dané osoby. Jméno je nezbytným prostředkem pro společenské bytí fyzické osoby – svým jménem vystupuje osoba ve společnosti, ať už při právních úkonech nebo neformálních interakcích, bez jména by nebylo plnohodnotného soukromého života (podle rozsudku Guillot vs. Francie „mají křestní jména, stejně jako příjmení, jakožto prostředky identifikace osoby v rodině a společnosti, vztah k soukromému a rodinnému životu. Nadto má výběr křestního jména intimní a citový charakter pro rodiče a spadá tak i do jejich soukromé sféry.“). Jméno vytváří představu o svém nositeli (při vyslovení jména se vybaví představa o dané osobě). Občanské právo chrání jméno již dlouhou dobu, právo na jméno zakotvoval již Všeobecný občanský zákoník z roku 1811.

Předmět práva na jméno tvoří jméno, a to v poměrně širokém smyslu. Předně se chrání jméno rodové, tj. příjmení. Jménu vlastnímu, tj. křestnímu, se též poskytuje ochrana, ale pouze za předpokladu, že se stalo pro určitou osobu „natolik příznačným, že samo o sobě tvoří dostatečný individualizační znak určité osoby“ (rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR). Pod ochranu spadá i zdvojnásobení křestního jména, část jména či počáteční písmena (iniciály) jména. I u těchto však pro poskytnutí ochrany platí stejná podmínka jako u jména křestního, tj. podmínka dostatečné identifikovatelnosti konkrétní osoby podle daného jména. Míra identifikovatelnosti bude samozřejmě závislá na velikosti konkrétní skupiny – např. zesměšnění běžného vlastního jména Karel v rámci třídy, kterou navštěvuje pouze jediný nositel tohoto křestního jména, a zesměšnění téhož jména v celostátních novinách v satirické rubrice. Zatímco v prvním případě půjde osobu na základě jména individualizovat, ve druhém nikoli.

Taktéž krycí jméno (pseudonym) nebo přezdívka se stávají předmětem ochrany, pokud je jimi jejich nositel v dané skupině dostatečně individualizován. Vzhledem k tomu, že

pseudonym nebo přezdívka bývají často jedinečným označením (na rozdíl od křestního jména, u něhož je více lidí nositelem téhož jména), bude i osoba veřejností snáze identifikovatelná a tím se bude moci uplatnit ochrana jména. Zvláště u umělců představují pseudonymy jediné jméno, pod kterým je veřejnost rozpoznává. Příklady typu Petra Bezruče, Toyen, ze současnosti třeba Lucii Bílé či J.H. Krchovského to jen dokládají.

Co tvoří obsah práva na jméno? V prvé řadě jde o pozitivní složku tohoto práva, tedy o právo fyzické osoby jméno mít, používat ho a disponovat s ním. Negativní složku představuje právo osoby bránit se tomu, aby někdo jiný jeho jméno neoprávněně užíval. K zásahům do dílčího osobnostního práva na jméno dochází zejména tím, že jiná osoba jméno dotčené osoby neoprávněně užívá. Typicky se tak stává při vystupování na veřejnosti (snaha vyvolat záměnu osob), při vyvolávání zdání, že dotčená osoba je např. autorem určitého díla, reklamě (použití určitého jména k zvýšení zisku nebo k zesměšnění dané osoby), ve zpravodajství apod.

Ne každé užití jména někoho jiného však znamená porušení práva na jméno. Někteří lidé nosí stejné příjmení jako jiní lidé, tento jev není ničím neobvyklým, určitá příjmení jsou velmi rozšířená. Každý má právo na užívání svého jména, které nabyl narozením, sňatkem, osvojením atd., a žádný nositel stejného jména mu v tom nemůže zabránit. Jiná pravidla ovšem platí pro užívání jména v podnikání (problematika firmy, ochranné známky atd.) a pro jméno krycí, u něhož má jeho uživatel právo zabránit jinému, aby užíval jeho pseudonymu (jakožto výsledku tvůrčí aktivity jedince, nevázaného na rozdíl od příjmení na jakýchkoli skutečnostech a tedy zcela ponechaného na fantazii osoby). Bez zajímavosti v souvislosti s ochrannými známkami není ustanovení § 26 odst. 1 zákona č. 137/1995 Sb. o ochranných známkách, dle něžž Úřad průmyslového vlastnictví vymaže ochrannou známku z rejstříku ochranných známek na základě soudního rozhodnutí, podle něhož ochranná známka obsahující jméno a příjmení fyzické osoby, popř. její pseudonym, porušuje práva na ochranu osobnosti.

Co se týká užití jména, které patří jiné osobě, Nejvyšší soud ČR v souladu s právní teorií vymezil základní kritérium pro určení neoprávněnosti míněním, že za neoprávněné užití jména „nelze považovat každé označení jménem, které je shodné se jménem, které někomu přísluší, nýbrž jen označení takovým jménem za okolností, jež by objektivně mohly ve veřejnosti, kde k uvedení došlo, vyvolat dojem, že jde o konkrétní fyzickou osobu“. V těchto případech neoprávněného užití musí tedy být vždy možnost, že veřejnost objektivně rozpozná spojitost mezi jménem a konkrétní fyzickou osobou. Veřejností se myslí i užší okruh osob, např. i širší společnost lidí, ve které se dotčená osoba pohybuje.

K praktickému doložení výše řečeného poslouží následující, téměř již „klasický“ případ z roku 1939. Občan jménem Josef Vozáb se tehdy domáhal, aby firma (podnik) vyrábějící cukrovinky Hašlerky přestala užívat ve své reklamě jména a vyobrazení postavy „pana Vozába“. V reklamě se legrační postava pana Vozába objevovala v různých komických postojích a situacích. Podle Josefa Vozába způsobilo užití jeho jména v reklamě zesměšnění jeho osoby v okruhu jeho známých, kteří si ho pro uvedenou reklamu dobírají, a taktéž na veřejnosti se prý Josef Vozáb stává terčem vtipů. Žalovaná firma uvedla, že postava pana Vozába je smyšlenou postavou, nejedná se o občana Josefa Vozába, nýbrž jde o běžné jméno, které bylo užitó náhodou, aniž by firma chtěla skutečné osoby tohoto jména uvádět v posměch. Firma jméno Vozáb vykládá ze slovesného tvaru „ozábl“, což má značit člověka, jemuž ozáblly ruce nebo nohy a v Hašlerkách našel ochranný prostředek proti omrznutí, rýmě a kašli.

Nejvyšší soud, ke kterému se spor dostal, předně uvedl, že předmětem ochrany u práva na jméno je označení, jímž má být individualizována určitá osoba a nikoliv jen nějaké slovo samo o sobě bez souvislosti s označením osoby. Soud pak dále konstatoval, že předpokladem poskytnutí ochrany jménu by musela být skutečnost, že „použitím jména Vozáb byl míněn přímo žalobce nebo alespoň že by k takové domněnce mohla být svedena veřejnost, o niž by podle povahy případu šlo, např. tím, kdyby reklamní figura označená slovem Vozáb vykazovala některé znaky, jež by mohly poukazovat na žalobce. Dojem, který by snad mohl náhodně vzniknout jen u jednotlivce a v jednotlivém případě, by nebyl rozhodující.“ K okruhu lidí okolo občana Vozába soud výstižně uvedl, že „byly si také ony osoby vědomy toho, že jde jen o pouhou nahodilou shodu použitého slova se jménem žalobcovým, jež jim dávala podnět k posměškům“. Podle soudu šlo o „zužitkování slova pro jeho jazykový význam, který právě mohl a měl sloužit reklamě, a nikoli o použití nějakého osobního jména, zvláště jména žalobcova, které je nahodile stejné s použitým slovem“.

Z zajímavému tuzemskému sporu (30 Cdo 2304/99), který se dotýkal i práva na jméno, došlo v době nedávné. Jistý výrobce bot se na mnoha billboardech po celé republice prezentoval reklamním plakátem zobrazujícím bustu tehdejšího prezidenta Václava Havla s psem-foxtériem označeným jako Dášenska (to vše bez svolení dotčených osob); celý výjev byl doprovázený dalšími neslušnými detaily (vulgární logo výrobce apod.) a nápisem „Václavka a Dášenska“. Manželce prezidenta Dagmar Havlové byla Nejvyšším soudem přiznána ochrana jejího práva na jméno. Žalovaný výrobce bot se snažil argumentovat tím, že po celé generace je zdrobnělina „Dášenska“ spojována s podobou foxtériera kvůli obecně známé knize spisovatele Karla Čapka a že se tudíž nejedná o Dagmar Havlovou. Soud se

vyjádřil, že vlastní jméno určité osoby se stává předmětem práva na jméno podle § 11 tehdy, jestliže se pro tuto osobu stalo tak příznačným, že tvoří samo o sobě dostatečný individualizační znak. Soud pak dovodil, že „nápis na reklamním plakátu ‘Václavka a Dášenska’ v souvislosti s podobou prvního žalobce (V. Havla) nenechává na pochybách, že jde o právě zdrobnělinu vlastního jména žalobkyně. Vlastní jméno této žalobkyně bylo již veřejnosti natolik známé a pro ni charakteristické, že zejména v souvislosti s podobou prvního žalobce nelze mít nejmenší pochybnost o tom, že bylo použito vlastní jméno žalobkyně.“

3.5.2 Ochrana osobnosti a umění

Závěrem k výkladům o jménu (a cti a soukromí) zbývá podotknout, že ke kolizím může docházet také mezi osobnostněprávní ochranou a uměním. Každé umění (literatura, film, drama apod.) vzniká z určité životní reality a prožitku, umění se nevytváří samo ze sebe (opačný názor, dnes již okrajový, se ale v průběhu vývoje objevoval – např. podle Karáska ze Lvovic skutečnost nenáleží do umění a svou myšlenku je potřeba osamostatnit od života). Umělecká tvorba pramení z prožívání světa autorem; každá složka díla má svůj podklad, ať už podvědomý nebo autorem vnímaný, v realitě a v díle se odráží průběh života, zážitky, sklony, vlohy, city, názory. Podle Goetha v díle není nic, co by nebylo v životě. Život zprostředkovává umělcovi jediné možné poznání skutečnosti, dílo jde teprve za životem, život do jisté míry kopíruje. Josef Škvorecký³¹⁾ se vyjádřil: „Nelze prostě vařit z vody. Napsat přesvědčivý román o konkrétní zemi a době s osobami a událostmi zcela smyšlenými je kvadratura druhu.“

Přesto je nutné i ve vztahu k umění respektovat osobnostní práva určité fyzické osoby, zejména právo na čest, na soukromí a na jméno. Trefné vymezení hranic, týkajících se práva na jméno a svobody umělecké tvorby, ale aplikovatelné i na ostatní zmíněné osobnostní hodnoty, si lze vypůjčit z judikatury zahraničních soudů (cit. z literatury³²⁾). Prvním je rozhodnutí vrchního zemského soudu v Mnichově z roku 1955: „Autor nemusí všechna jména znovu vynalézat, i kdyby chtěl. Bylo by prakticky nemožné volně vytvářet jen taková pro místo děje použitelná jména, k jejichž užití nikomu v zemi nepřísluší právo. Autor je oprávněn dávat postavám svého díla jména, která ve své fantazii, bez vztahů k nositelům jmen, s nimiž se teprve později setká, považuje pro ně za vhodná.“ To je třeba případ postavy Venuše Paroubkové z románu Josefa Škvoreckého Příběh inženýra lidských duší; autor se inspiroval jménem skutečné osoby (jejíž jméno zahlédl na dopise náhodného spolucestujícího ve vlaku), ale všechno ostatní si k postavě vymyslel, skutečnou osobu vůbec neznal.

Dále pak rakouský Nejvyšší soud v roce 1958 vyslovil názor, že „k zásahu do práva může dojít i u jména často se vyskytujícího, jestliže je připojením dalších rozlišovacích znaků tak individualizováno, že se může vztahovat jen na určité nositele jména. Pro existenci zásahu do práva není třeba, aby románová postava odpovídala vlastnostem oprávněného nositele jména ve všech jednotlivostech. Postačí, jestliže se již předem rýsuje určitá paralela a jestliže čtenář má určitý dojem, že kniha jedná o záležitostech živých lidí.“

Totéž co bylo v citovaných rozhodnutích řečeno o jménu, platí *mutatis mutandis* i o skutečnostech soukromého života. O neoprávněný zásah se tedy jedná jen, pokud zobrazení skutečností v díle je objektivně způsobilé vyvolat u dané části veřejnosti dojem, že se jedná o reálné skutečnosti týkající se reálné fyzické osoby. Podobnost jen v některých znacích ještě neoprávněný zásah nevyvolává. Pokud bych měl doložit uvedené závěry praktickým příkladem, přímo se nabízí kauza z české literatury 19. století. Josef Kajetán Tyl uveřejnil v roce 1840 kritickou novelu *Rozervanec*, jejíž hlavní postavou byl očividně Karel Hynek Mácha. Podobnost postavy s Máchou spočívala ve jménu postavy, povahových rysech, životopisných údajích, nápadnou shodu dokreslily též použité úryvky či odkazy na Máchovu poezii. Nebylo nejmenší pochybnosti o tom, že postavou Hynka v novele minil Tyl právě Máchu (to, že takováto „průhlednost“ byla patrně Tylovým uměleckým záměrem, je věc jiná, právně nevýznamná). Taktéž česká judikatura setrvává na podobných stanoviscích jako výše uvedené zahraniční soudní stolice. Rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1939 týkající se sporu ohledně užití jména „Vozáb“ mínilo, že o neoprávněný zásah nepůjde, jestliže se v literárním díle vyskytne jméno smyšlené osoby, stalo-li se tak bez jakéhokoliv vztahu k nějaké skutečné osobě.

Spisovatel Josef Škvorecký³³⁾ se vypořádal s problematikou metody touto přílehlavou myšlenkou: „Nakonec je všechno vlastně prosté: chcete-li napsat něco, co má smysl, musíte si vypůjčovat ze života a kamuflovat to imaginací. A nejde jen o výpůjčky krajin a historických událostí: především si člověk musí vypůjčit lidi. Ne však se do nich převtělit. Zná je pouze z vnějšku, přebýval s nimi jen krátký čas, někdy pouze několik okamžiků. Co o nich neví, to si představí. Co o nich ví, často ohne, narovná, upraví tak, aby se mu to vrátilo do krámu. Ze živých lidí zbude nakonec často jenom jeden jediný autentický rys, ostatek je homunkulus, i když se má dobře k životu. Podle tohoto zbylého rysu pak lidé lační drbů určují konkrétnum. Určivše je, dozví se fikci.“ Právě romány Josefa Škvoreckého byly vždy předmětem intenzivních identifikačních spekulací; spisovatelova tvorba poskytuje příkladný prostor pro zkoumání vztahu umělecké tvorby a osobnostních práv.

Malou poznámku k tomuto tématu na závěr. Na umělecké dílo je přece jen patrně nutné nahlížet trochu odlišným způsobem. Je potřeba si uvědomit, že dílo (na rozdíl od jiných potenciálních „rušitelů“ osobnostních práv typu žurnalistiky, ústních útoků apod.) vykazuje jisté specifické rysy, které případnou odpovědnost autora určitým způsobem omezují. Umělecké dílo, ač skládající se ze stále stejných slov, zvuků atd., prochází svým vlastním vývojem a je v různých dobách různě chápáno. Dílo je ovlivněno souborem norem živé umělecké tradice a sociálního kontextu, zároveň vstupuje do linie historického vývoje a je tak zpětně ovlivněno vstupy děl jiných tvůrců. Dílo se proto odpoutává v průběhu své existence od tvůrce - původcem díla je autor, který není ztotožnitelný s psychofyzickou bytostí oné osoby, která dílo vytvořila. Zároveň však nelze zcela nahlížet na dílo jako na soubor složek nezávislých na autorovi. Pro teoreticky menší rozsah odpovědnosti autora tedy svědčí, že dílo není určováno jen silou jeho individua, ale i nadosobním vývojem, což je složka, kterou autor ovlivnit nemůže (v naší problematice to může mít praktický dopad např. tehdy, jestliže se určité skutečnosti v díle budou vnímat jako zasahující do soukromí až poté, co mezitím vyšlo jiné dílo, které vrhlo na původní dílo jiné světlo). V tomto ohledu lze odkázat na podnětné statě literárního teoretika Jana Mukařovského o strukturalismu³⁴⁾.

3.6 Právo na projevy osobní povahy

Poslední výslovně zmíněnou hodnotou chráněnou ustanovením § 11 jsou projevy osobní povahy, neboť i tyto projevy tvoří významnou a nedílnou součást osobnosti, jsou výrazem osobnosti. Projevy osobní povahy míní zákon slovní projevy, ať už slovní projev ústní nebo písemný. Základem práva na slovní projev je oprávnění uplatnit svůj slovní projev. To se může dít zejména jeho zachycením do zvukové nebo písemné podoby. Obdobně jako u práva na podobu i zde je nutno rozlišovat mezi právem na samotný slovní projev, tj. právem k nehmotné hodnotě upraveným v § 11, a právem k písemným nebo zvukovým záznamům, tj. k hmotným zachycením slovního projevu upraveným v § 12 občanského zákoníku. Také vznik obou práv se liší – právo na projev osobní povahy vzniká již okamžikem projevu, právo k hmotnému záznamu vzniká až zachycením projevu.

Nutno ale důrazně podotknout, že i druhé zmíněné právo není právo k zvukovým nebo písemným záznamům jako věcem, hmotným nosičům, nýbrž jde o právo k těmito hmotnými nosiči zachycenému myšlenkovému obsahu a formě projevu. Např. u dopisu je jeho pisatel subjektem práva k této písemnosti osobní povahy (k myšlenkovému obsahu a formě), vlastníkem dopisu (hmotného substrátu – tj. papíru a inkoustu na něm) se však stává

po jeho doručení příjemce. Na tomto případě se ukazuje, že obě práva (vlastnické a významnější osobnostní) existují nezávisle na sobě. Ustanovení o ochraně osobnosti poskytují ochranu nehmotným právům a nevztahují se na vlastnická práva k hmotným substrátům, na nichž jsou projevy osobní povahy zachyceny.

Obsahem práva na projev osobní povahy je „oprávnění zachytit vlastní projev osobní povahy jakýmkoli prostředkem v hmotné formě, konkrétně písemně nebo ve formě zvukového záznamu a dále udělovat jiným osobám svolení k jeho zachycení. Dále zahrnuje toto právo oprávnění bránit se (vzepřít se) proti neoprávněnému zachycení projevu osobní povahy.“³⁵⁾

Luby³⁶⁾ rozlišuje projevy aktivní a projevy pasivní. Za aktivní považuje projevy, ve kterých člověk vyjadřuje některou stránku své osobnosti svojí vlastní činností. Patří sem zejména jím vytvořené písemnosti osobní povahy, vlastní podobizny či obrazové snímky nebo obrazové a zvukové záznamy, kterými zachytil sebe samého. Pasivní projevy vymezuje jako ty, ke kterým dochází činností jiných osob. Půjde proto např. o písemnosti osobní povahy, podobizny, obrazové snímky či obrazové nebo zvukové záznamy týkající se osoby nebo jejích projevů osobní povahy, a to vše za předpokladu, že jsou vytvořena jinou osobou než tou, jíž se projev týká. Fakt, že se jedná o projev pasivní povahy, nemá vliv na ochranu osobnosti osoby, jejíž osobnost je projevem prezentována.

Zachycení slovního projevu je možné buď písemnou (písemnosti) anebo zvukovou formou (zvukové záznamy). Obrazový záznam sám bez zvukového záznamu zachycuje pouze podobu fyzické osoby. Co si tedy představit pod písemnostmi osobní povahy ve smyslu § 11 a n.? Půjde o soukromé písemnosti fyzické osoby, tedy takové písemnosti, v nichž se projevuje osobní charakter dané osoby a které mají zpravidla soukromý charakter i tím, že nejsou určeny veřejnosti. Nepožaduje se důvěrná povaha, postačí osobní povaha písemnosti. Typicky se bude jednat o dopisy, deníky atd. Spadají sem pochopitelně nejen písemnosti vlastnoručně napsané, ale i texty napsané na počítači, stroji či mobilním telefonu (např. soukromá textová zpráva uložená v telefonu). Pisatel dokonce nemusí být tím, kdo písemnost vyhotovil, ale postačí, že svůj projev osobní povahy nadiktoval jiné osobě – na jeho pozici tvůrce písemnosti to nic nemění. Jestliže by však jeho projev byl zaznamenán bez jeho vůle, pak by šlo o neoprávněný zásah.

Nezáleží přitom na hodnotě písemnosti, stejná ochrana se poskytuje písemnosti vysoce hodnotné a tvůrčí i osobní písemnosti umělecky bezcenné. Autorské právo u projevu osobní povahy, který je zároveň autorským dílem, existuje nezávisle na osobnostním právem; v případě střetu těchto dvou práv má však všeobecné osobnostní právo jako právo

společensky významnější přednost před právem autorským. Ze samotného pojmu projevů „osobní“ povahy vyplývá, že sem nelze zařadit písemnosti neosobního charakteru, tedy především písemnosti profesní a úřední (obchodní korespondence, akty orgánů veřejné správy, smlouvy atd.).

Pozoruhodným případem projevu osobní povahy ve formě písemnosti je deník romantického básníka Karla Hynka Máchy z roku 1835. Deník byl po básníkově smrti několikrát uveřejněn v okleštěné podobě, ve 20. století vyšel už necenzurovaný a v původním znění. Umělecká hodnota deníku ustoupila do pozadí před lačností zvláště neliterární veřejnosti po pikanteriích z básníkově nejintimnějšího života, obsahujících naturalistické detaily z Máchova erotického života. Deník, zvláště důvěrného obsahu, by neměl být podle mého mínění bez autorova souhlasu ani posmrtně zveřejněn. O existenci Máchova oprávněného zájmu na neuveřejnění deníku svědčí i fakt, že si deník psal šifrovaným písmem, což vypovídá o tom, že nechtěl, aby se s jeho intimními zápisky někdo seznamoval.

Co bylo výše řečeno o písemnostech osobní povahy se týká i zvukových záznamů projevů osobní povahy (jedná se o hlasový projev zachycený např. na magnetofon, diktafon či jakýkoli jiný nosič zvuku atd.). Také sem nelze počítat projev neosobního obsahu nebo projev pronesený na veřejnosti. Předmětem ochrany podle § 11 a n. je myšlenkový obsah projevu, nikoli hmotný nosič zvukového záznamu. Mezi písemnostmi a zvukovými záznamy však přeci jen jeden velký rozdíl je – zatímco písemnosti osobní povahy mohou být bez svolení dotyčné osoby použity pouze k úředním účelům na základě zákona (§ 12 odst. 2), zvukové záznamy se mohou bez takového svolení pořídít nebo použít navíc i pro vědecké a umělecké účely a pro tiskové, filmové, rozhlasové a televizní zpravodajství.

3.7 Právo na osobní svobodu

Významným dílčím osobnostním právem je bezesporu právo na osobní svobodu. Toto právo § 11 výslovně nezmiňuje, ačkoliv v původním návrhu občanského zákoníku bylo toto právo výslovně vytčeno³⁷⁾. Osobní svoboda je pojem velmi široký a zahrnuje svobodu rozhodování a jednání, svobodu pohybu a pobytu atd., zkráceně řečeno veškerou svobodu dané osoby vztahující se právě k samotné této osobě. Osobní svoboda je nedotknutelná a může ji omezit pouze zákon. Ochrana osobní svobody byla tradičně rozvíjena v jiných odvětvích, zejména v trestním právu, přesto je osobní svoboda nedílnou součástí osobnosti a její základní hodnotou a jako takové je jí poskytována ochrana i v rámci občanskoprávní ochrany osobnosti.

Obsah práva na osobní svobodu tvoří právo svobodu užívat, disponovat s ní a právo bránit se neoprávněným zásahům do osobní svobody. Nutno však podotknout, že vzhledem k významu osobní svobody je dispoziční složka omezena a osoba nesmí se svou svobodou disponovat v rozporu s veřejnými zájmy. Např. dobrovolné omezení vlastní svobody kvůli dluhům by bylo v rozporu se zákonem a jako takové by znamenalo neplatný právní úkon, stejné důsledky by mělo jednání příčící se dobrým mravům (např. dohoda, že osoba nebude vycházet z domu).

Osobní svobodu může omezit jen zákon. Typické zákonné omezení představuje výkon trestu odnětí svobody nebo výkon vazby. Ke střetu těchto zákonných omezení a práva na osobní svobodu se vyjádřilo soudní rozhodnutí 23 C 118/99: „Je nepochybné, že trestní stíhání fyzické osoby představuje závažný zásah do osobnostních práv. Postupují-li ale orgány činné v trestním řízení v mezích zákona, nelze takový zásah považovat za neoprávněný ve smyslu § 13 občanského zákoníku. Jde tu o situaci, kdy nad individuálními zájmy fyzické osoby, do jejíž osobnosti je trestním stíháním zasahováno, převládá závažnější veřejný zájem na tom, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni.“ Totéž rozhodnutí dále konstatuje, že „neoprávněnost trestního stíhání obviněného nezakládá ani samotná okolnost, že obviněný byl v řízení před soudem obžaloby z trestného činu zproštěn. Zproštění totiž bez dalšího neznamená, že zde vůbec nebyly podmínky pro vzesení obvinění nebo pro postavení obžalovaného před soud.“ Dalším zákonem povoleným omezením svobody je např. zadržení při trestném činu, předvedení svědků v rámci soudního řízení, převzetí či držení nemocného v ústavní zdravotnické péči, výkon ochranného léčení atd.

Typickými nedovolenými zásahy do osobní svobody jsou např. fyzické či psychické násilí vůči dotčené osobě (znásilnění, výhrůžka atd.) či zejména nedovolené svévolné zadržení osoby (např. po domnělém trestném činu či v jiných zákonem nepředvídaných případech). Množí se i případy úmyslných útoků na podvědomí osob – obchodní a průmyslové společnosti se snaží upozornit na své zboží nikoliv reklamou, ale prostřednictvím skrytých sdělení ve filmech či časopisech. Tato sdělení divák nebo čtenář nevnímá vědomě, ale vstřebává je jeho podvědomí. Takováto skrytá reklama založená na podprahovém vnímání představuje zásah do osobní svobody jedince, neboť ovlivňuje jeho svobodu rozhodování.

3.8 Právo na podobu

V § 11 výslovně nezmiňným, ale všeobecně uznávaným dílčím osobnostním právem je právo na podobu. Podobou se rozumí charakteristické rysy fyzické osoby, které znázorňují její individualizovaný tělesný vzhled, zejména její tvář a postavu.³⁸⁾ U práva na podobu se dá rozlišit právo na podobu v užším smyslu a právo k podobizně. Právo na podobu v užším smyslu znamená právo zachytit vlastní podobu zobrazením, právo k podobizně je právem k hmotnému zachycení podoby člověka. Zatímco právo na podobu má ryze osobnostní charakter (někdy také bývá nazýváno literaturou jako „právo k vlastní fyziognomii“) a zřetelněji u něho vystupuje do popředí právo na respektování fyzické podoby člověka, právo k podobizně má i rysy práva vlastnického (v minulosti proto byla ochrana podobizny poskytována v rámci práva vlastnického). Tyto rysy vyplývají i ze způsobu a doby vzniku práva – zatímco právo na podobu vzniká u každé fyzické osoby narozením, právo k podobizně vzniká až okamžikem, kdy je podobizna někým vyhotovena, resp. kdy je podoba osoby na podobizně rozeznatelná.

Právo k podobizně je však třeba podle současného chápání striktně oddělovat od vlastnického práva, v němž jde o vlastnictví k podobizně (hmotnému nosiči podobizny) jako věci. Právo k podobizně je zcela nezávislé na vlastnictví podobizny. Vlastník podobizny musí respektovat omezení vyplývající z osobnostního práva k podobizně, které má na podobizně zachycená osoba. Právo na podobu je chráněno ustanovením § 11 v rámci ochrany osobnosti, právo k podobizně jako hmotnému substrátu je chráněno proti neoprávněnému pořízení nebo použití v § 12. Literatura³⁹⁾ uvádí, že v některých zemích (např. ve Francii) se poskytuje ochrana jen proti uveřejnění podobizny, nikoliv však i proti zachycení podoby. V těchto zemích se tedy uznává pouze právo k podobizně a neuznává se právo na podobu v užším smyslu.

Podoba člověka může být zachycena různými formami. Podle literatury⁴⁰⁾ se pod pojem podobizny dá zařadit zachycení podoby jakýmkoli technickými prostředky, zejména obrazy, kresbami, plastikou všeho druhu, fotografiemi, filmy, televizními obrazy, videozáznamy apod. Z vlastního označení „podobizna“ vyplývá, že jde o zachycení podoby. Aby bylo možno poskytnout ochranu podle § 11 a n., je nutná identifikovatelnost konkrétní osoby na podobizně. Např. italský fotbalista Mazzola uspěl v roce 1979 u soudu se svým nárokem na ochranu své podoby proti výrobci loutek, který zhotovoval loutky vykazující charakteristické rysy fotbalistova obličeje.⁴¹⁾ Pokud by se jednalo sice o podobiznu zobrazující konkrétní osobu, ale osoba by nebyla rozpoznatelná (např. pro záměrnou

rozmazanost obrazu), nelze právo na podobu úspěšně uplatnit. Naopak, kdyby sice osoba nebyla z obrazu identifikovatelná, ale s pomocí popisku pod obrazem již ano, ochrana práva na podobu se poskytne, neboť osobu lze takto identifikovat.

Ochrana se poskytuje i podobě mrtvého člověka. Knap⁴²⁾ v této souvislosti poznamenává, že jedním z prvních procesů týkajících se podoby byl případ, kdy v roce 1898 dva fotografové tajně vyfotografovali na úmrtním loži zemřelého německého kancléře Bismarcka. Jednalo se tedy o podobu mrtvého člověka.

Obsahem práva na podobu je oprávnění osoby zachytit svou podobu, udělovat jiným souhlas k tomuto zachycení a také bránit se proti neoprávněnému zachycení (nebo rozšiřování) podoby. Obsahem práva k podobizně je oprávnění používat podobiznu, udělovat souhlas k tomuto použití a také bránit se neoprávněnému použití podobizny.

Příkladem porušení práva na podobu může být spor řešený Nejvyšším soudem jako 30 Cdo 2304/99. Žalovaný v rámci svých podnikatelských aktivit nechal umístit na mnoho billboardů po celé republice plakát zobrazující bustu s podobou prezidenta Václava Havla vedle reklamy na boty a vulgárního loga firmy. K tomuto zobrazení došlo bez prezidentova svolení. Soud konstatoval porušení práva na podobu a dále uvedl, že každá fyzická osoba má právo rozhodovat, v jakých souvislostech bude použita její podoba. Soud připomněl, že „podmínkou ochrany práva na podobu je, aby osoba zobrazeného byla na základě zobrazení identifikovatelná, přičemž tato identifikovatelnost nemusí spočívat jen ve vlastním zobrazení. Nerozhodné také je, jak ‘věrně’ byla podoba ztvárněna, když významným je, že podoba žalobce (prezidenta Havla) byla takto identifikovatelná.“ U prezidentovy manželky Dagmar, nedošlo k porušení práva na podobu, neboť její podoba zde zachycena nebyla, a k identifikaci Dagmar Havlové veřejností došlo na základě spojení s prezidentovou bustou a užitím označení „Dášenska“ pro foxteriéra, tj. šlo o porušení práva na jméno (viz. výše).

Dokladem, že podoba může být v praxi lehce zneužitelnou hodnotou, je kauza z jara roku 2005. V televizní reklamě na minerální vodu Korunní zpíval dívčí sbor dirigovaný sbormistrem. „Tak tomu se říká sladké dětství...“ vstoupil do melodie mužský hlas. Problém celé reklamy spočíval v tom, že sbormistr zobrazený v reklamě se velmi podobal sbormistrovi Bambini di Praga Bohumilu Kulínskému. Kulínský byl v té době ve vazbě pro podezření ze zneužívání nezletilých dívek, které docházely do jeho sboru a jeho případu věnovala média velkou pozornost. Vzhledem k těmto okolnostem a vzhledem k nápadné podobě sbormistra v reklamě a Kulínského nebylo pochyb o tom, že reklamní spot měl parodovat právě Kulínského. Domnívám se, že zde došlo k zásahu do práva na ochranu osobnosti, zejména cti a podoby. I když nešlo přímo o použití podoby Kulínského, jeho osoba byla z reklamy

zřetelně identifikovatelná na základě vzhledu zobrazeného sbormistra a kontextu reklamy (jak bylo řečeno výše, identifikovatelnost nemusí spočívat jen ve vlastním zobrazení). Společnost produkující vodu Korunní raději sama reklamu stáhla z vysílání.

3.9 Další dílčí osobnostní práva

Vzhledem k demonstrativnosti výčtu hodnot v § 11 lze, jak už bylo několikrát zdůrazněno, zahrnout do všeobecného osobnostního práva i hodnoty osobnosti výslovně v ustanovení nezmněné, což umožňuje reagovat na vývoj společnosti a aktuální potřebu ochrany určitých osobnostních složek. Jednotlivé hodnoty osobnosti se v průběhu času vyvíjejí nebo dokonce vznikají. V poslední době se např. začíná v české i evropské judikatuře prosazovat osobnostní právo na příznivé životní prostředí. Evropský soud pro lidská práva v této souvislosti uvedl, že ačkoliv je životní prostředí veřejným statkem, tato skutečnost ještě nevyklučuje existenci subjektivního práva fyzických osob na ochranu příznivého životního prostředí. Toto dílčí osobnostní právo bude částečně souviset i s právem na soukromí a s právem na tělesnou integritu.

4. Omezení všeobecného osobnostního práva

4.1 Obecné výklady

Občanský zákoník obsahuje ve svém § 12 zvláštní režim pro některé hodnoty své osobnosti. Jedná se o písemnosti osobní povahy, podobizny, obrazové snímky a zvukové záznamy, které se týkají fyzické osoby a jejích projevů osobní povahy. Jde tedy o úpravu hmotných substrátů, na nichž jsou projevy osobní povahy (případně podoba fyzické osoby) zachyceny. Úprava se netýká vlastnických vztahů; ty existují nezávisle na právech k obsahu hmotných substrátů. Předmětem ochrany v § 12 tedy nejsou hmotné substráty, ale jejich imateriální, osobnostní obsah.

Jaký je vztah § 11 a § 12? Knap⁴³⁾ se domnívá, že § 12 jako zvláštní ustanovení ve vztahu k § 11 neobsahuje úpravu, která by se obsahově odlišovala od obecné úpravy v § 11 nebo ji doplňovala. Soudí, že kdyby ustanovení § 12 nebylo, dala by se bez obtíží dovodit pravidla v něm obsažená již z § 11. Smysl zakotvení § 12 spatřuje v předcházení pochybnostem, které by mohly vznikat ohledně hmotných substrátů při neexistenci § 12 (přeci jenom jde o substráty, které se odpoutávají od osobnosti a jsou způsobilé být samostatně předmětem právních vztahů).

S tímto názorem nelze než souhlasit. Úprava v § 12 se opravdu jeví jen jako konkretizování obecné úpravy v § 11 pro ty hodnoty osobnosti, které jsou hmotně zachyceny. Ustanovení obou paragrafů platí vedle sebe; v § 12 je jen jaksi „navíc“ rozvedena (konkretizována) ochrana některých hodnot osobnosti (těch, které jsou hmotně zachyceny). Např. i bez ustanovení § 12 odst. 1 by z § 11 vyplývalo, že k pořízení obrazového snímku je potřeba svolení dotčené fyzické osoby. Důvodem existence § 12 je potenciální nezávislost hmotného substrátu, zachycujícího osobnostní hodnotu (např. projev osobní povahy), na vlastní osobnosti fyzické osoby, ke které se hodnota váže. Jelikož subjektem vlastnického práva k hmotnému nosiči bude často osoba odlišná od subjektu osobnostního práva, zmenšuje se možnost kontroly dispozice s hodnotami a se jeví proto potřebným vytyčit v § 12 přesné možnosti nakládání s těmito hodnotami.

4.2 Omezení osobnostního práva z vůle dotčené osoby

4.2.1 Omezení osobnostního práva se svolením dotčené osoby

Podle § 12 odst. 1 písemnosti osobní povahy, podobizny, obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy týkající se fyzické osoby nebo jejích projevů osobní povahy smějí být pořízeny nebo použity jen s jejím svolením. Chráněné hodnoty jsou v tomto ustanovení vypočteny taxativně – jejich charakteristika viz. výklady o projevech osobní povahy a podobě; k pojmu obrazové snímky se patří dodat, že jde o zachycení fyzické osoby na obraze, přičemž podoba osoby je identifikovatelná (nezáleží na tom, že je osoba na snímku zachycena podružně), nejedná se tedy o portrét.

Ustanovení § 12 odst. 1 se týká případů, kdy k zásahu do všeobecného osobnostního práva dochází z vůle samotné dotčené fyzické osoby. Svolení má formu právního úkonu a jako takové musí být i posuzováno. Předně se tedy k platnému svolení požaduje u svolující osoby způsobilost k právním úkonům, dále musí svolení splňovat náležitosti právního úkonu, tj. svobodnost, vážnost, určitost, srozumitelnost. Svolení nesmí být v rozporu se zákonem a nesmí se přičít dobrým mravům. Svolení se může dát najevo písemně, ústně, ale i konkludentně (např. kývnutím; vstupem do sledovaných prostor i po zjištění, že se prostory sledují; přijetím peněžní odměny za komparz ve filmu apod.).

Zatímco obsah pojmu pořízení neboli zachycení nebude činit problémy, u pojmu použití je třeba uvést, že se jím míní jen takové použití navenek, kterým může být způsobena osobnostním hodnotám újma. Z tohoto důvodu nelze za použití ve smyslu § 12 považovat

použití jen pro vlastní potřebu. Naproti tomu nutným předpokladem naplnění pojmu použití není použití na veřejnosti, pokud i tak je použití způsobilé vyvolat osobnostní újmu.

Projevené svolení se musí vykládat úzce. Svolení je nutno vykládat jako svolení jen k takovému užití, o kterém svolující osoba věděla a zamýšlela ho. Typickým neoprávněným užitím bude užití dané hodnoty k jinému účelu, než pro jaký dotčená osoba svolila (např. osoba svolí k užití úryvku svého deníku pro potřeby literární učebnice, ale úryvek bude nadto otištěn v bulvárních médiích). Proto je dále třeba akceptovat, že svolení k pořízení neznamená automaticky souhlas s použitím dané hodnoty a i toto svolení se musí vykládat ve smyslu toho, jak o způsobu a rozsahu užití věděla svolující osoba (např. pokud osoba stojí za úplatou jako model malíři, nelze ještě bez dalšího vyvozovat její souhlas s tím, že malíř její podobu nejenom zachytí, nýbrž i obraz se zachycenou podobou užije k prodeji).

Ovšem i svolení má své meze a nelze ani z vlastní vůle připustit takové omezení svých osobnostních hodnot, které by „bylo jednak nepřiměřené, jednak by jím byl přímo negován nedotknutelný základ osobnosti každé fyzické osoby, na jehož respektování je třeba s ohledem na zachování elementární důstojnosti fyzické osoby vždy a za všech okolností trvat.“⁴⁴⁾ Literatura i judikatura se v této souvislosti shodují, že dovětek ustanovení § 12 odst. 3 („Ani takové použití však nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy fyzické osoby.“) se vztahuje nejen na tzv. zákonné licence, ale i na odst. 1 a v něm zakotvené svolení fyzické osoby samé. Proto i při svolení fyzické osoby jako projevu její autonomní vůle je nutno dbát jejích oprávněných zájmů a přihlížet, aby byla šetřena její důstojnost. Jestliže by tedy osoba svolila např. k použití snímků zachycených kamerou na veřejném prostranství, které zobrazují její znásilnění, pro vysílání v bulvárních médiích, bude ono vysílání i přes svolení dotčené osoby znamenat neoprávněný zásah do jejích osobnostních práv.

Stejně jako zmíněný dovětek odstavce 3 je i v tomtéž odstavci vyslovený požadavek přiměřenosti aplikovatelný i na svolení osoby podle odst. 1 – zásah do osobnostních hodnot je i přes svolení přiměřený pouze tehdy, jestliže „tvoří přiměřený (odpovídající) prostředek k dosažení sledovaného legitimního účelu“.⁴⁵⁾

Svolení dané k pořízení nebo použití hodnot chráněných v § 12 lze kdykoli odvolat. Odvolání není třeba nijak odůvodňovat. Odvoláním souhlasu se však osoba vystavuje riziku případné odpovědnosti za škodu. Možnost zpětvzetí svolení je dána, protože může dojít k takové změně poměrů, že by nebylo rozumné trvat na tom, aby svolení platilo i za změněných podmínek. Svolení svou účinnost někdy pozbývá i bez aktu odvolání – samotná změna poměrů totiž způsobí, že se nedá na dotčené osobě spravedlivě požadovat, aby snášela použití písemnosti, záznamu atd. ve změněných podmínkách. V těchto případech, i přes kdysi

dané svolení, představuje použití neoprávnění zásah. Zvláště bulvární média se dopouští takovýchto zásahů, když chápou dané svolení jako souhlas s použitím jednou provždy a snímek, k jehož uveřejnění osoba svolila, s oblibou znovu uveřejní po několika letech, kdy už tehdejší svolení vůbec neodpovídá změněným poměrům a za současných podmínek by nebylo osobou dáno.

Při rozboru znění § 12 („...týkající se fyzické osoby nebo jejích projevů osobní povahy“) dojdeme k závěru, že subjektem práv u některých hodnot mohou být dokonce od sebe odlišné osoby. Je tomu tak proto, že konkrétně písemnosti osobní povahy a zvukové záznamy zaznamenávají nejen projev toho, kdo ho pronáší, nýbrž se mohou týkat i toho, o kom se v daném projevu mluví nebo píše. Proto svolení k použití (příp. výjimečně k pořízení) musí dát obě tyto dotčené osoby. Zatímco však svolení osoby, o jejíž projev jde, je nezbytným vždy, svolení osoby, jíž se projev týká, je nutné jen tehdy, jestliže použití písemnosti nebo záznamu může zasáhnout do jejích jiných osobnostních práv (např. práva na čest nebo soukromí). Např. pokud deník jedné osoby obsahuje i skutečnosti týkající se druhé osoby a tyto skutečnosti jsou způsobilé zasáhnout např. její čest a důstojnost, je k použití deníku (např. zveřejněním) nutný souhlas obou osob.

4.2.2 Problematika snímání veřejných prostor kamerami

V souvislosti s pořizováním obrazových záznamů je třeba upozornit na problematiku monitorování kamerami. Většina obchodních domů, bank atd. používá ve svých prostorech z důvodu bezpečnosti kamery ke sledování osob. Sledování má jednak preventivně odvrátit případné zloděje či lupiče od činu, jednak je při činu nachytat. Vzhledem k tomu, že vstup do těchto institucí je dobrovolný, vyvozuje se svolení návštěvníka k pořízení obrazového záznamu z faktu, že do sledovaných prostor vstoupil a tím mlčky projevil souhlas. Předpokladem ovšem je, že návštěvník byl předem na existenci kamer upozorněn (např. viditelnou cedulí u vchodu) a tak se mohl svobodně rozhodnout, zda mlčky k pořízení záznamu svolí či nikoli.

Na druhou stranu dnes už většina větších obchodů používá kamerový systém, takže ona dobrovolnost vstupu není tak jednoznačná – uspokojovat své potřeby (jídlo, ošacení apod.) prostě fyzická osoba někde musí. S ochranou osobnosti není slučitelné, aby fyzická osoba byla všude, kam vstoupí, podrobena dohledu. Řešení při střetu těchto zájmů lze spatřovat v jejich vyvažování – pořizování snímků jen tam, kde to vyžaduje zvýšený zájem prodejce (např. u zboží, které je volně vystavené; v místnostech, kde nejsou žádní prodáváci

apod.) a samozřejmě důsledné dodržování toho, aby se záznamy použily skutečně jen k úzce vymezeným účelům, pro které byly pořízeny (zabránění odcizování zboží). Taktéž výslovná zákonná úprava vymezující podmínky kamerového sledování by věci prospěla. V tomto ohledu zmiňují naprosto nepřijatelnou praxi jistých velkých obchodních řetězců, které ve svých obchodech mají nainstalovány kamery i v kabinkách, v nichž si zákazníci zkouší oblečení. Ochrana před krádežemi se musí zajistit jinými způsoby než sledováním dění v kabinkách – např. kontrolou počtu kusů zkoušeného oblečení při vstupu a odchodu z kabiny nebo neodepnutelnými kódy.

Také města a obce přistupují v zájmu potírání kriminality k monitorování některých exponovaných veřejných míst kamerami. V těchto případech platí to, co bylo řečeno o kamerách v obchodních domech. Osoba vstupem na sledovaná místa konkludentně svoluje k monitorování, ovšem jen pokud byla na pořizování záznamů předem upozorněna. Nelze přehlížet, že pokud se v těchto případech dá přednost veřejnému zájmu na objasňování a potírání kriminality před soukromým zájmem fyzické osoby na ochranu její osobnosti, tak se tím zároveň poskytuje ochrana i např. zdraví (loupež), životu (vražda), soukromí (krádež) atd., tedy se vlastně sekundárně chrání i vlastní osobnostní právo. Určitá složka osobnostního práva je sice potlačena (osobu sleduje kamera), ale děje se tak v zájmu ochrany před závažnějšími zásahy do osobnostního práva.

Problematika snímání veřejných prostor kamerami je dokladem toho, že s rozvojem techniky zároveň vzrůstá ohrožení osobnostních práv. Vždyť v současné době už nikoliv jen drahé a specializované přístroje (různé miniaturní mikrofony, kamery, čipy) mohou představovat potenciální zdroj ohrožení především práva na projevy osobní povahy či podobu nebo soukromí, nýbrž i obyčejný mobilní telefon, tedy přístroj, který podle průzkumů užívá značná část populace, má v sobě často integrovaný fotoaparát, kameru či diktafon. Vzhledem k rozšíření telefonu se nad jeho manipulací na veřejnosti nikdo nepozastavuje a výsledkem mohou být bez svolení dotčené osoby pořízené snímky z ulic či zvukové záznamy např. ze školy, zaměstnání či návštěvy přátel. V poslední době se dokonce objevují informace o tom, že existují internetové stránky, na které osoby umísťují jimi tajně pořízené snímky cizích osob např. v prostředcích hromadné dopravy, parcích apod. Domáhat se ochrany proti takovému zásahům bude však vzhledem k složitosti odhalení odpovědného subjektu velmi obtížné.

4.2.3 Použitelnost nezákonně získaného důkazu

Jak je to s písemnostmi nebo záznamy, které byly pořízeny bez svolení dotčené osoby – dají se použít jako důkaz v soudním nebo jiném řízení? Na tuto prakticky důležitou otázku dává judikatura a odborná literatura dvě rozdílné odpovědi. Obě stanoviska se shodují v tom, že pořízení písemnosti, snímku nebo záznamu bez svolení dotčené osoby představuje neoprávněný zásah do osobnosti dotčené osoby. Liší se v názoru na to, zda takový nezákonně získaný důkaz může soud připustit a pojmout do dokazování. Nejvyšší soud ve svém stanovisku (21 Cdo 1009/99) vyslovil, že „navrhne-li účastník občanského soudního řízení k prokázání svých tvrzení důkaz, který byl pořízen nebo účastníkem opatřen v rozporu s obecně závaznými právními předpisy a jehož pořízením nebo opatřením došlo k porušení práv jiné osoby, soud takový důkaz jako nepřipustný neprovede“. Nejvyšší soud v tomto ohledu odkázal na ustanovení § 2 a § 3 občanského soudního řádu (podle nichž mj. „soudy dbají, aby nedocházelo k porušování práv a právem chráněných zájmů osob“). Podle názoru soudu nelze připustit, aby při činnosti soudu, kterou je zajišťována ochrana osob, docházelo k porušování či využívání porušení jiných práv těchto osob.

Opačný, a to výstižnější názor zastává část odborné literatury (např. Knap – Švestka). Podle nich má-li být důkaz určitými prostředky proveden či nikoliv, nemůže být v řízení rozhodující, zda důkaz např. podobizna nebo záznam byly pořízeny v rozporu s právem, nýbrž zda jde o důkazní prostředky, které mohou v konkrétním případě sloužit ke skutečnému stavu věci a vést k výsledku, který by byl v souladu s požadavkem správného procesu.⁴⁶⁾ K tomuto pojetí se přiklonil Krajský soud v Ostravě v rozhodnutí 23 C 3/97. Konstatoval, že pořizování záznamů projevů osobní povahy za účelem jejich použití ve správním, soudním či jiném řízení porušuje právo na ochranu osobnosti. Dále podle něj „ustanovení procesních předpisů o tom, že za důkaz mohou v řízení sloužit všechny prostředky, jimiž lze zjistit stav věci, pouze umožňují provedení takových důkazů v řízení“. Podle soudu se jedná o zákonnou úřední licenci k *použití* projevů osobní povahy v důkazním řízení, která ale nezabývá pořizovatele záznamů odpovědností za jejich neoprávněné *pořízení*. Případ tedy nespadá pod ustanovení § 12 odst. 2 (tzv. úřední licence), neboť žádný zákon neopravňuje občany k tomu, aby si mohli opatřovat důkazy pro účely řízení zachycováním projevů jiných osob.

Podle mého názoru existují situace (Švestka⁴⁷⁾ uvádí např. důkaz o nevěře manžela v rozvodovém řízení), ve kterých se dá legálně získat důkazní prostředek jen značně obtížně a při dokazování tvrzených skutečností by se téměř vždy zasáhlo osobnostní právo druhé strany. Považuji proto za významné v těchto případech poměřovat důležitost obou střetávajících se

zájmů. Např. v uvedeném manželském příkladě nelze zapomínat na to, že manželovou nevěrou může být zasaženo také manželčino osobnostní právo (soukromí, důstojnost), a nikoli jen osobnostní právo manželovo (tím, že byl tajně vyfotografován u milenky). Zájmy manželů jsou v daném případě stejně významné a není důvod jeden upřednostňovat na úkor druhého.

K poměrování závažnosti střetávajících se zájmů lze uvést následující: pokud by důkazní prostředek ve formě zásahu do osobnostního práva nabyt takové intenzity, že by byl v poměru k zájmu uplatněnému v daném řízení, byla by legitimita použití tohoto důkazního prostředku výrazně oslabena. Naopak, jestliže by zájem uplatněný v řízení byl zvlášť významný, soud by měl v každém případě důkaz připustit (podle mého mínění např. pochybnosti vyvolává nepřipuštění neoprávněně pořízeného obrazového záznamu jako prostředku, který by dokazoval v rámci civilního řízení skutečnost natolik významnou, jako třeba kdo způsobil smrt jiné osoby a tím zasáhl její osobnostní právo na tělesnou integritu).

Pro účely trestního řízení soudí Repík⁴⁸⁾, že i v tomto řízení lze provést takový důkaz, který byl pořízen třetí osobou způsobem porušujícím právo na ochranu osobnosti. Trestní řád upravuje pouze postup orgánů činných v řízení a nezajímá se o to, jak důkaz získala osoba, u níž se nachází. Taková osoba je povinna důkaz vydat, její odpovědnost za porušení práva na ochranu osobnosti tím není dotčena. Trestní řád se podle Repíka nemůže jít tak daleko, aby se vzdával důkazů, které byly jejich držiteli (soukromými osobami) získány nedovoleným způsobem. Jednoznačná odpověď však není na otázku, zda soud může připustit i důkaz získaný nedovoleným zásahem do práva na ochranu osobnosti, kterého se dopustil orgán činný v trestním řízení. Tato problematika už však přesahuje téma této práce.

4.3 Omezení osobnostního práva bez ohledu na vůli dotčené osoby

4.3.1 Obecně

V ustanoveních § 12 odst. 2 a 3 občanský zákoník stanoví případy, kdy je všeobecné osobnostní právo fyzické osoby omezeno bez ohledu na její svolení. V těchto případech jde o tzv. zákonné licence. Veřejný zájem na společenském využití určitých hodnot tu převážil individuální zájem osoby na ochraně jejích osobnostních hodnot. Zákonné licence jsou celkem tři a dělí se do dvou skupin. První skupinu upravenou v odst. 2 tvoří licence pro úřední účely, druhou skupinu tvoří licence zakotvené v odst. 3: jednak vědecká a umělecká licence, jednak zpravodajská licence.

4.3.2 Licence pro úřední účely

Podle § 12 odst. 2 svolení není třeba, použijí-li se písemnosti osobní povahy, podobizny, obrazové snímky nebo obrazové a zvukové záznamy k účelům úředním na základě zákona. Tato tzv. úřední licence se vztahuje jen na výslovně vyjmenované hodnoty. Licence nahrazuje svolení osoby, jejíž projev je zachycen (u písemností a zvukových záznamů pak i svolení osoby, jíž se projev týká). Úřední licence se na rozdíl od licencí upravených v odst. 3 vztahuje i na písemnosti osobní povahy. Jmenované osobnostní hodnoty lze podle úřední licence použít jen pro úřední účely na základě zákona (např. pro dokazování v občanskoprávním řízení), nikoliv tedy k jakýmkoliv úředním účelům. Předpisem umožňujícím použití musí být zákon, nestačilo by tedy, kdyby se jednalo o předpis nižší právní síly.

Spornou by se mohla jevit otázka, zda licence podle § 12 odst. 2 se vztahuje pouze na užití vyjmenovaných hmotných substrátů (tzv. užší úřední licence), nebo zda licence zahrnuje i získání, pořízení nosičů (tzv. širší úřední licence). Gramatický výklad svědčí spíše o první variantě, pořízení zde není na rozdíl od výslovné úpravy v odst. 1 a 3 zmíněno. Knap⁴⁹⁾ se domnívá, že bude záležet na onom zvláštním zákonném předpise, který v konkrétním případě stanoví možnost úřední licence, zda je pro splnění daného úředního účelu hmotný substrát nutno nejprve i pořídit, předtím než se užije. Osobně si myslím, že vzhledem k jednoznačnému znění odst. 2 je pořízení zásadně vyloučeno, ovšem s výjimkou kde zvláštní zákon požaduje splnění určitého úředního účelu a to se z povahy věci nedá realizovat pouhým užitím, ale je nutno i substrát pořídit. Zde je však nutno zvláště silně dbát požadavku, aby ono pořízení nebylo ve výrazném nepoměru k intenzitě zásahu do osobnostních práv (zejména i z toho důvodu, že možnost pořízení nebude vždy ve zvláštním předpise výslovně obsažena, ale dojde se k ní účelovým výkladem).

Podobně jako výše Knap taktéž Švestka⁵⁰⁾ soudí, že obsah, popř. účel ustanovení zvláštního zákona bude rozhodující pro posouzení, zda se tato licence v konkrétním případě vztahuje jen na použití snímků, záznamů atd. již pořízených (zhotovených) nebo zda se i vztahuje na pořízení snímků, záznamů apod. U písemností se bude vždy jednat jen o použití, protože pořízení někým jiným než pisatelem, o jehož osobní písemnost se jedná, je pojmově vyloučeno.

Oprávněnost použití na základě úřední licence předpokládá, že obsah daného hmotného substrátu má úzký vztah k předmětu úředního řízení, tj. že se úředního řízení bezprostředně týká. O neoprávněné použití by se také jednalo, kdyby došlo k použití

v mnohem větší míře, než bylo nutné k dosažení úředního účelu (např. kdyby v rámci trestního řízení nařízený odposlech podle § 88 trestního řádu pokračoval i po skončení trestního stíhání). I pro úřední licenci platí pravidlo zakotvené v odst. 3, které se vztahuje na všechny licence podle § 12 – ani použití substrátů pro úřední účely na základě zákona nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy fyzické osoby a použití se musí dít přiměřeným způsobem. K uvedenému zbývá podotknout, že je také nutno (vzhledem k výjimečnosti ustanovení § 12 odst. 2 jako ustanovení omezujícího práva jedince na úkor veřejného zájmu) úřední licenci vykládat restriktivně a vyloučit použití analogie.

4.3.3 Licence vědecká a umělecká, licence zpravodajská

Podle § 12 odst. 3 podobizny, obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy se mohou bez svolení fyzické osoby pořídit nebo použít přiměřeným způsobem též pro vědecké a umělecké účely a pro tiskové, filmové, rozhlasové a televizní zpravodajství. Ani takové použití však nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy fyzické osoby. Ve výčtu pro tuto skupinu licencí již nefigurují písemnosti osobní povahy – je to mu tak z důvodu jejich velmi intimní povahy.

Licence se opírají přímo o ustanovení odst. 3 a k jejich aplikaci není tudíž třeba zvláštního zákona. Jejich výklad musí být zužující podobně jako u licence úřední. Účelem vědecké a umělecké licence je zajištění rozvoje vědecké a umělecké tvorby. Jako příklad poslouží zachycení a použití zvukových záznamů mluvy lidí v určitém regionu ve vědecké práci o jazykových dialektech. Původní znění občanského zákoníku hovořilo pouze o použití substrátů a jen u zpravodajské licence se interpretací dovozovalo i oprávnění k jejich pořízení; dnešní znění odst. 3 již výslovně opravňuje k pořízení i u vědecké a umělecké licence.

Účelem reportážní neboli zpravodajské licence je zabezpečit prostor pro informování veřejnosti o skutečnostech oprávněného a aktuálního veřejného zájmu a jejich kritické hodnocení.⁵¹⁾ Právě tato licence je nejvíce využívána; umožňuje médiím vůbec fungovat a denně informovat společnost o aktuálních otázkách. Zpravodajství by bez této licence nemohlo v mnoha případech dost dobře plnit svou úlohu – v každém jednotlivém případě by se muselo získávat svolení dotyčné fyzické osoby, což by vedlo ke zpomalení informování veřejnosti a v mnoha případech by osoba i svůj souhlas odepřela. Zvláště důležitou je licence pro televizi a rozhlas, tedy sdělovací prostředky založené především na zvukových a obrazových záznamech. Licence se týká jen čtyřech vyjmenovaných zpravodajství, proto

např. na fotografickou reportáž, pokud není prováděna např. v rámci tiskového zpravodajství, se licence nevztahuje.

Literatura⁵²⁾ zdůrazňuje, že o zpravodajství ve smyslu odst. 3 a tedy o možnost využití zpravodajskou licenci se jedná pouze tehdy, jestliže jde o „zprostředkování, ať již formou informace či kritiky, aktuálních událostí veřejného zájmu, které se staly ve vlastním státě či v zahraničí, přičemž na zprostředkování této informační (zpravodajské) hodnoty má společnost oprávněný zájem“. Z uvedeného je patrné, že událostí veřejného zájmu zahrnutou do zpravodajské licence není událost čistě soukromého charakteru, byť by se týkala osoby veřejného života. Aby takováto událost spadala pod zpravodajskou licenci, muselo by jít o takovou skutečnost, která by sice u jiných osob měla soukromý charakter, avšak v daném případě by tu byla přímá souvislost události s působením (hodnocením činnosti) osoby jakožto osoby veřejného života.⁵³⁾ K těmto podmínkám přistupuje ještě požadavek důvodného oprávněného zájmu společnosti na zprostředkování konkrétních informací.

Pojmovým znakem zpravodajství je i aktuálnost událostí, o nichž zpravodajství informuje. K tomu se váže zejména problematika tzv. ilustrativních fotografií. Jde o situace, kdy fotografie pořízená v souvislosti s aktuální událostí v rámci zpravodajské licence je použita i později bez věcné a časové souvislosti s onou událostí – např. snímek hokejistů z určitého utkání je později otištěn jako ilustrativní snímek u článku o výstavbě nového kluziště. Takovéto použití již pod zpravodajskou licenci nespadá a jedná se o neoprávněný zásah. Intenzita zmíněného zásahu je o to větší, pokud je fotografie ke všemu použita bez jakéhokoliv komentáře v souvislostech, které způsobují navíc i porušení dalších osobnostních hodnot, např. cti. V roce 1993 otiskl týdeník Reflex bez souhlasu jistého soudce jeho fotografii osobní povahy, která s jeho činností soudce neměla žádnou souvislost. K uveřejnění fotografie navíc došlo v takové grafické úpravě, že čtenář musel získat dojem, že soudcova fotografie patří k nadpisu „Nejlepší lék na vraždu je oxasepan“ a textu „Opilý násilník brutálně umlátí svou milenkou“. Soudy správně dovodily, že použití snímku bylo v rozporu s oprávněnými zájmy dotčené osoby (zejména vzhledem ke způsobu uveřejnění). Ústavní soud (IV. ÚS 154/97) konstatoval, že „forma použití, jeho rozsah i způsob, musí vždy odpovídat účelu, a dále že při tomto každém použití musí být vždy šetřena lidská důstojnost, neboť jinak jde o neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby“.

Zpravodajská licence se vztahuje i na zpravodajství bulvárních médií. U nich je však potřeba zvlášť důkladně zkoumat dodržení podmínek vyslovených v odst. 3, a to že pořízení nebo použití podobizen, snímků a záznamů se může dít pouze přiměřeným způsobem (tj. musí být odpovídajícím prostředkem k dosažení sledovaného legitimního účelu) a že takové použití

nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy fyzické osoby (o takový rozpor by šlo např. v případě uveřejnění fotografie v rámci zpravodajství o určité události, přičemž dotčená osoba by byla zachycena se směšnou grimasou, kterou nedopatřením udělala). Jak už bylo řečeno výše u ochrany soukromí, přiměřenost použití a oprávněnost zájmů fyzické osoby se musí v konkrétním případě poměřovat s oprávněným zájmem veřejnosti na informace; podle informační hodnoty dané skutečnosti pro veřejnost se odvíjí i rozsah oprávněných zájmů fyzické osoby.

Použití hmotných substrátů u licence podle § 12 od. 3 je tedy, jak vyplývá z výše řečeného, omezeno podmínkami. Prvou podmínkou je, že se pořízení nebo použití hmotného substrátu děje pro účely vědecké a umělecké či pro tiskové, filmové, rozhlasové a televizní zpravodajství (sem se proto nedá zařadit např. internetové zpravodajství nebo samotná fotografická reportáž). Dalším podmínkou je, že pořízení a použití se může dít jen přiměřeným způsobem. Tak je tomu tehdy, jestliže pořízení a užití je způsobem a rozsahem odůvodněno potřebou k účelu, pro který je stanovena licence. Třetí podmínka je negativní – použití nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy fyzické osoby.

Ke všem druhům licencí je třeba učinit dvě drobné poznámky. Za prvé, použití podobizen, snímků apod. na základě licencí by mělo nastoupit až tehdy, jestliže nebyl získán souhlas dotčené osoby, licence by se tedy měla uplatnit až subsidiárně. Svolení osoby nelze získat buď pro její odpor, nebo protože by získáním svolení byl zmařen zákonný účel (např. osoba by se tak dozvěděla, že bude odposlouchávána podle trestního řádu). Za druhé, žádná licence nezahrnuje pořízení či použití substrátů k reklamním nebo obchodním účelům.

5. Občanskoprávní sankce za porušení osobnostního práva

5.1 Obecné předpoklady pro uplatnění sankcí

V hlavě druhé oddílu prvním občanského zákoníku v ustanoveních o ochraně osobnosti jsou pod § 13 upraveny i občanskoprávní sankce za nemajetkovou újmu vzniklou neoprávněným zásahem do osobnosti fyzické osoby; úprava ochrany osobnosti v občanském zákoníku tak získává komplexní charakter. Sankce upravené v § 13 mají zvláštní povahu – reagují totiž na neoprávněný zásah, jehož následkem je nemajetková (imateriální) újma. Pokud by zásah způsobil vedle nemajetkové újmy i majetkovou (materiální) újmu, vzniká vedle zvláštních sankcí za nemajetkovou újmu i sankce za škodu, neboť podle § 16 kdo neoprávněným zásahem do práva na ochranu osobnosti způsobí škodu, odpovídá za ni podle

ustanovení občanského zákoníku o odpovědnosti za škodu. Tato odpovědnost za škodu je na rozdíl od odpovědnosti podle § 13 založena na principu předpokládaného zavinění.

K charakteru zvláštních sankcí zakotvených v § 13 se sluší dodat, že na rozdíl od kupř. trestněprávní ochrany osobnosti (založené na principu zavinění), jejíž sankce směřují k pachateli a k jeho potrestání, občanskoprávní ochrana osobnosti (uplatňující se bez ohledu na zavinění) a její sankce míří především k neoprávněným zásahem dotčené fyzické osobě a k nápravě následků, které neoprávněný zásah způsobil v osobnostní sféře této postižené osoby.

Prostředky nápravy podle § 13 se uplatní jen za určitých podmínek. Prvním předpokladem je existence zásahu (zásah může mít formu aktivního i pasivního chování), a to takového zásahu, který je objektivně způsobilý porušit nebo ohrozit osobnost fyzické osoby a přivodit jí tak nemajetkovou újmu. Tato podmínka způsobilosti zásahu existuje z důvodu zájmů ostatních osob ve společnosti; nebylo by únosné poskytovat ochranu proti každému, třeba i nevýznamnému a bagatelnímu zásahu do osobnosti. Vzhledem k jednotnému pojetí práva na ochranu osobnosti je zásahem způsobilým narušit nebo ohrozit osobnost fyzické osoby jen takový zásah, který naruší nebo ohrozí osobnost jako celek v její fyzické a morální jednotě, nikoliv tedy jen jednotlivé hodnoty osobnosti bez vztahu k osobnosti jako celku. Postačí přitom, že zásah způsobil nemajetkovou újmu pouze ohrožením osobnosti, nepožaduje se porušení osobnosti. Takový závěr plyne z interpretace § 11 a 13 a potvrzuje ho i soudní praxe.

Dále je samozřejmé, že způsobilost zásahu vyvolat nemajetkovou újmu musí být posuzována podle objektivních kritérií a nikoliv podle subjektivního pocitu dotčené osoby. Důkazní břemeno ohledně této způsobilosti nese zásahem dotčená fyzická osoba. Pro rozhodnutí o uplatnění sankcí podle § 13 je rozhodující právě ona objektivní způsobilost, úmysl osoby provádějící zásah je zcela nerozhodný, její odpovědnost vzniká bez ohledu na zavinění. Vznik nemajetkové újmy je závislý na tom, která konkrétní hodnota osobnosti je zasažena (odlišně vzniká nemajetková újma např. u projevů osobní povahy a na druhé straně u cti); v tomto odkazují na výklady o jednotlivých hodnotách osobnosti.

Samotná způsobilost zásahu ohrozit nebo porušit osobnost dané osoby ještě ke vzniku sankcí nepostačuje – přistoupit musí podmínka neoprávněnosti, protiprávnosti zásahu. Neoprávněným se stává zásah, jestliže je v rozporu s právním řádem. O neoprávněný zásah se nejedná, pokud dotčená osoba sama k zásahu svolila. Takový zásah však zůstává oprávněným pouze tehdy, jestliže byl proveden přiměřeným způsobem a současně není v rozporu s oprávněnými zájmy dotčené osoby; pokud tyto podmínky nejsou splněny, zásah lze i přes

svolení dotčené osoby hodnotit jako neoprávněný. Tyto podmínky přiměřenosti a ohledu na zájmy dotčené osoby se použijí i u dalších zásahů, které z různých důvodů nemají znak neoprávněnosti. Sem patří jednak zásahy, které dovoluje zákon (např. tzv. zákonné licence, prohlídka osob podle trestního řádu atd.), jednak zásahy uskutečněné v rámci výkonu jiného oprávnění nebo povinnosti stanovených zákonem (např. svépomoc, nutná obrana, svědecká povinnost, petiční právo atd.). O mezích oprávněnosti zásahů v různých situacích je pojednáno výše v pasážích o jednotlivých hodnotách osobnosti.

Třetí podmínkou uplatnění sankcí podle § 13 je příčinná souvislost mezi neoprávněným zásahem způsobilým vyvolat nemajetkovou újmu a vznikem nemajetkové újmy. Osoba odpovídá za vznik újmy pouze tehdy, jestliže újma vznikla právě v důsledku neoprávněného zásahu provedeného touto osobou. Povinnost prokázat existenci příčinné souvislosti má zásahem dotčená fyzická osoba.

Jak už vyplynulo z předchozího výkladu, ke vzniku sankcí podle § 13 se nevyžaduje zavinění původce neoprávněného zásahu. Sankce jsou tedy založeny na čistě objektivním principu, případný úmysl či nedbalost původce zásahu nehraje žádnou roli. Toto pojetí vychází ze smyslu úpravy ochrany osobnosti v občanském zákoníku – smyslem ustanovení není v první řadě potrestat původce zásahu, ale poskytnout účinnou ochranu dotčené osobě. Z hlediska dotčené osoby je bezvýznamné, zda k zásahu došlo zaviněně nebo nezaviněně, v dobré nebo špatné víře; důsledky zásahu působí ve sféře dotčené osoby stejně. Proto je osobu potřeba chránit před všemi zásahy způsobilými ohrozit či porušit její osobnost bez ohledu na osobu původce (tj. zda jde o osobu fyzickou či právnickou, nezletilou, zbavenou způsobilosti k právním úkonům apod.) a jeho vztah k neoprávněnému zásahu. Je proto právně irelevantním, že původce si nebyl vědom neoprávněnosti svého zásahu.

5.2 Subjekty odpovědnosti

Zatímco subjektem práva na ochranu osobnosti může být pouze fyzická osoba, původci neoprávněných zásahů a tím i nositeli sankcí podle § 13 mohou být jak osoby fyzické, tak právnické. Jestliže je původcem zásahu fyzická osoba (totéž pochopitelně platí i pro osobu právnickou), nezáleží na jejím zavinění. Z toho plyne, že subjektem odpovědnosti mohou být i nezletilci nebo osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům, jelikož úprava objektivní odpovědnosti nevyžaduje žádné subjektivní předpoklady jedince (způsobilost k právním úkonům). Je však samozřejmé, že tyto osoby budou v případném řízení zastoupeny svými zákonnými zástupci.

V praxi může nastat případ, kdy více osob způsobí neoprávněný zásah nebo naopak kdy dojde jedním zásahem k porušení osobnostních práv více fyzických osob. V prvním jmenovaném případě bude každá osoba odpovídat zvlášť, stejně jako kdyby zásah způsobila sama. Osoby tedy nebudou odpovídat solidárně (společně a nerozdílně). V druhém případě se může kterákoliv z dotčených osob, a to sama (bez ohledu na ostatní dotčené osoby) nebo i ve spojení s ostatními, domáhat nápravy podle § 13. I Nejvyšší soud konstatoval, že „neoprávněným zásahem do práva na ochranu osobnosti může být porušeno právo na ochranu osobnosti více fyzických osob a potom všechny současně, nebo kterákoli z nich (nezávisle na sobě), mají právo se obrátit se svými návrhy na soud“.

U právnické osoby jako původce zásahu bude posouzení odpovědného subjektu složitější v tom, že činnost právnické osoby je téměř vždy vykonávána lidskými zdroji, tj. fyzickými osobami. Nabízí se proto otázka, zda odpovědnou za případný zásah bude sama právnická osoba nebo jen její zaměstnanci jako fyzické osoby. Všeobecně se uznává, že pokud zásah způsobila fyzická osoba při plnění úkolů právnické osoby jako svého zaměstnavatele (příp. jiné fyzické osoby jako zaměstnavatele), zásah se považuje za způsobený právnickou osobou, která je také jediným odpovědným subjektem. V tomto duchu se vyjádřil i Nejvyšší soud (30 Cdo 73/2003): „Jestliže byl neoprávněný zásah do osobnosti způsoben někým, kdo byl použit právnickou či fyzickou osobou k realizaci činnosti této právnické či fyzické osoby, postihují občanskoprávní sankce samotnou právnickou či fyzickou osobu.“ Případná odpovědnost zaměstnance vůči právnické osobě je už pak jen věcí jejich interního vztahu a nijak se neprojevuje navenek vůči dotčené osobě. Dotčená osoba se nemůže domáhat ochrany podle § 13 přímo na zaměstnanci.

Z tohoto pravidla ale existují dvě výjimky. Předně jde o situaci, kdy zaměstnanec svým jednáním, které způsobilo zásah do osobnostních práv, překročil meze činnosti dané právnické osoby (tzv. exces). Tím se dopustil jednání, které už nebylo právnickou osobou zamýšleno, a proto se jeví spravedlivým, aby se sankce uplatnila jen proti tomuto zaměstnanci.

Druhá výjimka počítá se souběžnou odpovědností jak právnické osoby, tak fyzické osoby jako jejího zaměstnance. Půjde o případy, kdy se zásahu dopustila fyzická osoba prostřednictvím právnické osoby, přičemž fyzická osoba není zaměstnancem oné právnické osoby (např. když autor článku v novinách není zaměstnancem vydavatele novin). Původcem zásahu je sice fyzická osoba, ale na druhou stranu i právnická osoba je odpovědná za svou činnost (např. vydavatel je odpovědný za obsah své tiskoviny), proto má poškozený subjekt možnost domáhat se ochrany buď na fyzické osobě (pisateli článku) nebo na právnické osobě

(vydavatelé) anebo i na obou současně, výběr je jen na jeho volbě. Důležitost rozlišování odpovědného subjektu se projevuje v žalobě – pokud žalobce označí v žalobě jako pasivně legitimovaného např. zaměstnance, ačkoliv odpovědnost nese jeho zaměstnavatel, soud žalobu zamítne.

5.3 Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti

5.3.1 Obecné prostředky

Osobnost fyzické osoby lze v rámci občanského práva chránit rozmanitými prostředky. Mimo speciálních prostředků upravených v § 13 a sloužících přímo ochraně osobnosti přichází v úvahu také použití obecných občanskoprávních prostředků. To připouští i znění § 13 odst. 1, které prostředky ochrany osobnosti uvádí pouze příkladmo a tím uznává i použití jiných než v tomto ustanovení jmenovaných prostředků. K těmto obecným prostředkům patří např. svépomoc podle § 6 občanského zákoníku, ochrana poskytnutá orgánem státní správy podle § 5 občanského zákoníku, mimosoudní dohoda mezi původcem zásahu a dotčenou osobou (někdy preventivně působí již sama existence právní úpravy ochrany osobnosti, v těchto případech se pak otvírá cesta pro smíření a mimosoudní vyrovnání) a dále řada prostředků v rámci soudního řízení – předběžné opatření, žaloba na náhradu škody, na vydání bezdůvodného obohacení či jiné žaloby atd.

5.3.2 Speciální prostředky

5.3.2.1 Prostředky podle § 13 odst. 1 občanského zákoníku

Co se týká speciálních prostředků občanskoprávní ochrany osobnosti, tak podle § 13 odst. 1 má fyzická osoba právo se zejména domáhat, aby bylo upuštěno od neoprávněných zásahů do práva na ochranu její osobnosti, aby byly odstraněny následky těchto zásahů a aby jí bylo dáno přiměřené zadostiučinění. Jak už bylo řečeno, uvedené prostředky jsou v ustanovení jmenovány pouze demonstrativně a není vyloučeno použití dalších prostředků. Jak podotýká Švestka⁵⁴⁾, vždy však musí jít o prostředky na ochranu osobnosti ve smyslu § 13, neboť v opačném případě by nebyl věcně příslušný k rozhodování krajský soud.

Praktický význam může mít např. žaloba domáhající se, aby byla soudem konstatována pouhá nepravdivost výroku a tím i neoprávněnost zásahu do práva na ochranu osobnosti, nebo žaloba domáhající se určení, že bylo určitým způsobem neoprávněně zasaženo do osobnostního práva.⁵⁵⁾ Ani v jednom z těchto případů však nejde o žalobu na určení podle § 80 písm. c) občanského soudního řádu, takže žalobce nemusí prokazovat

existenci naléhavého právního zájmu na určení.⁵⁶⁾ Obdobné příklady uvádí i judikatura – např. podle rozhodnutí Cdon 18/95 lze ochranu uplatnit také „např. žalobami o určení nepravdivosti zásahů tohoto druhu (zejména výroků slovních i písemných) nebo určení, že původce zásahu neoprávněně zasáhl do práva žalobce na ochranu osobnosti“.

V ustanovení § 13 odst. 1 jmenované prostředky ochrany představují nejúčinnější a nejtypičtější prostředky ochrany (soudní ochrany); jedná se o trojici prostředků, která je obvyklá i ve vyspělých demokratických státech. Dané prostředky lze využít samostatně, nebo je možné je podle konkrétních potřeb uplatnit i souběžně. Vzhledem k tomu, že řízení o ochranu osobnosti je řízením na návrh, je nutné, aby žalobce v podaném návrhu vždy konkrétně uvedl, čeho se domáhá (uplatnění jakého prostředku navrhuje).

V prvé řadě má fyzická osoba právo domáhat se, aby bylo upuštěno od neoprávněných zásahů do práva na ochranu její osobnosti. Tato zdržovací (negatorní) žaloba se ovšem uplatní pouze v případech, ve kterých je to pojmově možné. Upustit od neoprávněných zásahů lze totiž logicky jen tam, kde zásah stále trvá nebo pokračuje, případně kde hrozí reálné nebezpečí jeho opakování (např. když původce útoku vyhrožuje jeho opakováním). Pokud měl zásah formu jednorázového a již dokonaného útoku, u kterého nehrozí bezprostřední nebezpečí jeho opakování, nelze se úspěšně domáhat upuštění od neoprávněných zásahů.

Funkce tohoto prostředku je především preventivní a její účel spočívá v zabránění tomu, aby neoprávněný zásah dále trval nebo se opakoval a tím se zvětšovala újma způsobovaná dotčené osobě. Případný výrok soudu o tom, že žalovaný je povinen zdržet se neoprávněných zásahů, musí být přesně individualizován tak, aby bylo zřejmé, jakého konkrétního zásahu vůči jaké dotčené osobě se musí žalovaný zdržet; v opačném případě by tento prostředek ztrácel svůj význam. Výrok soudu nabývá vykonatelnosti již právní mocí rozhodnutí, soud tedy neukládá žádnou lhůtu k plnění. Na významnou skutečnost související s rozhodnutím o této žalobě upozorňuje literatura⁵⁷⁾: dotčená osoba může na základě tohoto rozhodnutí (ukládajícího povinnost zdržet se konkrétního neoprávněného zásahu) vést výkon rozhodnutí proti všem dalším takovým zásahům již na základě tohoto pravomocného rozsudku soudu.

Zatímco u nuceného upuštění od neoprávněných zásahů spočívala povinnost původce zásahu v pasivním jednání (nekonání), u druhého prostředku podle § 13 se naopak vyžaduje aktivní jednání původce směřující k odstranění následků zásahů. Dotčená osoba se totiž může podle § 13 odst. 1 dále domáhat, aby byly odstraněny následky neoprávněných zásahů. Zatímco první prostředek měl především preventivní povahu, tento má povahu restituční,

odstraňovací. Cílem druhého prostředku je obnovení stavu, který existoval před neoprávněným zásahem. I tento prostředek se uplatní pouze za předpokladu, že následky zásahu ještě trvají (byť už třeba zásah skončil) a že následky se dají reálně odstranit. Tak tomu bude např. v případě reklamy znázorňující jistou osobu bez jejího souhlasu – následek v podobě nemajetkové újmy oné osoby trvá a je možno ho reálně odstranit, např. stažením reklamy z oběhu či vysílání.

Podle Švestky⁵⁸⁾ (podobně i Stanovisko 33/67) lze obecně konstatovat, že způsob odstranění následků má odpovídat obsahu, formě i rozsahu neoprávněného zásahu s cílem obnovit stav před neoprávněným zásahem. U např. neoprávněně pořízeného obrazového záznamu bude proto odpovídajícím způsobem odstranění následků zničení záznamu, u knihy porušující osobnostní právo to bude vyřazení knihy z prodeje apod. Pokud povinnost uloženou rozsudkem žalovaný nesplní dobrovolně, lze přistoupit k výkonu rozhodnutí. Jako účinný způsob výkonu rozhodnutí se pak jeví výkon prací podle § 350 občanského soudního řádu. Ustanovení umožňuje, aby zásahem dotčená osoba provedla sama výkon rozsudkem uložených úkonů směřujících k odstranění následků zásahu, a to do určité lhůty a na náklad původce zásahu. Podmínkou je, že tento náhradní výkon povolí dotčené osobě soud a že vůbec může dané úkony z povahy věci vykonat i jiná osoba než původce zásahu (žalovaný).

Podle § 13 odst. 1 má fyzická osoba dále právo domáhat se, aby jí bylo dáno přiměřené zadostiučinění. Tento prostředek má satisfakční povahu, nesměruje primárně k potrestání původce zásahu, nýbrž k odškodnění a zmírnění nemajetkové újmy vzniklé u dotčené fyzické osoby. Pojem zadostiučinění není v zákoně definován, podle literatury se jedná o určité plnění, které se přiznává dotčené osobě. Ze systematiky a znění § 13 vyplývá, že zadostiučinění podle odst. 1 se týká jakékoli satisfakce (ovšem „přiměřené“) s výjimkou peněžité, zatímco odst. 2 upravuje předpoklady poskytnutí satisfakce peněžité. Přednost má vždy satisfakce nepeněžitá (morální), teprve kdyby tato nebyla postačující, je možno přiznat též satisfakci peněžitou.

Za přiměřenou satisfakci se dá podle literatury⁵⁹⁾ považovat taková, která je způsobila s ohledem na okolnosti konkrétního případu odpovídajícím, postačujícím a zároveň účinným způsobem zmírnit nepříznivý následek neoprávněného zásahu. Jako příklady morálního zadostiučinění podle § 13 odst. 1 lze uvést především omluvu (ať již v tisku, na veřejnosti, osobním dopisem atd.), dále pak i odvolání určitého verbálního zásahu či již pouhé konstatování soudu, že došlo k porušení práva na ochranu osobnosti (pokud je tento způsob v konkrétním případě způsobilý být postačujícím prostředkem ke zmírnění újmy). Podle judikatury (23 C 3/97) však přiměřeným zadostiučiněním nemůže být omluva pronášená za

takových okolností, že teprve z ní se určitá část veřejnosti dozví o zásahu do osobnostních práv fyzické osoby, o němž by se jinak nedověděla, a jenž by tedy do té doby ani nemohl vážnost postižené osoby v očích dané části veřejnosti snížit.

Za formu morálního zadostiučinění se pokládá i symbolická peněžitá satisfakce, tj. např. ve výši jedné koruny. I toto zadostiučinění se považuje za zadostiučinění morální povahy, neboť takováto výše požadovaného peněžního obnosu očividně svědčí o žalobcově záměru dosáhnout morální satisfakce (žalovaný mu je povinen poskytnout onen obnos a tím se zvýrazňuje neoprávněnost zásahu; symbolická částka představuje určitý druh omluvy) a nikoliv peněžní náhrady nemajetkové újmy. Tato symbolická satisfakce má své místo zejména tam, kde by se např. omluva mívala účinkem.

V žalobě musí dotčená osoba uvést, které formy morálního zadostiučinění se domáhá. V opačném případě nelze jakékoliv zadostiučinění rozhodnutím uložit – soud nemůže suplovat vůli žalobce a ukládat žalovanému poskytnutí satisfakce, aniž to žalobce navrhl nebo nenavrhl-li konkrétní formu zadostiučinění. Soud posuzuje přiměřenost navrhaného zadostiučinění s přihlédnutím k okolnostem daného případu; přihlíží přitom nejenom k tomu, zda navrhaná forma je dostačující a účinná ve smyslu zmírnění újmy žalobce, ale též zda je adekvátní směrem k žalovanému (vzhledem k nízké intenzitě zásahu apod.).

Účinnost morálního zadostiučinění se výrazně snižuje délkou trvání soudního sporu. Např. podle Hajna⁶⁰⁾ „přichází-li stručná omluva až po soudním sporu, který trval řadu měsíců i let, spíše oživí nebo dokonce vyvolá nejasná podezření a potvrdí moudrost našich předků, že není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu“. Podle statistiky Ministerstva spravedlnosti uveřejněné Kadečkou⁶¹⁾ trvalo průměrné soudní řízení týkající se ochrany osobnosti v roce 1995 245 dní (celkem proběhlo 543 řízení ve věci ochrany osobnosti), v roce 1996 599 dní (celkem 509 řízení) a v roce 1997 742 dní (celkem 658 řízení). Kadečka přitom podnětně poznamenává, zda by se i stát neměl podílet na finanční satisfakci, když pomalou činností svých orgánů de facto zvyšuje intenzitu následků neoprávněných zásahů do práva na ochranu osobnosti. Ptá se, zda omluva zveřejněná v tisku dva a půl roku po otištění difamujícího článku má nějaký smysl.

5.3.2.2 Peněžitě zadostiučinění

Druhotnou formu zadostiučinění představuje peněžitě zadostiučinění. Podle § 13 odst. 2 totiž pokud by se nejevilo postačujícím zadostiučinění podle odst. 1 zejména proto, že byla ve značné míře snížena důstojnost fyzické osoby nebo její vážnost ve společnosti, má fyzická

osoba též právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích. Výslovnou možnost přiznání materiální satisfakce zakotvila do ustanovení § 13 novela z roku 1990; literatura však dovozovala tuto možnost i předtím. Potřeba existence tohoto prostředku se jeví neoddiskutovatelnou - zvláště v současné době charakteristické technickým rozvojem, širokou svobodou slova a podnikatelskou agresivitou. Vyskytují se totiž případy, kdy vzhledem k závažnosti zásahu jiné sankční prostředky nedokáží účinně mírnit vzniklou nemajetkovou újmu. Nelze zapomínat na to, že nemajetková újma může být leckdy pocíťována dotčenou osobou tíživěji než újma majetková (nemohu dále souhlasit s názorem „preferujícím“ zásah do tělesné integrity před ostatní nemajetkovou újmu, a to že by bylo poměrně absurdní povýšit nemajetkovou újmu nad bolesti a ztížení společenského uplatnění, které se dotýkají lidské bytosti víc než cokoli jiné.⁶²⁾).

Nadto jestliže se náhrada škody v penězích poskytuje v případech neoprávněných zásahů do osobnostního práva tam, kde vznikla zároveň i majetková újma – škoda, jeví se vyváženým poskytovat tuto materiální náhradu i tam, kde došlo ke způsobení závažné nemajetkové újmy, která se majetkové újmě svými důsledky vyrovná. Literatura⁶³⁾ v této souvislosti přiléhavě poznamenává, že „není-li shledán žádný důvod chránit nemajetkové zájmy fyzické osoby méně účinněji než její majetkové zájmy, není ani na místě zužovat výčet občanskoprávních prostředků způsobilých k ochraně integrity osobnosti fyzické osoby a tím i k ochraně jejího duchovního rozměru“.

Peněžní zadostiučinění plní dvě stěžejní funkce. Za první funkci satisfakční, neboť přiznaná peněžní částka umožňuje dotčené osobě pořídit si „náhradní požitky a příjemnosti“⁶⁴⁾ a tak si kompenzovat a mírnit nemajetkovou újmu způsobenou neoprávněným zásahem. Záleží pak jen na samotné dotčené osobě a jejím rozhodnutí, jak použije přiznanou částku a v souladu se svými nejvlastnějšími zájmy tak vyváží vzniklou nemajetkovou újmu. Hajn⁶⁵⁾ uvádí, že v zahraniční soudní praxi se přiměřené zadostiučinění v peněžité podobě považuje též za odměnu žalobci, který se nebál podstoupit riziko soudního sporu a přispěl tak k uplatnění prevenční funkce práva a čistotě veřejného života.

Za druhé pak plní funkci preventivní (příp. sankční – potrestání rušitele), protože sama existence možnosti uložit rušiteli povinnost k peněžité satisfakci mnohdy představuje dostatečně odstrašující faktor. V tomto směru je potřeba, aby výši peněžního zadostiučinění soud stanovoval s ohledem na konkrétní případ v dostatečné výši. Na druhou stranu nelze přehlížet, že prvotním účelem je zmírnění nemajetkové újmy u dotčené osoby a nikoli potrestání původce zásahu co nejvyšším finančním postihem; funkce preventivní (či spíše

preventivně-represivní nebo sankční) by neměla předcházet funkci satisfakční, naopak by se měly doplňovat a soud by měl usilovat o jejich optimalizaci.

Zadostiučinění v penězích jako subsidiární prostředek (nastupující až po morálním zadostiučinění) se uplatní pouze při splnění určitých předpokladů. Základním z nich je, že morální zadostiučinění podle § 13 odst. 1 by bylo v daném případě nepostačujícím a neplnilo by tak svoji satisfakční funkci. Tato nedostatečnost musí být vždy spolehlivě zjištěna – to uznává i judikatura (5 Co 18/93): „Při rozhodování o náhradě nemajetkové újmy (§ 13 odst. 2) musí mít soud prokázáno, že jsou tu okolnosti dokládající, že v konkrétním případě nestačí zadostiučinění podle § 13 odst. 1, a to zejména z hlediska intenzity, trvání a rozsahu nepříznivých následků vzniklých žalobci vzhledem na postavení žalobce v rodině a společnosti.“ Jestliže by morální satisfakce účinně napravila vzniklou nemajetkovou újmu, nelze ji hodnotit jako nepostačující a není tedy prostor pro přiznání finanční satisfakce. Soud musí vždy zdůvodnit na konkrétních skutečnostech, proč se morální zadostiučinění jeví jako nepostačující a proč přičkl žalobci náhradu nemajetkové újmy v penězích. Podle názoru Ústavního soudu (IV. ÚS 581/99) „pokud je primární způsob zadostiučinění v době rozhodování soudu již natolik oslaben, že svým způsobem pozbývá své funkce, je povinností soudu tím pečlivěji zvažovat přiznání zadostiučinění finanční“.

Ustanovení § 13 odst. 2 uvádí příkladmo, kdy zejména není postačujícím morální zadostiučinění. Podle něj je tomu tak zejména tehdy, kdy je ve značné míře snížena důstojnost fyzické osoby nebo její vážnost ve společnosti. Ze znění odst. 2 (slovo „zejména“) však vyplývá, že ve značné míře snížená důstojnost nebo vážnost nejsou jedinými případy, kdy se morální zadostiučinění jeví nedostatečným. Tento názor zastává i judikatura, viz. např. rozhodnutí 23 C 52/96, podle kterého „snížení důstojnosti fyzické osoby nebo její vážnosti ve společnosti ve značné míře není jediným případem, kdy postižené osobě vznikne právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích podle § 13 odst. 2. Podmínky pro vznik tohoto práva jsou splněny ve všech případech neoprávněných zásahů do osobnostních práv, kdy se nejeví postačujícím zadostiučinění podle § 13 odst. 1.“

Proto pokud i v jiných případech se bude jevit morální satisfakce nedostatečnou, lze přiznat satisfakci materiální. Posouzení toho, zda se morální zadostiučinění nejeví postačujícím, bude vždy na volné úvaze soudu; vodítkem při této úvaze pak budou kritéria stanovená příkladmo v § 13 odst. 2 (snížení důstojnosti nebo vážnosti ve značné míře). Aby však bylo možno přiznat peněžité zadostiučinění, musí vždy jít podle Švestky⁶⁶⁾ o takovou nemajetkovou újmu, kterou osoba vzhledem k intenzitě, k rozsahu, k trvání, zejména k široce veřejnému ohlasu nepříznivého následku spočívajícího ve snížení její lidské důstojnosti či

vážnosti (případně porušení jiných osobnostních hodnot) ve společnosti (v rodině, v bydlišti, na pracovišti, v podnikání, v politickém či jiném veřejném životě atd.) pociťuje – objektivně posuzováno – jako závažnou. Takto vymezená závažná újma bude způsobována především hromadnými informačními prostředky (vzhledem k jejich veřejnému dosahu) – např. intenzita difamujícího údaje šířeného celostátní televizní stanicí v nejsledovanějším čase bude mít téměř vždy za následek vznik závažné nemajetkové újmy.

Posouzení, zda v daném případě není morální zadostiučinění postačující a jeví se potřebným přiznat peněžitou satisfakci, bude vždy na volné úvaze soudu. Soud by však měl mít vždy prokázáno, že jsou tu okolnosti, které nasvědčují, že morální zadostiučinění není dostatečným. Pro poskytnutí finanční satisfakce pak nepostačuje pouhá možnost nebo způsobnost snížení důstojnosti nebo vážnosti (příp. porušení jiných hodnot) ve značné míře, nýbrž je nutné, aby k snížení důstojnosti nebo vážnosti ve značné míře skutečně došlo.

Rozhodující nejsou subjektivní pocity dotčené osoby (tj. že osoba sama pociťuje snížení své důstojnosti ve značné míře), ale objektivní hledisko, tj. posouzení, zda by se takto cítila každá osoba v postavení oné konkrétní dotčené osoby. Pro soud to znamená povinnost při úvaze nahlížet na každou osobu jinak, neboť porušení osobnostních hodnot ve značné míře bude rozdílné u různých osob v závislosti na jejich postavení, věku apod. Vždy však jde o to přihlídnout k postavení konkrétní dotčené osoby a posoudit, zda by byla zásahem dotčena ve značné míře každá jiná osoba v jejím postavení a situaci. K takovému pojetí se přiklání i konstantní judikatura (výjimku představuje rozhodnutí Nejvyššího soudu 30 Cdo 2005/2003, které bere jako základ posouzení újmy subjektivní pocity dotčené osoby, konkrétně zda osoba újmu „pociťuje a prožívá“ jako závažnou).

Prostředky ochrany podle § 13 lze využít samostatně nebo je lze i kumulovat (viz. i slovo „též“ v § 13 odst. 2). Přiznání peněžité satisfakce proto ještě nemusí vždy konzumovat ostatní nároky dotčené osoby.⁶⁷⁾ Naopak v řadě případů jen kumulace peněžitého zadostiučinění s jinými prostředky (např. s morálním zadostiučiněním, s odstraněním závadného stavu apod.) může účinně zmírnit nemajetkovou újmu. Např. peněžítá satisfakce přiznaná v případě zásahu formou difamujícího výroku sice vyváží vzniklou nemajetkovou újmu, ale plného zadostiučinění se dostane postižené osobě až omluvou, kterou původce zásahu na veřejnosti uvede na pravou míru onen difamující výrok. Osobně se totiž domnívám, že morální a peněžité zadostiučinění plní trochu rozdílnou satisfakční funkci. Zatímco morální zadostiučinění přece jen směřuje i navenek a snižuje nemajetkovou újmu i tím, že očišťuje dotčenou osobu v očích veřejnosti (omluva, veřejný rozsudek apod.), peněžité zadostiučinění

směřuje převážně k samotné dotčené osobě, k možnosti kompenzovat si újmu náhradními prožitky.

Na zajímavý aspekt týkající se peněžitého zadostiučinění poukazuje Hajn⁶⁸⁾. Podle něj u dotčených osob veřejného zájmu je vzhledem k ochraně nejen osobního, ale i veřejného zájmu vhodné požadovat vyšší peněžní satisfakci. Tento požadavek však může vyvolat negativní reakce veřejnosti. V praxi proto často osoba veřejného zájmu předem veřejnosti sdělí, že případné jí přiznané zadostiučinění předá na humanitární účely. Tím zvýrazní sankční funkci peněžního zadostiučinění oproti funkci satisfakční. Zmíněný postup má však i své negativní stránky – může jít o ovlivňování soudu, snižování daňového základu či politické účelové gesto.

Hajn proto navrhuje postup, jak tomuto předejít. Podle něj by bylo vhodné, kdyby žalovaný poskytl peněžité zadostiučinění nikoli žalobci, ale přímo humanitární společnosti. Domnívá se, že takováto úprava by navíc stimulovala mimosoudním dohodám. Podle Hajna pak lze výše zmíněný postup uplatnit i za stávající právní úpravy; žalobce by totiž ve své žádosti, aby žalovaný poskytl finanční obnos přímo humanitární organizaci, mohl spatřovat přiměřené zadostiučinění podle § 13 odst. 1, tedy satisfakci nehmotné povahy. Jelikož ustanovení § 13 odst. 1 neklade na zadostiučinění žádné zvláštní požadavky, bude záležet především na mínění žalobce, v čem on sám přiměřené zadostiučinění spatřuje.

S tímto pojetím část literatury⁶⁹⁾ nesouhlasí. Podle ní má-li zadostiučinění v penězích plnit svou funkci, může se tak dít jen ve vztahu k té fyzické osobě, která byla neoprávněným zásahem dotčena. Osobně se také domnívám, že peněžité zadostiučinění nemůže být využíváno jako prostředek pro morální zadostiučinění. Obě zadostiučinění mají v zákoně vymezené své místo; peněžité zadostiučinění představuje prostředek proti závažnějším zásahům, k jejichž zmírnění morální zadostiučinění nepostačuje. Už z toho důvodu podle mě nelze názor vyslovený prof. Hajnem za stávající úpravy akceptovat. Pokud byl zásah natolik závažný, že se nejeví postačujícím morální zadostiučinění, bude přiznáno peněžité zadostiučinění. Pokud by částka nesměřovala k dotčené osobě, ale k třetímu subjektu, ve směru k dotčené osobě se jedná pouze o morální zadostiučinění. Avšak peněžité zadostiučinění bylo soudem přiznáno právě proto, že se nejevilo postačujícím napravit nemajetkovou újmu dotčené osoby morálním zadostiučiněním. Jestliže se tedy osoba nyní spokojuje jen s morálním zadostiučiněním, není naplněn předpoklad § 13 odst. 2 a tím potřeba přiznávat jí peněžité zadostiučinění, a proto poskytnutí peněz třetímu subjektu by bylo bezdůvodné.

Občanský zákoník výslovně určil soudu kritéria pro úvahu o výši náhrady nemajetkové újmy v penězích – podle § 13 odst. 3 výši náhrady nemajetkové újmy v penězích určí soud s přihlédnutím k závažnosti vzniklé újmy a k okolnostem, za nichž k porušení práva došlo.

Z § 13 pak vyplývá další kritérium, a to že zadostiučinění musí být přiměřené. Přiměřenost souvisí se satisfakční funkcí finančního zadostiučinění – účelem peněz je zde odpovídajícím způsobem zmírnit nemajetkovou újmu, nikoliv nějak přemrštěně obohatit dotčenou osobu. Nepřiměřeně vysoká přiznaná suma by proto mohla znamenat bezdůvodné obohacení na straně zásahem dotčené osoby. Na druhou stranu nelze přehlížet, že vysoká výše peněžního zadostiučinění může mít i odstrašující vliv pro případné další původce zásahu, a také že rušitelé se mohou díky neoprávněnému zásahu významně obohatit (typicky zvýšení nákladu a tím i zisku u bulvárního tisku v případě uveřejnění skandalizujícího článku). Soud by měl proto dbát o vyváženost satisfakční a sankční funkce peněžitého zadostiučinění.

Mimo obecného kritéria přiměřenosti stanoví zákon taxativně další dvě kritéria pro určení výše peněžitého zadostiučinění – závažnost vzniklé újmy a okolnosti, za kterých k zásahu došlo. Závažnost vzniklé újmy bude logicky vždy úměrná výši peněžní náhrady: „čím závažnější je co do své intenzity, rozsahu zveřejnění a ohlasu, jakož i svého trvání vzniklá nemajetková újma, tím vyšší by měla být i částka peněžitého zadostiučinění.“⁷⁰⁾

Avšak částka může být i vyšší u závažné újmy než částka u jiné, ještě závažnější újmy, neboť je nutno přihlížet i k okolnostem, za nichž k zásahu došlo. Díky obecné formulaci tohoto druhého kritéria může (či spíše musí) soud pružně zahrnout do své úvahy o výši zadostiučinění všechny skutečnosti, které se zásahem nějak relevantně souvisí. Literatura⁷¹⁾ vymezila tyto okolnosti jako „okolnosti, které mají příčinnou souvislost s neoprávněným zásahem i následně vzniklou nemajetkovou újmu a jež soud považuje podle § 13 odst. 3 z hlediska spravedlivého a slušného vyvažování zájmů všech zúčastněných stran pro určení výše peněžitého zadostiučinění za právně relevantní“.

Soud by měl vzít v úvahu jak okolnosti na straně dotčené osoby, tak na straně původce zásahu. O jaké okolnosti se tedy podle literatury a judikatury např. jedná? Rozhodnutí soudu o výši peněžní náhrady by se mělo opírat o objektivní kritéria vycházející z okolností konkrétního případu. Půjde např. o postavení dotčené osoby ve společnosti a rodině, společenské zvyklosti, zavinění původce zásahu, sociální a majetkové poměry původce zásahu apod. Podle judikatury sem patří i skutečnost, zda sama postižená osoba měla možnost zásah odvrátit nebo např. že autorem difamujících výroků v tisku způsobujících neoprávněný zásah (za což odpovídá vydavatel) je osoba odlišná od vydavatele a jeho redaktora (viz. 23 C

102/96). Nejvyšší soud dokonce dospěl k závěru, že „je třeba přihlídnout i k tomu, že jistou formu zadostiučinění na úkor zájmů škůdce si fakticky poskytl sám poškozený, např. ve formě následného a jinak neakceptovatelného verbálního nebo brachiálního útoku. V takovýchto případech je třeba porovnat míru dotčení osobnosti fyzické osoby a tomu odpovídající předpoklad přiměřenosti odpovídající satisfakce s tím, do jaké míry byl nárok na satisfakci suplován případnou ‘svémocí’ poškozeného.“

Tento posledně citovaný názor Nejvyššího soudu nepovažuji za úplně nejšťastnější. Domnívám se, že se jím bezdůvodně přiznává ochrana nezákonné „svémoci“. Smyslem ochrany osobnosti je poskytnout ochranu proti konkrétnímu neoprávněnému zásahu bez ohledu na to, že sám postižený se později dopustil jiného zásahu do osobnostních hodnot. Podle mého názoru by se následný odvetný útok poškozeného neměl posuzovat jako jakési „započtení“, ale měl by se řešit v případném samostatném řízení o ochraně osobnosti. Poškozenému byla totiž způsobena zásahem nemajetková újma spočívající především ve snížení jeho vážnosti ve společnosti ve značné míře. Skutečnost, že poškozený reagoval nepřipustným odvetným zásahem, nijak nezmiňuje jeho újmu spočívající ve snížení vážnosti, nýbrž pouze způsobuje nemajetkovou újmu původnímu rušiteli. Případnou „spokojenost“ poškozeného s tím, že provedl odvetný zásah, nelze podle mě zaměňovat se zadostiučiněním, tedy prostředkem, ke kterému směřuje celá úprava ochrany osobnosti.

Podle mě proto nelze ve smyslu celé úpravy ochrany osobnosti takováto „započtení“ přijímat, ale je nutno řešit podobné situace ve dvou nezávislých soudních řízeních, v nichž už by pak byla možnost přihlídnout k výši satisfakce poskytnuté v druhém řízení. V pojetí vyloženém Nejvyšším soudem je podle mého názoru poškozený znevýhodňován tím, že soud při poskytování ochrany přihlíží i k tomu, že poškozený jinde způsobil neoprávněný zásah a o tento zásah ochranu „sníží“. Nebere se tu ale ohled na to, že bez původního zásahu by nebylo ani odvetného (vyprovokovaného) zásahu. K této okolnosti by se mělo přihlídnout jen v onom druhém řízení týkajícím se odvetného zásahu, ale nikoliv přitěžovat poškozenému touto okolností v řízení o původním zásahu.

O některé výše vyjmenované okolnosti – zejména zavinění a majetkové poměry - se však vedou v literatuře spory. Např. Cirák⁷²⁾ se domnívá, že při určení výše náhrady nemajetkové újmy v penězích by soud měl přihlídnout i k majetkovým poměrům žalovaného. Náhrada nemajetkové újmy má být totiž přiměřená nejen směrem k postiženému, ale i směrem k původci zásahu. Naproti tomu jiní autoři⁷³⁾ soudí, že k majetkovým poměrům původce zásahu ani dotčené fyzické osoby by soud přihlížet neměl (nejde o žádnou obdobu § 450 občanského zákoníku).

Co se týče zavinění původce zásahu, převážná část literatury (výjimkou je např. Smolík⁷⁴), podle něhož při stanovení výše peněžitého zadostiučinění nemůže brát soud ohled na zavinění původce zásahu) se shodne, že se jedná o okolnost, ke které je třeba přihlížet při stanovení výše náhrady (z platného znění § 13 nevyplývá opak). To nikterak nemění charakter odpovědnosti jako odpovědnosti objektivní; naopak zavinění umožňuje rozlišit např. záměrné a se zlým úmyslem prováděné osočování určité osoby od zásahu způsobeného z nedbalosti (např. spoléhání původce zásahu na to, že podklady článku byly pravdivé), a toto rozlišení vyjádřit v odlišně přiznané výši zadostiučinění.

Osobně se domnívám, že v zájmu postižené osoby, pro kterou je nevýznamné, zda jí vznikla nemajetková újma cizím zaviněním nebo bez něj, by bylo spravedlivé přihlížet k zavinění při stanovení výše zadostiučinění jen v tom směru, že při absenci zavinění nebo zavinění nedbalostním by se k tomu jako k „polehčující“ okolnosti nepřihlíželo, částka by byla odvislá pouze od ostatních okolností a závažnosti újmy (žalobce by tedy o svou satisfakci ochuzen nebyl), zatímco při úmyslném zavinění se by vzhledem k této okolnosti částka zvyšovala a do popředí by vystoupila i sankční funkce zadostiučinění (zvláště pokud rušitel způsobil zásah s úmyslem získat majetkový prospěch, což by se mu také podařilo).

Podle Ciráka⁷⁵) není soud vázaný návrhem pokud jde o určení výše peněžité satisfakce a může přiznat i vyšší částku, než je požadovaná v žalobním návrhu. Autor se domnívá, že záleží na volné úvaze soudu, jakou částku považuje za přiměřenou. Podobně Kadečka⁷⁶) soudí, že „zásada ne eat iudex ultra petita partium zde není dána jako absolutní a soud může, vyplývá-li z právního předpisu určitý způsob vypořádání mezi účastníky, jít i ultra petitem“.

Opačné stanovisko zastává větší část literatury i soudní praxe. Např. Smolík⁷⁷) navrhuje výše uvedené pojetí stojící na tom (opírající se o § 153 odst. 1 a 2 občanského soudního řádu), že řízení o peněžitém zadostiučinění je řízením, v němž soud není žalobním návrhem vázán, neboť z § 13 odst. 2 a 3 vyplývá určitý způsob vypořádání mezi účastníky. To nelze považovat za přesné. Smolík navíc zdůrazňuje, že soud i účastníci jsou průběžně konfrontováni se zjišťovaným skutkovým stavem, ze kterého může vyplynout pro navrhovatele možnost snížení částky, ale i zjištění vyšší míry, ve které byla snížena důstojnost, a tím i požadavek poskytnutí vyšší částky, což se dá realizovat změnou návrhu.

Taktéž vrchní soud v rozhodnutí 1 Co 174/95 vyjádřil názor, že „s odkazem na ustanovení § 79 odst. 1 občanského soudního řádu musí být ze žaloby patrné i to, jaké konkrétní výše zadostiučinění se žalobce domáhá. Požadovaná výše peněžitého zadostiučinění pak tvoří maximální částku, kterou soud může přiznat.“ Požadovaná částka nesmí být soudem

překročena, na druhou stranu však soud může přiznat dotčené osobě méně, než požadovala, aniž by celou žalobu musel zamítnout; žalobu zamítne pouze v nepřiznané části.

Obtížnost určení výše náhrady v penězích za vzniklou nemajetkovou újmu spočívá v tom, že dotčená osobnostní hodnota je hodnotou imateriální a tedy v penězích nevyjádřitelnou. Pro ilustraci se podívejme na jednu starší statistiku týkající se let 1995 – 1998 (Kadečka⁷⁸): finanční satisfakce byla poskytnuta v roce 1995 jen v 4,2 % řízení ve věcech ochrany osobnosti, v roce 1996 v 5,5 % řízení, v roce 1997 v 9,3 % řízení a v roce 1998 v 10,1 % řízení. Tyto čísla vypovídají spíše o tendenci peněžité zadostiučinění nepřiznávat. Ani výše přiznaného zadostiučinění nedosahovala nijak vysokých cifer: v převažující části (zhruba polovině) případů to bylo do 10 000 Kč, méně častěji pak v rozmezí od 10 000 Kč do 50 000 Kč, málokdy nad 50 000 Kč a zcela výjimečně nad 100 000 Kč.

Novější statistiky by však patrně vzhledem k trendu klonícímu se k častějšímu přiznávání finanční satisfakce a vzhledem k růstu ceny peněz přinesly vyšší čísla. I když podle některých rozhodnutí z poslední doby se zdá, že soudy význam vysoké výše zadostiučinění (zvláště při úmyslném způsobení zásahu) nedoceňují. Příkladem budiž rozhodnutí Vrchního soudu v Olomouci 1 Co 249/98, které přiřklo žalobcům Václavovi a Dagmar Havlové každému jen 250 000 Kč za zneužití jejich osobnostních hodnot na billboardu „Václavka a Dášenska“, ač žalobci požadovali každý 2 500 000 Kč (tuto částku jim také krajský soud v první instanci přiznal).

Dále např. časopis Rytmus života zveřejnil článek Pravda o mém dítěti, kde uvedl nepravdivou informaci o tom, že zpěvačka Helena Vondráčková před mnoha lety dobrovolně podstoupila interrupci. Městský soud v Praze ve svém rozsudku z roku 2005 nařídil časopisu uveřejnit omluvu Heleně Vondráčkové a upozornit na ni čtenáře palcovým nadpisem na titulní straně. Dále je vydavatel časopisu povinen vyplatit zpěvačce 250 000 Kč jako náhradu nemajetkové újmy. Taktéž časopis Spy otiskl dva články, které zasáhly Helenu Vondráčkovou, jejího manžela Martina Michala a jejich účetní Marcelu Hradeckou. Jeden z textů nesl název „Heleno, on spí s tvou účetní“, druhý „Heleno, zatkli ti manžela“. Protože ani jeden z nich se nezakládal na pravdě, Městský soud v Praze žalobě všech tří dotčených osob vyhověl a přiznal žalobcům i náhradu nemajetkové újmy v penězích. Michalovi přiřkl místo požadovaných 500 000 Kč 20 000 Kč, Vondráčkové, která požadovala 150 000 Kč, nic, a Hradecké 50 000 Kč. K odvolání žalobců později senát vrchního soudu přiřkl Michalovi dalších 80 000 Kč a stanovil, že finanční satisfakci bude poskytnuta i Vondráčkové. Soudu nižší instance pak nařídil, aby určil její výši.

Takovéto částky vzhledem k nemorálním úmyslným praktikám a ekonomickým možnostem bulvárních médií nebo obchodních společností podle mého názoru sankční funkci peněžitého zadostiučinění rozhodně neplní. K výše uvedenému ještě dodejme, že výše peněžního zadostiučinění musí být vždy určena jednorázovou částkou, nelze ji určit např. formou pravidelné renty. Náhrada nemajetkové újmy v penězích je osvobozena od daně z příjmů fyzických osob.

Právo na přiznání peněžitého zadostiučinění nepřechází po smrti dotčené osoby na dědice či osoby podle § 15. Jedná se totiž o právo, které je natolik úzce spojeno se zásahem postiženou osobou, že její smrtí zaniká. Toto právo má výrazně osobní povahu a při jeho přechodu na jinou osobu by ztratilo svou základní funkci, tj. zmírňovat nemajetkovou újmu dotčené osoby. Po její smrti již peněžité zadostiučinění nemůže plnit svůj účel a znamenalo by jen obohacení pozůstalých. Nejedná se o právo majetkové povahy, které by bylo převoditelné. Proto smrtí toto právo vždy zaniká, a to bez ohledu na to, zda bylo úspěšně za života dotčené osoby uplatněno či nikoliv. Zaniká dokonce i tehdy⁷⁹⁾, jestliže bylo o peněžitém zadostiučinění rozhodnuto, ale dotčená osoba zemřela dříve, než jí byla částka původcem zásahu vyplacena.

Výše uvedené, i soudní praxí zastávané názory však představují výhodu pro rušitele, neboť finanční satisfakce je omezena jen na život dotčené osoby. V tomto případě je sankční funkce zadostiučinění zcela popřena. Jevilo by se proto správnějším, kdyby původce zásahu byl podle zákona povinen poskytnout finanční satisfakci i dědicům dotčené osoby, jestliže dotčená osoba ještě za svého života uplatnila nárok na peněžité zadostiučinění u soudu (byť by zemřela před uspokojením nároku).

Promlčuje se právo na peněžité zadostiučinění? Na tuto otázku nelze nalézt jednoznačnou odpověď. Soudní praxe vedená judikaturou Nejvyššího soudu se přiklání k názoru, že právo na zadostiučinění v penězích se nepromlčuje. Nejvyšší soud (30 Cdo 1542/2003) argumentuje tím, že právo na poskytnutí přiměřeného zadostiučinění obecně, tedy i zadostiučinění v penězích, se nepromlčuje. I právo na peněžité zadostiučinění zůstává osobnostním právem a nelze ho vydělit z okruhu nepromlčitelných nemajetkových práv, i když se satisfakce vyjadřuje prostřednictvím peněz. Důležité je, že se jedná o právní instrument, jehož úkolem je zabezpečit respektování a ochranu osobnosti fyzické osoby.

Opačné stanovisko zastává např. prof. Švestka.⁸⁰⁾ Podle něj se právo promlčuje, a to v tříleté promlčecí době počítané od okamžiku, kdy mohlo být právo uplatněno poprvé. Argumentuje především tím, že zařazením k nepromlčitelným právům se právo na finanční satisfakci neústrojně vyčleňuje z okruhu obdobných práv na peněžitou satisfakci, která se promlčují (např. právo na bolestné). Dále mimo jiné zpochybňuje důsledky, které by plynuly

z časově neomezeného uplatnění práva na peněžitou satisfakci, a také upozorňuje na připravovanou úpravu nového občanského zákoníku, která chápe i nemajetkovou újmu na osobnosti jako druh škody, takže nárok na její náhradu podle něj nemůže zůstat nepromlčitelným.

Lze právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích uplatnit v trestním řízení? Jelínek⁸¹⁾ uvádí, že pod pojem majetkové škody ve smyslu § 43 odst. 1 trestního řádu lze zahrnout i nárok na náhradu nemajetkové újmy podle § 13 odst. 2 občanského zákoníku. Majetková škoda ve smyslu trestního práva procesního zahrnuje podle něj nejen ty druhy majetkové újmy, pro které se užívá označení škoda, ale i nemajetkové újmy, u nichž se připouští jejich vyvážení nebo zmírnění v penězích (§ 13 odst. 2). Osoba, jejíž osobnostní práva byla dotčena trestným činem (např. trestným činem pomluvy) může v adhezním řízení v rámci trestního procesu usilovat o náhradu nemajetkové újmy v penězích. Opačný názor se objevil v rozhodnutí 3 To 183/98, podle nějž nárok na náhradu nemajetkové újmy v penězích podle § 13 odst. 2 občanského zákoníku nelze ztotožňovat s nárokem poškozeného na náhradu škody podle § 43 odst. 2 trestního řádu.

Specifickým případem je smrt dotčené osoby v důsledku neoprávněného zásahu. Morální zadostiučinění se nebude často jevit postačujícím tehdy, došlo-li k usmrcení blízké osoby. Takový neoprávněný zásah zpravidla znamená hlubokou citovou ránu a závažné porušení osobnosti pozůstalého, zejména jeho soukromého života. I v těchto případech je možné při splnění všech předpokladů vyžadovaných ustanovením § 13 domoci se náhrady nemajetkové újmy v penězích. V těchto případech je však třeba brát ohled i na jinou úpravu v občanském zákoníku - vedle náhrady nemajetkové újmy v penězích podle ustanovení o ochraně osobnosti se totiž nabízí i uplatnění odškodnění podle § 444 odst. 3 občanského zákoníku. Podle něj náleží pozůstalým za škodu způsobenou usmrcením jednorázové odškodnění, a to vyjmenovaným osobám ve stanovených částkách (např. manželovi 240 000 Kč). Toto odškodnění náleží bez dalšího, není třeba prokazovat vznik nemajetkové újmy, její závažnost apod. jako u peněžitého zadostiučinění podle § 13 odst. 2.

Lze se však domnívat, že vzhledem k obdobné funkci bude po přiznání odškodnění podle § 444 odst. 3 již vyloučeno úspěšné uplatnění žaloby na přiznání peněžitého zadostiučinění. (Ozývají se i hlasy⁸²⁾ spatřující nedostatek současné právní úpravy v tom, že podle ustanovení § 579 odst. 2 občanského zákoníku smrtí věřitele zanikne právo na bolestné a na náhradu za ztížení společenského uplatnění, čímž pozůstalé osoby ztrácí právo uplatňovat tyto nároky. Podle mého názoru však bolestné a náhrada za ztížení společenského uplatnění plní jinou funkci a váží se velmi úzce k osobě postiženého, není tudíž důvodu, aby z této

náhrady profitovaly pozůstalé osoby. Imateriální újma způsobená pozůstalým osobám je zmírňována jinými instituty, především pak podle § 13 a § 444 odst. 3.).

6. Procesní aspekty ochrany osobnosti

6.1 Občanské soudní řízení

Ve věcech ochrany osobnosti jednají jako soudy prvního stupně krajské soudy. Řízení je řízením návrhovým, proto z petitu žaloby na ochranu osobnosti musí být patrné, čeho se žalobce domáhá. Soudní poplatek za návrh na zahájení řízení se liší podle toho, zda žalobce požaduje náhradu nemajetkové újmy v penězích či nikoliv. Pokud finanční zadostiučinění požaduje do výše 15 000 Kč, poplatek činí 600 Kč, jestliže se domáhá náhrady újmy nad 15 000, poplatek činí 4 % z požadované částky. Pokud finanční satisfakce uplatněna není, činí poplatek vždy 1 000 Kč. U požadavku vysoké částky náhrady nemajetkové újmy v penězích sice může vysoký soudní poplatek (v rádech desetitisíců) odradit od uplatnění práva, na druhou stranu je tím soud chráněn před záplavou bezdůvodných podání domáhajících se horentních částek.

U nákladů řízení je nutné vyzdvihnout, že soudy judikují (např. rozhodnutí 1 Co 173/97) možnost přiznat žalobci plnou náhradu nákladu řízení i v případech, kdy mu bylo přiznáno jen morální zadostiučinění a nebylo současně přiznáno peněžité zadostiučinění nebo bylo přiznáno v nižší než požadované výši, neboť přiznání finanční satisfakce a její výše záviselo na úvaze soudu (což podle § 142 odst. 3 občanského soudního řádu odůvodňuje přiznání plné náhrady nákladů). To je poměrně významné zjištění, protože žalovaný pak nese i náklady vynaložené na zahájení řízení (soudní poplatek), které mohou být v případě domáhání se finanční satisfakce celkem vysoké.

Řízení je koncentrováno; účastníci mohou uvést rozhodné skutečnosti o věci a označit důkazy nejpozději do skončení prvního jednání. K později uvedeným skutečnostem a důkazům se nepřihlíží. To neplatí, jde-li o skutečnosti nebo důkazy, jimiž má být zpochybněna věrohodnost provedených důkazních prostředků, které nastaly po prvním jednání nebo které účastník nemohl bez své viny včas uvést. Odvolacím soudem ve věcech ochrany osobnosti je vrchní soud. Za podmínek stanovených občanským soudním řádem lze podat dovolání k Nejvyššímu soudu.

6.2 Ústavní stížnost

Dále také lze, vzhledem k ústavnímu zakotvení osobnostních práv (především v Listině), k ochraně osobnosti využít i prostředky ústavněprávní, a to konkrétně ústavní stížnost. Fyzická osoba má právo podat k Ústavnímu soudu ústavní stížnost, jestliže tvrdí, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, opatřením nebo jiným zásahem orgánu veřejné moci bylo porušeno její základní právo nebo svoboda zaručené ústavním zákonem (čl. 87 od. 1 písm. d) Ústavy, § 72 odst. 1 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb. o Ústavním soudu). Předpokladem uplatnění ústavní stížnosti je vyčerpání všech procesních prostředků v řízení před soudem. Institut ústavní stížnosti v oblasti práva na ochranu osobnosti se tedy jeví využitelným v případech, kdy orgán veřejné moci učiní zásah do ústavního práva jednotlivce. Tudíž půjde většinou o případy, kdy soud rozhodnutím označí jednání za neoprávněný zásah do osobnostního práva. Povinná osoba se tímto rozhodnutím může cítit dotčena ve svých základních právech a svobodách a za stanovených podmínek (vč. vyčerpání opravných prostředků) se může bránit ústavní stížností. Méně častou bude patrně situace opačná, tj. že soud rozhodnutím prohlásí zásah za oprávněný a osoba, která podala žalobu na ochranu osobnosti, bude přesto zásah považovat za neoprávněný a nadto porušující její základní práva.

Je totiž třeba zdůraznit, že přípustnost ústavní stížnosti závisí na předpokladu, že došlo k zásahu do základních ústavních práv a svobod (osobnostní práva ale Listina téměř komplexně zakotvuje, a tak ústavní stížnost by mohla být při splnění ostatních podmínek uplatňována široce). Zásah orgánu veřejné moci se pak spatřuje v rozhodnutí soudu, které nesprávným výrokem porušuje základní právo účastníka. Pokud stěžovatel u Ústavního soudu uspěje, nález Ústavního soudu vysloví, které základní právo bylo porušeno a zároveň zruší napadené rozhodnutí (případně zakáže orgánu, aby v porušování pokračoval, pokud nebylo napadené rozhodnutí, nýbrž jiný zásah orgánu).

Jak vyplývá z výše popsaného, ústavní stížnost je prakticky využitelná spíše pro rušitele (příp. domnělého rušitele) práv na ochranu osobnosti, tj. její působení v komplexu prostředků ochrany osobnostních práv vyznívá spíše kontraproduktivně - nelze však přehlížet, že pokud zásah domnělého rušitele je díky ústavní stížnosti považován za oprávněný, dochází tím naopak k ochraně základních práv domnělého rušitele, přičemž i tato práva mohou mít charakter osobnostních.

6.3 Stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva

Významný prostředek ochrany osobnostních práv nalezneme i v oblasti mezinárodního práva. Jedná se o individuální stížnost fyzické osoby k Evropskému soudu pro lidská práva. Právní základ stížnosti tkví v čl. 34 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Podle tohoto článku jsou ke stížnosti legitimovány fyzické osoby považující se za oběti v důsledku porušení práv přiznaných Úmluvou jednou ze smluvních stran. Podmínkou uplatnění stížnosti je vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků a dodržení lhůty šesti měsíců od přijetí konečného rozhodnutí. O přijetí stížnosti rozhoduje výbor tří soudců, samotné rozhodnutí učiní senát sedmi soudců. Rozhodnutí je konečné a pro smluvní strany Úmluvy závazné. Na výkon rozsudku dohlíží Výbor ministrů Rady Evropy. Úmluva v souvislosti s rozhodnutím Evropského soudu pro lidská práva připouští i přiznání spravedlivého zadostiučinění v případech, kdy vnitrostátní právo umožňuje pouze částečnou nápravu.

7. Posmrtná ochrana osobnosti

V určité míře poskytuje občanský zákoník ochranu osobnosti i po smrti osoby (tzv. postmortální ochrana). Paragraf 15 stanoví, že po smrti fyzické osoby přísluší uplatňovat právo na ochranu její osobnosti manželu a dětem, a není-li jich, jejím rodičům. U těchto vyjmenovaných osob nejde o nějaké dědické nástupnictví do osobnostních práv zemřelého, ale o zvláštní původní osobnostní právo na ochranu osobnosti zemřelého. Smyslem tohoto práva je čelit neoprávněným zásahům do osobnosti dotčené osoby i po její smrti a chránit tak její památku i v době, kdy se sama dotčená osoba nemůže bránit. Nezáleží přitom na tom, jestli se neoprávněný zásah uskutečnil před smrtí nebo až po smrti dotčené osoby (typicky porušení práva na čest). Na druhou stranu zákon omezuje uplatnění ochrany jen na úzký okruh osob uvedených v § 15, čím se zaručuje „možnost historického a ničím neomezeného zhodnocení postavení a úlohy jednotlivých fyzických osob v životě společnosti“.⁸³⁾ Jedná se o osoby, které pro svůj blízký vztah k zemřelému mají i po jeho smrti zájem na ochraně jeho osobnostních hodnot. Smrtí osob vyjmenovaných v § 15 právo na uplatnění posmrtné ochrany zaniká, nepřechází tedy na žádné dědice.

Obsah osobnostního práva dotčené zemřelé osoby a práva osob podle § 15 je rozdílný. Celkově se dá považovat právo osob podle § 15 za užší než osobnostní právo zemřelé osoby. Je tomu tak jednak v oblasti pozitivní složky práva – osoby podle § 15 nemohou volně

disponovat s osobnostními hodnotami (např. projevy osobní povahy) zemřelého, pokud on sám za svého života vyslovil, jakým způsobem má být s hodnotami nakládáno. I v negativní složce jsou možnosti osob uvedených v § 15 menší - mohou sice využít prostředků ochrany podle § 13 stejně jako samotná dotčená osoba, ale na rozdíl od ní nemají právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích. Švestka⁸⁴⁾ však upozorňuje, že v některých ohledech může být právo osob podle § 15 i širší. Uvádí např., že pokud nemůže osoba za svého života sama platně disponovat s některými svými tělesnými orgány, přísluší toto dispoziční právo po její smrti osobám uvedeným v § 15.

Osoby vypočtené v § 15 jsou zde uvedeny taxativně, žádným jiným osobám právo podle § 15 nevzniká. Ustanovení člení osoby do dvou skupin. Do první skupiny patří pozůstalý manžel a děti zemřelého. Nepatří sem bývalý manžel (tj. takový, jehož manželství s dotčenou osobou bylo před její smrtí rozvedeno) ani druh nebo družka zemřelé osoby. Osvojencům zemřelého se přiznává stejné postavení jako dětem, mohou tedy také uplatnit práva podle § 15. Osoby z první skupiny mohou právo uplatnit bez dalšího (nemusí tedy např. mít k tomu souhlas ostatních osob ze své skupiny).

Do druhé skupiny patří rodiče (nikoliv tedy prarodiče) zemřelého. Rodičům však vzniká právo podle § 15 jen v případě, že není osob uvedených v první skupině. Rodičům nevzniká toto právo v případě, že osoby z první skupiny pouze nechtějí ochranu podle § 15 uplatnit. Právo osob z druhé skupiny má proto pouze subsidiární charakter a vzniká jen, nežijí-li nikdo z první skupiny, kdo by mohl právo uplatnit.

8. Náhrada škody

Kdo podle ustanovení § 16 občanského zákoníku neoprávněným zásahem do práva na ochranu osobnosti způsobí škodu, odpovídá za ni podle ustanovení občanského zákoníku o odpovědnosti za škodu. To znamená, že pokud vedle nemajetkové újmy vznikla i újma majetková (škoda), může se zásahem dotčená osoba domáhat jak zadostiučinění podle § 13, tak náhrady majetkové újmy, a to bez ohledu na to, zda byla přiznána i náhrada nemajetkové újmy v penězích. Náhrada škody se tedy nesnižuje o případnou přiznanou náhradu nemajetkové újmy v penězích.

Mezi oběma instituty je však rozdíl – zatímco odpovědnost za škodu je založena na principu zavinění, odpovědnost podle § 13 spočívá na objektivním principu. Právo na náhradu škody přechází po smrti dotčené osoby na dědice, což je další rozdíl oproti nároku podle § 13

odst. 2, který smrtí dotčené osoby zaniká. Pojem dědiců není totožný s pojmem osob podle § 15 občanského zákoníku. Právo na náhradu škody se promlčuje, a to v dvouleté subjektivní a tříleté objektivní promlčecí lhůtě (výjimka platí pro úmyslné zavinění a pro náhrady škody způsobené na zdraví).

9. Závěr a shrnutí současného stavu právní úpravy ochrany osobnosti

Statistika z let 1995 – 1998⁸⁵⁾ přinesla údaje o tom, v kolika procentech případů bylo navrhovateli domáhajícím se ochrany proti porušení práva na ochranu osobnosti vyhověno (podstatné je vždy rozhodnutí konečné, tj. v poslední instanci): v roce 1995 jen v 23 % řízení, v roce 1996 v 26 % řízení, v roce 1997 v 28 % řízení a v roce 1998 v 26 % řízení. Shrňeme-li, tak žalobce uspěl jen zhruba ve čtvrtině případů. Čím si toto nízké číslo vysvětlit? V mnoha případech, zvláště v současném netolerantním ovzduší naší společnosti, kdy mnoho lidí zaměňuje pojem vlastní svobody s pojmem bezmezná nedotknutelnost neohlížející se na svobodu ostatních lidí, se žalobce bude domáhat ochrany jen proti domnělému zásahu a odmítnutí žaloby bude v souladu s právem na ochranu osobnosti. V některých případech však i přes oprávněný nárok dojde k zamítnutí žaloby z formálních důvodů, v některých případech dá soud přednost zájmu střetávajícím se se zájmem na ochranu osobnosti.

Na druhou stranu zůstávají bez povšimnutí každodenní neoprávněné zásahy do osobnostních práv, které člověk přijímá z nutnosti či loajality. S rostoucími technickými možnostmi se stává intimní a nedotknutelná sféra osobnosti každé fyzické osoby stále menší a menší. Člověk je vystaven monitorování v práci (emaily, telefonní hovory, kamery), ve škole, na úřadech, na ulicích (a to i bez veřejného nebo obecního zájmu – viz. např. tzv. webkamery), v obchodech, ušetřen nebývá ani ryze soukromý život (odposlechy, nevyžádaná reklama, hluk). Se svobodou tisku se množí případy zásahů do cti, důstojnosti, jména, podoby apod., které nerespektují meze této svobody. Společenská agresivita rozbíjející duchovní hodnoty a zaměřující se především na zisk přenáší svůj násilnický charakter i do neobchodních sfér a zapříčiňuje v občanské sféře útoky na tělesnou integritu. Ani sebepracovanější úprava ochrany osobnosti v občanském zákoníku však nedokáže vymýtit určité společenské defektní jevy (vymizení vzájemného respektu, úcty, zdvořilosti atd.).

Zamyslíme-li se nad stávající úpravou ochrany osobnosti v občanském zákoníku, dojdeme k závěru, že se vyznačuje širokým vymezením ochrany. Jejími atributy jsou neurčité a neuzavřené pojmy, což je na jednu stranu správné, neboť úprava tak umožňuje pružně

reagovat na společenský vývoj (významnou roli tu hraje interpretace práva soudy). Na druhou stranu taková úprava znamená možnost zneužívání ochrany a zavalení soudů bezdůvodnými žalobami – občané si často pod takto neurčitě vymezenou ochranu („každý má právo na ochranu své osobnosti“) podřazují i ochranu před zásahy do osobnostních hodnot, které neoprávněnými nejsou a ani nemohou být. Vzhledem k neurčitě vymezenému okruhu případů, na které ustanovení § 11 a n. dopadají, se zvyšuje úloha soudu „dotvářejícího“ právo a též vědecké teorie (výklady, komentáře, úvahy).

Výrazným kladem úpravy je založení odpovědnosti rušitele bez ohledu na jeho zavinění. Poškozená osoba tak má v případě neoprávněného zásahu a vzniku nemajetkové újmy vždy jistotu, že jí bude soudem poskytnuta ochrana bez ohledu na subjektivní dispozice původce zásahu (zavinění, způsobilost k právním úkonům). Díky zakotvené objektivní odpovědnosti celá úprava ochrany osobnosti směřuje především k ochraně zájmů poškozené fyzické osoby a nikoli k potrestání původce zásahu. Dále i široká škála speciálních prostředků ochrany dodává celému institutu charakter komplexní úpravy, způsobilé účinně chránit osobnost každého člověka.

V současné době se formou občanskoprávní ochrany osobnosti řeší spíše zásahy do psychických složek osobnosti (typicky porušení práva na čest, jméno apod.) než zásahy do tělesné integrity. Příčiny tohoto stavu musíme hledat jednak ve skutečnosti, že tělesná integrita bývá tradičně chráněna spíše právem trestním, jednak v samotném vývoji – především technickém – společnosti, který umožňuje stále důmyslnější zásahy do osobnostních hodnot. Nelze přehlížet i skutečnost, že důsledky zásahu do tělesné integrity (které jsou lehce viditelné) se budou v některých případech prokazovat snadněji než narušení morální integrity osobnosti, což povede k i případům, kdy osoby bezdůvodně se cítící dotčeny na svých osobnostních právech (především cti) budou zkoušet uspět se svou žalobou. Nelze však takto striktně jednotlivé složky osobnosti od sebe oddělovat, protože právo na ochranu osobnosti je jednotné právo, pro které je relevantní jen neoprávněný zásah do osobnosti jako celku; navíc zásah do jedné osobnostní hodnoty bývá nezřídka zároveň zásahem do jiné osobnostní hodnoty.

Závěrem je potřeba ještě připomenout, že občanskoprávní prostředky ochrany je možno kombinovat i s prostředky jiných právních odvětví. Tuto možnost potvrdil i Ústavní soud (IV. ÚS 315/01): „Zvláštní zájem, který má demokratický právní stát na respektování právní ochrany osobnosti, se projevuje mimo jiné i v tom, že tato ochrana je poskytována komplementárně v různých právních odvětvích, a to prostředky tomu kterému odvětví vlastními. Vyjádřeno jinak, uplatnění odpovědnosti trestněprávní nevylučuje současné

uplatnění právní ochrany osobnosti v intencích příslušných právních předpisů ostatních právních odvětví, neboť právní systém je nutno chápat jako celek složený ze vzájemně se doplňujících právních norem a v jeho rámci je pochopitelně možno vedle trestněprávní odpovědnosti kumulativně použít i ochranu poskytovanou ostatními právními odvětvími (např. právem ústavním, správním, pracovním, občanským).“

Obdobný názor je vyjádřen i ve Stanovisku 33/67: „Práva spjatá s osobností občana nejsou chráněna pouze ustanoveními § 11 a n. občanského zákoníku. Jednotlivé právní úpravy chrání osobnost občana svými specifickými prostředky. Ochrana jimi poskytovaná nevyklučuje však ochranu podle ustanovení § 11 a n. občanského zákoníku. Ochrana podle § 11 občanského zákoníku je prvořadá a musí poskytnuta tam, kde jsou jinak splněny všechny podmínky úspěšného uplatnění práva. I kdyby právní prostředky ochrany podle jiné právní úpravy byly v ojedinělém konkrétním případě účelnější, není důvodu pro odmítnutí žaloby.“

10. Právní úprava ochrany osobnosti v nově připravovaném občanském zákoníku

Úplným závěrem se sluší pohlédnout na úpravu ochrany osobnosti v nově připravovaném občanském zákoníku, jehož navrhované paragrafované znění včetně důvodové zprávy bylo již zpřístupněno veřejnosti. Přínosem navrhované úpravy je především celkové pojetí zákoníku a jeho filozofický základ vycházející z ideje, že funkcí soukromého práva je sloužit člověku při prosazování jeho svobody. Nový občanský kodex poskytuje velký prostor svobodné iniciativě jednotlivce, důraz proto klade především na hledisko autonomie vůle. Vůdčí myšlenkou je, že člověk by si měl sám rozhodovat o utváření svého soukromého života.

Zákoník dále správně opustil pojetí, podle něhož měl upravovat především majetkové vztahy, a přijal za své pojetí, podle kterého by občanský zákoník měl upravovat postavení osob a jejich soukromá práva a soukromé povinnosti vznikající z jejich vzájemného styku. Tato změna se projevila mimo jiné v počtu ustanovení, která jsou věnována úpravě osobních (statusových) a osobnostních práv – nový zákoník ponechává této úpravě nepoměrně větší prostor než stávající zákoník. Osobním právům se věnují především první a druhá část zákoníku, majetkovým především část třetí a čtvrtá.

Literatura⁸⁶⁾ současnou situaci charakterizuje tak, že soukromé právo začalo chránit osobnost fyzických osob a tak se postupně zkonstituoval další pilíř soukromého práva (vedle

tradičního pilíře majetkových práv), který navazuje na Listinu, Úmluvy i na Chartu základních práv v Nice a vtiskuje soukromoprávní úpravě výrazný antropologický charakter. Nový občanský zákoník tento vývoj respektuje a základ celé své úpravy staví na člověku a jeho zájmech. Vlastně celá první část zákoníku je věnována právnímu postavení člověka jako jednotlivce, včetně úpravy práv výlučně a přirozeně spjatých s jeho osobou.

V § 2 připravovaný občanský kodex stanoví některé vůdčí principy soukromého práva, tyto principy mají především interpretační význam pro celou oblast soukromého práva. Nejde tu jen o deklaraci principů, ale vůbec o vyjádření účelu zákoníku. Zákoník hned v § 2 odst. 2 písm. a) hlásí, že „soukromé právo přijímá za své zásady, že každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i cti, důstojnosti a soukromí“. Tím, že zákoník vyzdvihl tuto zásadu ochrany osobnosti uvedením dokonce na prvním místě mezi stěžejními soukromoprávními zásadami, jen podtrhnul celkové pojetí nového kodexu vycházející z přirozených práv člověka a priority jejich ochrany.

Osobnost člověka tak má v zákoně zaručenu nejen pozitivněprávní ochranu, ale výslovně se uznává i její přirozenoprávní povaha. Zařazením mezi vůdčí soukromoprávní ideje tak ochrana osobnosti získala výsadní postavení a veškeré vztahy musejí být nazírány prizmatem toho, že ochrana osobnosti je nejzákladnějším lidským právem. Podle důvodové zprávy „důstojnost člověka, jeho hodnota jako osoby, je ústřední prvek, k němuž celková koncepce osnovy zákoníku lne a jež jako nejvyšší hodnotu sleduje chránit“. Výslovné zakotvení zásady ochrany osobnosti mezi právní zásady patří bezpochyby ke kladům připravované úpravy.

V hlavě druhé týkající se „osob“ (nový občanský zákoník nepoužívá pojmu fyzická osoba, nýbrž hovoří o člověku – označení fyzická osoby bylo zavedeno po roce 1990 jen jako nouzová náhražka nevhodného označení občan) v § 24 zákoník zaručuje přirozená osobnostní práva: „Každý člověk má vrozená, již samotným rozumem a citem seznatelná přirozená práva. Zákon stanoví jen meze jejich uplatňování a způsob ochrany. Přirozená práva, která se váží k osobnosti člověka, jsou nezcizitelná a nelze se jich vzdát. Na činy, jimiž se tak stane, se hledí jako by vůbec nebyly.“

Ochranu osobnosti upravuje oddíl 5 (v druhém dílu hlavy druhé) nazvaný Osobnost člověka (§ 66 a n.). Problematickým se jeví systematické zařazení ochrany osobnosti hned za úpravu osobních práv (úprava svéprávnosti, emancipace apod.). Podle literatury⁸⁷⁾ musí toto systémové řešení nutně vyvolávat závěr, že se osobnostní práva odvozují od právní osobnosti (subjektivity) neboli že jsou osobnostní práva výronem právní osobnosti (subjektivity). Tak

tomu samozřejmě není. Autoři tohoto názoru navrhují zařadit osobnostní práva jako práva absolutní povahy až za obecnou část zákoníku, a to na první místo zvláštní části.

V ustanoveních o ochraně osobnosti je vyzdvížena autonomie vůle - každý může žít podle svého, neporušuje-li tím práva jiných. Paragraf 67 v odst. 1 obsahuje generální klauzuli („Chráněna je osobnost člověka, včetně všech jeho přirozených práv.“), v odst. 2 pak příkladmo vypočítává některá dílčí osobnostní práva („Ochrany požívají zejména život a zdraví člověka, jeho důstojnost, vážnost a čest, soukromí a projevy osobní povahy.“). V tomto ohledu se úprava podobá stávající úpravě v § 11 zákona č. 40/1964 Sb. a umožňuje pružně řadit pod osobnostní práva i práva zde výslovně neuvedená.

Pokud srovnáme demonstrativní výčet hodnot ve stávajícím a připravovaném zákoníku, zjistíme, že se prakticky neliší. Některé hodnoty jsou uváděny v obou úpravách zcela totožně (např. život a zdraví, soukromí, projevy osobní povahy), jiné se liší jen označením, přičemž jejich obsah zůstává stejný (občanská čest a lidská důstojnost na jedné a důstojnost, vážnost a čest na druhé straně). Ve výčtu chybí právo na jméno, to však nový zákoník (podobně jako některé dřívější nebo zahraniční úpravy) upravuje samostatně v § 62 a n. Je s podivem, že ve výčtu § 67 se neobjevily současnou judikaturou i literaturou uznávané významné osobnostní hodnoty, jako např. svoboda nebo podoba (u té je to paradoxní zvláště proto, že právo na ní zákoník dále blíže rozvádí).

Nový kodex v dalších paragrafech rozvádí úpravu ochrany některých dílčích práv – práva na tělesnou integritu, na podobu a soukromí, jméno, projevy osobní povahy. Zpráva k paragrafovanému znění kodexu to zdůvodnila takto: „K ochraně některých dílčích oprávnění plynoucích z osobnostního práva (vzhledem k integritě člověka jako přirozené osobnosti nelze mluvit o několika osobnostních právech, ježto z jednoty lidské osobnosti plyne, že to je jediné právo) postačí generální klauzule, někdy i ve spojení se speciálními ustanoveními kodexu jinde, popř. s oporou či doplňujícím významem takových speciálních ustanovení. Jiná dílčí oprávnění, zejména právo na tělesnou integritu a právo na soukromí a na ochranu projevů osobní povahy jsou upravena podrobněji.“ V § 67 odst. 3 se praví, že „věcný hodnotící úsudek o člověku není způsobilý dotknout se jeho cti a důstojnosti“. Tento závěr týkající se věcné kritiky vyvodila již judikatura (i teorie) při aplikaci stávajícího občanského zákoníku.

Tri odstavce § 68 představují v podstatě ustanovení, která jsou (či byla) ve stávajícím zákoníku zakotvena v § 13, § 14 (v současné době je zrušen) a § 15. Problematickým mi přijde hned první odstavec § 68, který upravuje prostředky ochrany. Podle uveřejněného znění, které mám k dispozici, se v tomto odstavci praví: „Ten, jehož osobnost byla dotčena, se

může domáhat aby bylo upuštěno od neoprávněného zásahu, byl odstraněn jeho následek a přiměřeného zadostiučinění.“ Zaráží mě dvě skutečnosti. Za prvé absence slova „zejména“, které by avizovalo, že daný výčet prostředků je pouze demonstrativní a že lze k ochraně práva využít i jiné, v ustanovení výslovně neuvedené prostředky. Ačkoliv dané prostředky budou prakticky nejvyužívanější, nechce se věřit, že by zákonodárce úmyslně uzavřel okruh prostředků nápravy a nepřipustil např. žalobu na určení, že došlo k neoprávněnému zásahu do práva na ochranu osobnosti.

Za druhé mi schází výslovné zmínění možnosti domáhat se peněžitého zadostiučinění přímo v tomto ustanovení (čímž nabývá už beztak v kodexu na více místech rozmělněná úprava ochrany osobnosti ještě větší roztržitosti). Tato možnost je systematicky upravena až v hlavě třetí nazvané Závazky z deliktů, a to konkrétně v oddílu třetím (Způsob a rozsah náhrady škody) v § 2450: „Nemajetková újma se odčiní přiměřeným zadostiučiněním; nelze-li ji spravedlivě jinak odčinit, poskytne se náhrada v penězích.“ Náhrada nepeněžité újmy v penězích tedy zůstává upravena podobně jako v dosavadním zákoníku. Peněžitá náhrada má přicházet v úvahu jen tehdy, nelze-li nemajetkovou újmu odčinit jinak. Podle § 2453 kdo odpovídá za újmu na důstojnosti člověka, zejména na jeho životě, svobodě, cti, těle, zdraví, na jménu nebo jiných jeho osobních právech chráněných v části první zákona, nahradí majetkovou i nemajetkovou újmu, kterou tím způsobil.

Paragraf 68 odst. 2 stanoví, že týká-li se nedovolený zásah činnosti člověka v právnické osobě, může na jeho ochranu vystoupit i tato právnická osoba, za jeho života však s jeho souhlasem. Souhlasu není třeba, nemůže-li člověk pro nepřítomnost či nemohoucnost projevit svou vůli. Tímto ustanovením se vlastně obnovuje § 14 původního znění stávajícího občanského zákoníku a právnická osoba získává možnost vystoupit na obranu dotčeného, je-li mrtev nebo nemohoucí. Zároveň správně zůstává primární samotná autonomie vůle dotčené osoby (za jejího života lze uplatnit právo jen s jejím přivolením). Ustanovení tedy rozšiřuje i okruh subjektů oprávněných uplatnit práva dotčené osoby.

Obsah tzv. posmrtné ochrany - § 15 stávajícího a § 68 odst. 3 připravovaného zákoníku - zůstal stejný. V novém kodexu byl však rozšířen okruh osob, které mohou postmortální ochranu uplatnit – může tak učinit kterákoli z osob zemřelému blízkých. Při pohledu na § 28 pak zjistíme, že okruh osob se výrazně rozrostl. Paragraf 28 stanoví, že osoba blízká je příbuzný v řadě přímé, sourozenec, manžel a zapsaný partner. Osoby blízké jsou i osoby, které spolu trvale žijí jako manželé, ač jimi nejsou. Jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocítovala jako újmu vlastní. Nová úprava sice správně reaguje

na problém velmi úzkého společenství osob, které se mohou ochrany podle současného zákoníku domáhat (jak uvádí komentář k paragrafovanému návrhu kodexu, tak ochrana je kvůli znění § 15 např. odňata bezdětným svobodným osobám, jejichž rodiče již zemřeli), nicméně na druhou stranu omezuje zejména svobodné hodnocení postavení zemřelé osoby ve společnosti a historickém vývoji.

Za velké pozitivum připravované úpravy lze označit zvláštní ochranu nesvéprávných osob (neboli v současné terminologii osob zbavených nebo omezených ve způsobilosti k právním úkonům). Důvodová zpráva usuzuje, že „v souladu s principem ochrany slabší strany se navrhuje, aby příslušný orgán veřejné moci, povoláný k tomu zvláštním zákonem zasáhl ve prospěch ochrany osobnosti nesvéprávného člověka, neučiní-li tak jeho zákonný zástupce. Tato ochrana není vztažena jen k dětem, ale i k zletilým, jejichž svéprávnost byla omezena soudním rozhodnutím, proto je zařazena do obecné části osnovy, nikoli do části o rodinném právu. Vzhledem k závažnosti zásahů proti tělesné integritě člověka při tzv. domácím násilí, se civilněprávní ochrana osobnosti člověka musí uplatnit i v souvislosti s trestním řízením (jedná se zejména o případy, kdy zákonný zástupce nesvéprávného, do jehož osobnosti bylo zasaženo, odmítne udělit souhlas k trestnímu stíhání podle § 163 tr. ř. a o uplatnění práv poškozeného v trestním řízení.“

Ustanovení § 69 zní: „Při nedovoleném zásahu do osobnosti člověka, který není plně svéprávný, musí podat návrh podle § 68 orgán veřejné moci příslušný podle zvláštního zákona bez zbytečného odkladu poté, co se dozvěděl, že k takovému zásahu došlo a že zákonný zástupce takový návrh nepodal. Kdykoli se tento orgán veřejné moci dozví o zásahu do osobnosti člověka, který není plně svéprávný, a o zásahu lze mít důvodně za to, že je nedovolený, musí se bezprostředně poté dotázat zákonného zástupce, zda podal návrh na ochranu osobnosti dotčené osoby. Neprokáže-li zákonný zástupce podání návrhu, má se za to, že návrh nebyl podán. Povinnosti se nelze zprostit slibem zákonného zástupce, že návrh podá v budoucnosti.“

Připravovaný občanský zákoník rozsáhle upravuje ochranu tělesné integrity, ačkoliv víceméně všechna ustanovení (nebo ustanovení podobná) již obsahují veřejnoprávní zdravotnické předpisy. Je otázkou, proč je daná materie upravena v našem právním řádu vlastně duplicitně. A je také otázkou, proč zrovna tělesné integritě zákonodárce věnoval takový prostor, když ostatním dílčím osobnostním hodnotám se dostalo prostoru podstatně menšího. Osobně se kloním k řešení, aby danou materii (včetně soukromoprávních aspektů) upravovaly zvláštní zdravotnické předpisy a v občanském zákoníku byly zakotveny jen základní principy a aspekty práva na tělesnou integritu. Důvodová zpráva vysvětluje přijaté

řešení tím, že „problematika je širšího rozsahu, a nelze ji zužovat jen pod zorný úhel výkonu pouze některých úzce specializovaných povolání“ (myšlena např. zdravotní péče). Úprava v novém kodexu se totiž podle důvodové zprávy vztahuje i na další činnosti (ať už vykonávané profesionálně nebo laicky) prováděné na lidském těle - kosmetické zákroky včetně tetování, piercingu apod., výkon léčitelské praxe, laicky prováděné zdravotní zákroky apod.

Právu na tělesnou integritu je věnován celý pododdíl. Úprava práva na tělesnou integritu stojí na několika základních principech, výslovně uvedených v úvodních ustanoveních. Jedná se o zakotvení nedotknutelnosti člověka, ochrany těla i po smrti (dříve se tato zásada pouze dovozovala), obecný zákaz zásahu do integrity člověka s výjimkami stanovenými zákonem, omezení autonomie vůle při souhlasu se zásahem do vlastní integrity (nutnost vědomí o povaze zákroku a jeho možných následcích a též skutečnost, že následkem zásahu nebude závažná újma) a odmítnutí lidského těla jako zdroje majetkového prospěchu.

Další pasáže úpravy tělesné integrity pojednávají o zákroku na jiném člověku a o souvisejícím poučení, formě souhlasu (pro určité případy se vyžaduje písemná forma) a jeho odvolání, zastoupení apod. „Zákrokem“ je tedy ve smyslu znění zákona a důvodové zprávy nejen lékařský zákrok, ale i jiný zásah do tělesné integrity. Pokrok znamená respektování vůle nezletilého staršího patnácti let (nebo zletilé nesvéprávné osoby), který zákroku vážně odporuje, třebaže zákonný zástupce se zákrokem souhlasí. Takový zákrok lze provést jen s přivolením soudu. Úprava dále přiznává přímo dotyčné osobě starší dvanácti let právo v obvyklých záležitostech udělit souhlas k zákroku na jejím těle, jedná-li se o zákrok nezanechávající trvalé nebo vážné následky (návaznost na § 9 stávajícího občanského zákoníku). Další ustanovení pododdílu se věnují způsobu a nákladech pohřbu (respektování přání zemřelého ohledně způsobu pohřbení) a pitvě (zakotvení principu předpokládaného souhlasu).

Samostatná část pododdílu oddělená nadpisem upravuje nakládání s částmi lidského těla. Nakládání podléhá zvláštnímu zákonu, a proto v občanském zákoníku nalezneme jen základní pravidla. Takovýto způsob rozvržení by podle mého názoru byl vhodný pro celou oblast tělesné integrity formulovanou kodexem, nedocházelo by k zmatečnému zdvojování a prolínání zvláštních úprav a zákoníku. Základní zásadou nakládání s částmi lidského těla je, že člověk, jemuž byla odňata část těla (orgán, končetina, ale i vlasy, vousy apod.), je oprávněn dozvědět se, jak s ní bude naloženo. Bez souhlasu člověka nelze použít části jeho těla k účelům zdravotnickým nebo výzkumným, anebo k účelům povahou neobvyklým. Tyto zásady se uplatní stejně i ohledně toho, co má původ v lidském těle (např. krev).

Na pododdíl věnovaný tělesné integritě navazuje pododdíl zasvěcený ochraně podoby a soukromí člověka. Nalezneme zde víceméně materii, která je obsažena v § 11 a 12 současného občanského zákoníku, ovšem ustanovení jsou v nové úpravě precizována. Co se týká podoby, tak předně je zapovězeno zachytit jakýmkoli způsobem podobu člověka tak, aby podle zobrazení bylo možné určit jeho totožnost. Takové zachycení i rozšiřování zobrazení je možné jen se souhlasem zobrazeného člověka. Zákoník dále stanovil významné pravidlo, podle něž kdo svolí k zobrazení své podoby za okolností, z nichž je zřejmé, že bude šířeno, svoluje též k jeho rozmnožování a rozšiřování obvyklým způsobem, jak je mohl vzhledem k okolnostem případu předpokládat.

U ochrany soukromí za přínos považují zavedení termínu „soukromé prostory“, z něhož je patrné, že ochrana se nevztahuje jen na dům, byt apod., nýbrž i na jiné prostory, ve kterých se uskutečňuje soukromý život člověka (tedy např. i pracoviště apod.). Ustanovení týkající se písemností osobní povahy, podobizen, zvukových a obrazových záznamů se v podstatě shodují se stávající úpravou. Zachována zůstala i úřední licence a též umělecká a vědecká a zpravodajská licence. U zpravodajské licence je třeba vyzdvihnout její rozšíření i na jiné (díky zákona „obdobné“) zpravodajství než tiskové, rozhlasové a televizní – tedy např. zpravodajství internetové. Zákoník také již výslovně zakotvuje doposud jen doktrínou dovozovanou zásadu, že svolení k použití písemnosti osobní povahy, podobizny nebo zvukového či obrazového záznamu týkajícího se člověka nebo jeho projevů osobní povahy může dotyčná osoba odvolat, a to i v případě, kdy svolení udělila na určitou dobu. Pokud však odvolání neodůvodňuje podstatná změna okolností nebo jiný rozumný důvod, může odvolávající osoba odpovídat za odvoláním vzniklou škodu.

Jméno člověka chrání připravovaný zákoník v jiné části než ostatní osobnostní hodnoty, a to konkrétně v § 62 – 64. Ochrana jména je oproti stávající úpravě prohloubena, zejména co se týče subjektů, které mohou ochranu uplatnit. Ochrana se vztahuje na osobní jméno, příjmení i rodné příjmení, a za předpokladu, že pseudonym vešel ve známost, i na pseudonym. Základním východiskem ochrany je pravidlo, že každý člověk má právo užívat své jméno v právním styku, stejně jako právo na ochranu svého jména a na úctu k němu. Paragraf 63 obsahuje speciální prostředky nápravy přímo pro ochranu jména. Ty se však neliší od obecných prostředků upravených pro ochranu osobnosti – jde o právo domáhat se u soudu zdržení se závadného jednání, odstranění jeho následků a poskytnutí přiměřeného zadostiučinění.

Novinkou je, že ochranu jména za života dotčené osoby mohou uplatnit i jiné osoby. Předně se jedná o případy, kdy je dotčený člověk nepřítomný, nesvéprávný, nezvěstný apod. –

ochranu mohou uplatnit manžel, potomek nebo rodič. Dále, podle znění § 63, „je-li pro to důvod spočívající v důležitém zájmu na ochraně rodiny a týká-li se neoprávněný zásah příjmení, může se ochrany domáhat samostatně manžel nebo jiná osoba dotčenému blízká, byť do jejich práva ke jménu přímo zasazeno nebylo“. Jde tedy o situace, kdy zásah do jména jedné osoby narušuje vážnost celé rodiny a jeví se proto potřebným aktivně legitimovat k uplatnění ochrany kohokoliv, kdo je zásahem (byť zprostředkovaně) dotčen. Jako vzor posloužila v tomto případě úprava v italském občanském zákoníku.

Podle mého názoru nová úprava v oblasti práva na ochranu osobnosti převratné změny nepřinese, bude se jednat o plynulý přechod fungování úpravy, která pozměněná a patrně zkvalitněná bude ve společnosti působit i nadále. Smysl a podstata ochrany a její rozsah zůstávají vesměs stejné, rozdíl často spočívá jen v tom, že v novém zákoně je v zájmu právní jistoty určitá věc výslovně upravena, zatímco ze stávajícího zákoníku vyplývala nepřímou či ji dovozovala judikatura a literatura. U prostředků ochrany se ukáže, zda soudní praxe připustí i jiné druhy prostředků či zda je výčet prostředků ochrany taxativní.

Celkově došlo jen k dílčím změnám, byť převážně pozitivním - např. legitimaci právnické osoby k uplatnění práva, rozšíření okruhu osob oprávněných k posmrtné ochraně, zvláštní ochraně nesvéprávných osob, vytyčení základních zásad práva na tělesnou integritu přímo v občanském zákoníku apod. Těžko soudit, zda nová úprava v praxi předčí kvalitou stávající úpravu, která doplněna konstantní judikaturou je i přes své nedostatky způsobilá ochranu osobnosti člověka zajistit (alespoň teoreticky). Výraznou změnou v připravované úpravě je jen změna koncepční – osou celého nového zákoníku je totiž člověk a jeho osobnost. Na otázku, jak se tento antropologický prvek projeví v praktické ochraně osobnosti člověka, odpoví až budoucnost.

- 1) Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 69.
- 2) Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M., Púry, F., Rizman, S., Teryngel, J., Vokoun, R. Trestní právo hmotné. II. Zvláštní část. CODEX Bohemia, s.r.o. Praha 1997, s. 27.
- 3) Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 120.
- 4) Dostál, O. Komu patří mé tělo: Několik úvah o právním statutu oddělených částí těla a mrtvol. Zdravotnictví a právo, 2003, č. 10, s. 9.
- 5) Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 207.
- 6) Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 217.
- 7) Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 78.
- 8) Načevová, A. Právní aspekty odnímání orgánů a tkání a transplantací v českém právním řádu (stav de lege lata a de lege ferenda). Právní rozhledy, 1997, č. 10, s. 506.
- 9) Načevová, A. Právní aspekty odnímání orgánů a tkání a transplantací v českém právním řádu (stav de lege lata a de lege ferenda). Právní rozhledy, 1997, č. 10, s. 507.
- 10) Načevová, A. Právní aspekty odnímání orgánů a tkání a transplantací v českém právním řádu (stav de lege lata a de lege ferenda). Právní rozhledy, 1997, č. 10, s. 507.
- 11) Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 139.
- 12) Mitlöhner, M. Euthanasie – náměty k diskuzi. Zdravotnictví a právo, 2002, č. 11, s. 11.
- 13) Jahnsová, A., Kuča, R. Nad právními otázkami euthanasie u nás i ve světě. Právní rozhledy, 1997, č. 7, s. 356.
- 14) Mitlöhner, M. Vybrané právní a etické problémy spojené s narozením těžce malformovaného jedince. Zdravotnictví a právo, 2001, č. 2, s. 20.
- 15) Mitlöhner, M. Vybrané právní a etické problémy spojené s narozením těžce malformovaného jedince. Zdravotnictví a právo, 2001, č. 2, s. 19.
- 16) Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Academia. Praha 2000, s. 48.
- 17) Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M., Púry, F., Rizman, S., Teryngel, J., Vokoun, R. Trestní právo hmotné. II. Zvláštní část. CODEX Bohemia, s.r.o. Praha 1997, s. 128.

- ¹⁸⁾ Dvořák, J. Nabídka erotických služeb. Bulletin advokacie, 1997, č. 5, s. 38
- ¹⁹⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 313.
- ²⁰⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 314.
- ²¹⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 316.
- ²²⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 366.
- ²³⁾ Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 90.
- ²⁴⁾ Doležilek, J. Právo na odpověď a na dodatečné sdělení podle nového tiskového zákona. Právní rozhledy, 2000, č. 10, s. 433.
- ²⁵⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 130.
- ²⁶⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 341.
- ²⁷⁾ Hansel, M. Komerové systémy instalované zaměstnavateli. Právní rádce, 2003, č. 8, s. 74.
- ²⁸⁾ Repík, B. Odposlech telefonem ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Právní fórum, 2004, č. 4, s. 62.
- ²⁹⁾ Repík, B. Odposlech telefonem ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Právní fórum, 2004, č. 4, s. 62.
- ³⁰⁾ Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Academia. Praha 2000.
- ³¹⁾ Škvorecký, J. Příběh neúspěšného tenorsaxofonisty a jiné eseje. Ivo Železný, s.r.o. Praha 2001, s. 261.
- ³²⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 285.
- ³³⁾ Škvorecký, J. Příběh neúspěšného tenorsaxofonisty a jiné eseje. Ivo Železný, s.r.o. Praha 2001, s. 267.
- ³⁴⁾ Mukařovský, J. Studie z poetiky. Odeon. Praha 1982.
- ³⁵⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 325.
- ³⁶⁾ Luby, Š. Občianskoprávna ochrana osobnosti. Právny obzor, 1968, č. 9, s. 778.

- ³⁷⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 275.
- ³⁸⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 127.
- ³⁹⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 292.
- ⁴⁰⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 293.
- ⁴¹⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 293.
- ⁴²⁾ Knap, K. Ochrana podoby v čs. občanském právu. Právní obzor, 1969, č. 2, s. 123.
- ⁴³⁾ Knap, K. K problematice práva na ochranu osobnosti. Socialistická zákonost, 1966, č. 2, s. 67.
- ⁴⁴⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 106.
- ⁴⁵⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 107.
- ⁴⁶⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 115.
- ⁴⁷⁾ Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 115.
- ⁴⁸⁾ Repík, B. Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení. Bulletin advokacie, 1982, červenec – září, s. 138.
- ⁴⁹⁾ Knap, K. K problematice práva na ochranu osobnosti. Socialistická zákonost, 1966, č. 2, s. 68.
- ⁵⁰⁾ Švestka, J. Několik úvah nad otázkami omezení všeobecných osobnostních práv. Právník, 1970, č. 6, s. 457.
- ⁵¹⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 117.
- ⁵²⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 117.
- ⁵³⁾ Švestka, J. Několik úvah nad otázkami omezení všeobecných osobnostních práv. Právník, 1970, č. 6, s. 458.

- ⁵⁴⁾ Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 123.
- ⁵⁵⁾ Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 123.
- ⁵⁶⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 174.
- ⁵⁷⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 177.
- ⁵⁸⁾ Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 124.
- ⁵⁹⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 180.
- ⁶⁰⁾ Hajn, P. K přiměřenému zadostiučinění ve sporech o ochranu osobnosti. Bulletin advokacie, 2003, č. 4, s. 8.
- ⁶¹⁾ Kadečka, S. Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti v soudní praxi. Časopis pro právní vědu a praxi, 1999, č. 2, s. 179.
- ⁶²⁾ Mazák, J. Poznámky o náhrade nemajetkovej újmy v peniazoch. Bulletin advokacie, 1992, č. 1, s. 14.
- ⁶³⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 183.
- ⁶⁴⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 183.
- ⁶⁵⁾ Hajn, P. K přiměřenému zadostiučinění ve sporech o ochranu osobnosti. Bulletin advokacie, 2003, č. 4, s. 9.
- ⁶⁶⁾ Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 125.
- ⁶⁷⁾ Cirák, J. Peňažná satisfakci – prostriedok súdnej ochrany osobnostných práv. Justičná revue, 1991, č. 8-9, s. 6.
- ⁶⁸⁾ Hajn, P. K přiměřenému zadostiučinění ve sporech o ochranu osobnosti. Bulletin advokacie, 2003, č. 4, s. 10.
- ⁶⁹⁾ Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 188.
- ⁷⁰⁾ Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 126.

- 71) Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 194.
- 72) Círák, J. Peňažná satisfakci – prostriedok súdnej ochrany osobnostných práv. Justičná revue, 1991, č. 8-9, s. 6.
- 73) Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004, s. 195.
- 74) Smolík, P. Zamyšlení nad některými otázkami právní úpravy zásahů do práva na ochranu osobnosti hromadnými informačními prostředky. Všechno 96/97, č. 1, s. 40.
- 75) Círák, J. Peňažná satisfakci – prostriedok súdnej ochrany osobnostných práv. Justičná revue, 1991, č. 8-9, s. 6.
- 76) Kadečka, S. Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti v soudní praxi. Časopis pro právní vědu a praxi, 1999, č. 2, s. 184.
- 77) Smolík, P. Zamyšlení nad některými otázkami právní úpravy zásahů do práva na ochranu osobnosti hromadnými informačními prostředky. Všechno 96/97, č. 1, s. 40.
- 78) Kadečka, S. Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti v soudní praxi. Časopis pro právní vědu a praxi, 1999, č. 2, s. 187.
- 79) Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 129.
- 80) Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 127.
- 81) Jelínek, J. Nad jednou aktuální otázkou adhezního řízení. Právo a zákonnost, 1991, č. 4, s. 223.
- 82) Cílinková, M., Kuloň, D. Odškodnění při usmrcení osoby blízké. Bulletin advokacie, 2004, č. 10, s. 35.
- 83) Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 140.
- 84) Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004, s. 139.
- 85) Kadečka, S. Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti v soudní praxi. Časopis pro právní vědu a praxi, 1999, č. 2, s. 186.
- 86) Švestka, J., Zoulík, F., Knappová, M., Mikeš, J. Nad vývojem současným stavem rekodifikace českého soukromého práva. Acta universitatis carolinae-iuridica 1-2/2003. Karolinum, Praha 2003, s. 69.

⁸⁷⁾ Švestka, J., Zoulík, F., Knappová, M., Mikeš, J. Nad vývojem současným stavem rekodifikace českého soukromého práva. *Acta universitatis carolinae-iuridica* 1-2/2003. Karolinum, Praha 2003, s. 70.

Použitá literatura:

- Automatizovaný systém právních informací (ASPI). Aspi, a.s. Praha.
- Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z., Mazanec, M. Občanský soudní řád. Komentář. 1. a 2. díl. 6. vydání. C.H. Beck, Praha 2003.
- Cirák, J. Peňažná satisfakci – prostriedok súdnej ochrany osobnostních práv. Justičná revue, 1991, č. 8-9, s. 4.
- Cilínková, M., Kuloň, D. Odškodnění při usmrcení osoby blízké. Bulletin advokacie, 2004, č. 10, s. 30.
- Doležilek, J. Právo na odpověď a na dodatečné sdělení podle nového tiskového zákona. Právní rozhledy, 2000, č. 10, s. 430.
- Doležilek, J. Přehled judikatury ve věcech ochrany osobnosti. ASPI, a.s. Praha 2002.
- Doležilek, J. Z nové procesní judikatury Nejvyššího soudu. Soudní rozhledy, 1999, č. 9, s. 284.
- Dostál, O. Komu patří mé tělo: Několik úvah o právním statutu oddělených částí těla a mrtvoly. Zdravotnictví a právo, 2003, č. 10, s. 8.
- Dvořák, J. Nabídka erotických služeb. Bulletin advokacie, 1997, č. 5, s. 38.
- Dvořák, J., Macková, A. K některým aktuálním otázkám ochrany osobnostních práv fyzické osoby. Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. ASPI, a.s. Praha 2005, s. 51.
- Eliáš, J. Ochrana osobnosti v socialistickém občanském právu. Právník, 1966, č. 3, s. 193.
- Gnida, A. Několik úvah k ochraně osobnosti ve zdravotnictví. Zdravotnictví a právo, 1994, č. 4, s. 7.
- Hajn, P. Reklama a ochrana osobnosti. Právní rozhledy, 1994, č. 8, s. 265.
- Hajn, P. K přiměřenému zadostiučinění ve sporech o ochranu osobnosti. Bulletin advokacie, 2003, č. 4, s. 7.
- Hansel, M. Kamerové systémy instalované zaměstnavateli. Právní rádce, 2003, č. 8, s. 73.
- Holub, M., Fiala, J., Bičovský, J. Občanský zákoník. Linde Praha, a.s. Praha 2002.
- Jahnsová, A., Kuča, R. Nad právními otázkami euthanasie u nás i ve světě. Právní rozhledy, 1997, č. 7, s. 356.
- Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. 9. vydání. C.H. Beck, Praha 2004.
- Jelínek, J. Nad jednou aktuální otázkou adhezního řízení. Právo a zákonnost, 1991, č. 4, s. 222.
- Jouza, L. Ochrana soukromí na pracovišti. Právní rádce, 2003, č. 5, s. 29.
- Kadečka, S. Ochrana osobnosti v soudní praxi. Právní rádce, 1999, č. 8, s. 24.
- Kadečka, S. Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti v soudní praxi. Časopis pro právní vědu a praxi, 1999, č. 2, s. 179.

- Kamlach, M. Několik poznámek k novelizaci § 13 občanského zákoníku. *Právo a zákonnost*, 1991, č. 3, s. 160.
- Knap, K. K problematice práva na ochranu osobnosti. *Socialistická zákonnost*, 1966, č. 2, s. 65.
- Knap, K. Ochrana podoby v čs. občanském právu. *Právní obzor*, 1969, č. 2, s. 122.
- Knap, K., Švestka, J. Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti občanů. *Právo a zákonnost*, 1991, č. 6, s. 330.
- Linhart, T., Němeček, P. SRN - Spolkový soudní dvůr: Uveřejnění leteckých snímků prázdninových sídel prominentů bez jejich souhlasu.
- Luby, Š. Občianskoprávna ochrana osobnosti. *Právní obzor*, 1968, č. 9, s. 776.
- Mates, P. K některým otázkám ochrany soukromí ve správním právu. *Právní rozhledy*, 2002, č. 8, s. 367.
- Mates, P. K zárukám práva na nedotknutelnost osoby při poskytování zdravotní péče, ochraně zdraví a veřejného zdraví. *Zdravotnictví a právo*, 2003, č. 11, s. 2.
- Mazák, J. Poznámky o náhrade nemajetkovej újmy v peniazoch. *Bulletin advokacie*, 1992, č. 1, s. 11.
- Mitlöchner, M. Vybrané právní a etické problémy spojené s narozením těžce malformovaného jedince. *Zdravotnictví a právo*, 2001, č. 2, s. 16.
- Mitlöchner, M. Euthanasie – náměty k diskuzi. *Zdravotnictví a právo*, 2002, č. 11, s. 11.
- Načevová, A. Právní aspekty odnímání orgánů a tkání a transplantací v českém právním řádu (stav de lege lata a de lege ferenda). *Právní rozhledy*, 1997, č. 10, s. 502.
- Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M., Púry, F., Rizman, S., Teryngel, J., Vokoun, R. *Trestní právo hmotné. II. Zvláštní část. CODEX Bohemia, s.r.o. Praha 1997.*
- Pavliček, V. a kolektiv. *Ústava a ústavní řád ČR. Komentář. 2. díl. Práva a svobody. Linde Praha, a.s. Praha 2002.*
- Plecitý, V. Právo na soukromí a reklamu. *Bulletin advokacie*, 1996, č. 5, s. 8.
- Plecitý, V., Kocourek, J. *Občanský zákoník. Eurounion Praha s.r.o., Praha 2004.*
- Repík, B. Odposlech telefonem ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. *Právní fórum*, 2004, č. 4, s. 61.
- Repík, B. Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení. *Bulletin advokacie*, 1982, červenec – září, s. 138.
- Sikmundová, M., Telec, I. Přehled některých právních a etických otázek ochrany osobnosti. *Soudní rozhledy*, 2003, č. 3, s. 73.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Academia. Praha 2000.*
- Smolík, P. Zamyšlení nad některými otázkami právní úpravy zásahů do práva na ochranu osobnosti hromadnými informačními prostředky. *Všehrd 96/97*, č. 1, s. 30.

- Spáčil, J. Nejnovější judikatura o ochraně osobnosti a dobré pověsti právnické osoby. *Soudní rozhledy*, 2003, č. 3, s. 77.
- Steiner, M. Ke změnám § 13 občanského zákoníku. *Justičná revue*, 1991, č. 4, s. 30.
- Škvorecký, J. Příběh neúspěšného tenorsaxofonisty a jiné eseje. Ivo Železný, s.r.o. Praha 2001.
- Švaňhal, R. Ochrana osobnosti fyzických osob. *Právní rozhledy*, 2000, č. 9, s. 385.
- Švestka, J., Knap, K., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. Linde Praha, a.s. Praha 2004.
- Švestka, J., Zoulík, F., Knappová, M., Mikeš, J. Nad vývojem současným stavem rekodifikace českého soukromého práva. *Acta universitatis carolinae-iuridica 1-2/2003*. Karolinum, Praha 2003.
- Švestka, J. Několik úvah nad předmětem všeobecných osobnostních práv. *Právní obzor*, 1970, č. 2, s. 119.
- Švestka, J. Několik úvah nad otázkami omezení všeobecných osobnostních práv. *Právník*, 1970, č. 6, s. 449.
- Vozár, J. Eutanazie a právo. *Právní rozhledy*, 1998, č. 10, s. 507.